

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Smaa Bidrag
til
Fredericias
Kultur- og ældste Historie,

samlende af utrykte Kildeskrifter

ved

Vilhelm Berg.

1 8 8 3.

Indledning.

Jo mere levende og tro Historien kan føre Fortidens Mennekeliv frem for vore Øjne, jo større Interesse vinde vi for de Steder, hvor dette Liv rørte sig; selv om de historiske Skildringer ere aldrig saa hverdagslige og ubetydelige i historisk Henseende, saa vinde de omvendt en egen Interesse, ofte større end Verdens=Opdagelser og =Om= væltninger, naar de have fundet Sted under Forhold, med hvilke vi ere nøje kjendte. Fortællinger fra vor Barndomstid beholde hele Livet igjennem en Tillokkelse, der ikke lettelig fløves. Saaledes lytter man ogsaa særlig opmærksomt til sin Fødeby's ældste Historie, især naar den tillader En at gjøre Indblik i dens Tilblivelses=Proces, i den oprindelige Mening med de Forhold, under hvilke vi leve. De danske Kjøbstæder ere i Reglen saa gamle, at de ikke tillade flige historiske Indblik; de fleste af dem opstod saa tidligt, at der kun havees saa og tarvelige, om ellers

nogle Aftstykker fra deres Barndomstid; Fredericia derimod, som blev anlagt imellem Aar 1648—50, er den yngste blandt Danmark's Kjøbstæder (naar undtages Smaaer som Silkeborg fra 1844, Ribe fra 1727, Hillerød fra 1661, Frederiksfund fra 1656) og Aftstykker fra dens første Tid have i saadan Maengde, at vi kunne lade os henflytte i dens „aarle Dage“. Vi eje vistnok en „fuldstændig Beskrivelse af Stapelstaden Fredericia“, forfattet af cand. theol. Jacob Nicolaj Wilse i Aaret 1767, med adskillige indflettede Bidrag til Byens ældste Historie; men hvor respektabel Bogen end kan være som Billede af den By, hvori Forf. levede, saa lidet tilfredsstillende er den i Hensende til at fortælle tro og levende om Byens Begyndelse; derhos er dens Stil saa forældet, at man ikke i Almindelighed giver sig i Lag med den. — Ikke desto mindre have dog Forf. i Nutiden betragtet dens gammel-historiske Del (s. Ex. S 74 og 75) som paalidelig og derfor kunde man have Grund til at omarbejde Bogen; dette vilde dog neppe svare Regning for os, i hvor stort et Forarbejde vi end have rede dertil; vi maa nøjes med at give nogle Tillæg til Wilses Bog i dennes Format, for at gjøre vort til Undgaælse af

Fejl som: (Side 30—31) hvad der fortælles om Sophie-Dobde; (S. 38) om Chr. Nielsens Dødsaar; (S. 85) om Tallet paa de reformerte og jødiske Famili'er; (S. 91) om Skov og Morads paa den Grund, hvor Fredericia anlagdes; (S. 92) om Anlægget af Thylandsby efter Christian den Fjerdes Død, eller 1649; (S. 58, 97 og 107) om Rigsmarsk Anders Billes Værdigheder, hans Krigsførelse Aar 1644 og 1657. — Den sidstnævntes Historie er desværre endnu af de nyeste Historieforfattere næsten lige saa forvansket som den blev det, strax efter at han var død i Frederiksodde af de Saar, han havde modtaget under sin Fæstnings Forsvar. Sandheden er, at han blev sveget og forraadt af dem han tjente og af dem, som tjente under ham. — Han var lige saa lidt Kommandant i Fredericia som han var General og Admiral; han var Rigens Marsk fra Aar 1642 til 1657 og i denne Tid en af de mægtigste Repræsentanter for den gamle danske Adels, altsaa Høspartiets svorne Fjende, baade „Svogerstabet“s og Sophie Amalies. — Fredericia skulder ham Oprejning for hans bagvaskede Eftermæle.

§ Anledning af den Kommandantværdighed, hvormed Wilske beklæder Anders Bille,

skulle vi eksempelvis pege paa den Liste, han giver Side 58 over „Navnene paa alle de Commendantur, som have været her, i den Orden, hvori de have succederet hverandre“:

- 1) Anders Wille; 2) Wilken; 3) Würker; 4) Eberherz; 5) Legel osv. Den bør ændres til 1) Georg Hoffmann ^{16/8} 1657; 2) Erik Dvighov ^{12/10} 1657; 3) Christian v. Blumentrost 1660; 4) Valentin Melkien 1661; 5) Diderik Busch 1662; 6) Thomas Meldrum 1669; 7) Henrik Ruse 1670; 8) Hans Valentin Schulz 1672; 9) Cicignon 1673; 10) Ellebrecht 1686; 11) Clouberg ubestemt; 12) Christian Wilken 1690; 13) Major v. Würker 1704; 14) Eberherz 1711; 15) Christian Liebman Legel 1712 o. s. v.

Skjøndt vi ikke særligt have søgt efter Kommandanter og derfor ikke tør paastaa, at vor Liste er fuldstændig, saa er den vistnok et talende Bevis paa Wilses Mangelfuldhed som Historiker. Vi have derhos fundet, hvad Wilsen end ikke omtaler, at der i Fredericia har været militære „Gubernører“, i Aar 1668 Generalmajor Schulz og i Aar 1673 Baron v. Holdt, men intet af dette bør faste Skjægge paa Wilsen som Beskriver af, hvad han saa' og hørte med egne Øjne og Øren.

I. Om Jødernes sociale Stilling.

Naar J. P. Trap i statistisk-topografisk Beskrivelse af Danmark VI., 186 (2den Udgave), angiver, at den første jødiske Familie nedsatte sig i Fredericia Aar 1700, saa er dette neppe ganske rigtigt*). En Optælling efter Raadstuebøgerne af dem, der vandt Borgerstab fra 1676 til 1700, har givet 313 nye Borgere til Resultat, og af dem var der 14 Jøder; den første vi have truffet paa hed Moses Jacobsen, og han havde vundet Borgerstab Aar 1679. Jøderne ere ikke i Lister og Bøger vanskelige at skjelne fra andre Borgerkandidater, thi „Jøde“ er i Regelen hængt til deres Navn som en anden Titel; tilligemed fattige og Soldater udgjorde endnu langt hen i det 18de, ja endog i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede en tydelig udpræget Varietaste i den kunstigt opstaaede By med Hovedstads-Prentensjoner „tvært over for Medelfar“. Jødernes Navne kunde endog blive i den Grad ligegyldige

*) J. N. Wilsø, Side 85, siger, at Aar 1700 var der 4 Jødefamilier.

at der fra 1720 findes en Skjøde-Protokollation (Folio 207), i Følge hvilken „Dorthe, salig Keimers's sælger en Gaard i Ryttergade til nogle Jøder.“ Deraf ville vi kunne forstaa, at det var svært for dem at nyde samme Ret som deres Medborgere, og det desto vanskeligere, jo mere vi betragte dem i den kirkelige Intolerances Tid. For at give et Begreb om, hvad den Tid kaldte god Samfundsorden, skulle vi her blot anføre at Provst Pontoppidan den 3die April 1724 stod frem for Fredericias Magistrat og klagede over Christian Hagelsteen, der arbejdede paa Konrad Meinerts Værksted, og om Christian udsagde, at han, tiltrods for al privat Formaning og højtidelig Paamindelse i Medarbejders Overbærelse, ikke havde været at formaa til at bruge det højbærdige Alterens Sakrament, hvorved han afstedkom offentlig Forargelse. I den Anledning fordrede Provsten, at Magistraten skulde kalde Christian for sig og give ham Tilhold om, enten at tage Sakramentet ved Paastetid eller, hvis han unddrog sig, være belabet paa at blive udvist af Byen. — En anden Historie fra 1750'erne viser os den samme Intolerance frodigt udviklet paa Jøde-Omraadet. En Bibe, der kaldte sig og betragdes som „lutherst“,

fødte et Barn uden for Ægteskab. Da hun var bleven rask og skulde holde sin Kirkegang, maatte hun først „staa Skrifte“ for Præsten, som spurgte hende om Barnefaderens Navn. „Det var en Tøde“, svarede hun, og vi forstaa allerede, at der ikke blev spurgt videre om Navnet, men at Præsten, strax efter at have hørt denne forfærdelige Bekjendelse, gik over til den Tordentale, der holdtes for påsjende ved slike Lejligheder. Derpaa gik Indberetning fra ham til Provst, Bisp og til Kongen, der reskriberede, at „Tøden“ (intet Navn, ikke en Gang i det kgl. Reskript!) „bør arbejde et Aar i Jern og derefter forvises fra Kongens Riger og Lande, medens Bigen, Maren Pedersdatter, bliver at stryge til Ragen, hvorefter ogsaa hun forvises fra samme Riger og Lande.“ — Tøden var flog nok til, saasnart han fik Nys om, hvad Bigen havde bekjendt for Præsten, at skynde sig ud af Vandet, medens hun maatte lide den forsmædelige Straf af Bistning paa offentlig Gade ved Skarpretterens Haand. — Tøden maa enten have næret en ualmindelig Kjærlighed til Fredericia eller Frygt for Bigen, for hvem han kun der kunde være tryk, thi vi finde, at han Aar 1761 fra Hamborg skrev en allerunderdanigst Ansøgning til

Kongen om at blive pardonneret paa Grund af sin store Ungdom, den Gang „Ulykken“ skete, og først ved denne Lejlighed faa vi at vide, at han hed Moses Abraham Cohen. Kgl. Majestæt var nu saa mild, at den tillod ham at vende tilbage til Fredericia, uden at komme i Slaveriet, men blot imod at betale 200 Daler til Fonden for Raadhusets Opførelse. Dette Reskript viser os tillige, at det Raadhus, som Byen havde faaet opført i „Princesindegade“ (rimeligvis udfør Ragen, altsaa der, hvor Frederiksklubben er) Mar 1682, nu var bleven brøstfældigt; det blev i Virkeligheden forladt i 1760erne, da det nye Raadhus opførtes i „Bentisgade“ for Benge, som det ikke var let at opdrive. Mildheden mod Cohen forklares jaaledes temmelig let. — Ved det gamle Raadhus synes der at have flæbet den væsenlige Mangel, at der ikke var Arrestlokaler; hvis der har været saadanne, har man i alt Fald i 1693 ment dem for gode til en Jøde som den Simon Hartvig, hvis Fataliteter fylde mange af Raadstuebogens tæt beskrevne Blade, og som vi her ville søge at sammentrænge til et overskueligt Tidsbillede.

Han havde været Borger i Ribe, hvor han i de sidste 20 Aar havde drevet Handel

med faa stort Held og Uerlighed, at han blev regnet iblandt de bedste Skatthedere dersteds, i hvis Handelsforretning Rgl. Maytt., Tægermester Gerhard Brockdorff godt kunde være bekjendt at stifte en Slump Penge for at faa bedre Rente af dem, end det ellers var muligt; paa den større Rifico tænkte Tægermesteren næppe, førend det begyndte at gaa galt for Simon Hartvig. Da det kom ham for Øren, at denne havde mistet et Par Skibsladninger, som i hin Tid, da Assurancevæsenet endnu ikke havde strakt sine Belgjerninger op til disse nordlige Lande, vare fuldstændig tabte, naar Skibet forliste, faa blev han bange for sin Kapital og skyndte sig at fordrø den udbetalt med kort Varjel. Dette var at støde til den hældende Bogn; Simon Hartvig maatte opgive sit Bo som fallit, indpakke sine faa Rester af fordums Velstand og ile over til den nye By paa Østkysten, hvis Privilegier og navnlig dens jus asyli syntes at love ham al god Beskyttelse. Den 21. Juli 1693 vandt han sit Borgerstab i Fredericia og mente sig nu sikret mod al Efterstræbelse, mindst til Aar 1703. Havde han ikke været Jøde, havde der vist heller intet været eller kommet i Vejen for ham, men som Sagen stod, skulde han gjøre bitre

Erfaringer om, hvordan et kun 11 Aar gammelt Kongeord kunde lade sig vende og dreje til Gavn for en Tægermester og til Skade for en stakkels hjemløs Tøde. Hr. Brocksdorff antog en af de Procuratorer, paa hvilke Fredericia hurtigt blev forbausende rig (rimeligvis fordi Bestemmelsen om, at Lødder, der henlaa 5 Aar uden at være bebyggede, faldt tilbage til Magistraten, gav Anledning til megen Splid mellem gamle og nye Indvandrere), og denne Retfærdighedens Haandlanger opdagede snart en lille Fejl i Tødens Borgerstabs-Tagelse. At Fejlen snarere maatte være Raadstueskriverens end Simon Hartvigs, kunde ikke hjælpe denne; der stod nemlig: Simon Hartvig af Aarhus (hvor han mulig var født) i Stedet for af Ribe (hvor han sidst kom fra og havde været Borger). Samme Dag havde en anden Tøde, Nathan Moses, vundet Borgerstab, og han var bleven indført som værende af Ribe; det hele drejede sig vist kun om en Skrivefejl. Bythinget, hvor Sagen først skulde for, holdt sig da ogsaa til almindelig sund Fornuft, og fritjendte den Simon Hartvig, der nu var Borger i Fredericia, for Tægermesterens Tiltale, men Procuratoren indankede Sagen for Magistraten paa samme Tid som

han skrev til Rjøbenhavn og paadiste de for alle Tillids- og Forretningsforhold farlige Konsekvenser, som et saadant Privilegium vilde medføre, naar det udstraktes endog til flige Tøder. Dette havde den Virkning, at Magistraten modtog en fgl. Skrivelse med Paalæg om at gjøre alt for at Tægermesteren kunde jaa sine Penge, og i den Anledning fandt Magistraten sig forpligtet til at undertjende Bythingsdommen og dømme Tøden til at betale sin Gjæld til Tægermesteren. Den undlod ganske vist ikke i sin Dom at udtale om denne, at han egenlig ingen Ret havde til at jagsøge Tøden, og at dennes Bevis for at have modtaget Tægermesterens Kapital ingenlunde var saaledes udfærdiget, at Gjældsforholdet kunde kaldes utvivlsomt, men hvad hjalp det? Saasnart Magistraten havde modtaget den fgl. Skrivelse, fordrede Procuratoren, at Tøden skulde sættes fast, fordi saadan Arrest „eragtedes som passende Middel til at skaffe fgl. Maytt. Befaling Fyldejtjorelse“ — og Magistraten havde opfyldt hans Fordring; det var altsaa som Arrestant, at Hartvig stod forknytt for Skranken og hørte Dommen oplæse, ude af Stand til at begribe Meningen i et fgl. Privilegium, som paa saadan Maade og saa hurtigt efter

at være udstedt lod sig sætte ud af Kraft. Da han var kommen til sig selv, begyndte han i stor Bevægelse at klage over, dels at være ganske ude af Stand til at betale, dels over at man havde kastet ham i militært Fængsel, hvor han behandlede meget haarbt. Procuratoren fordrede, at Arresten skulde staa ved Magt, og han haabede, at man ikke vilde lindre Arrestantens Vilkaar, saasom disse syntes ham at være et godt Middel til at hindre, at tgl. Maytt. Skrivelse skulde blive tomme Ord.

Simon Hartvig maatte derpaa vandre tilbage i den militære Bagtarrest og henflæbe endnu 9 Døgn, indtil det behagede Magistraten at kalde ham for sig den 18de Januar 1694. Arresten havde naturligvis ikke bedret den uhykkeliges Evne til at betale eller til at vise Holdning og Mod; nu tiggede han sin velvise Dyrighed om at begunstige ham med en civil Arrest og om at forunde ham en Smule Underholdspenge, som han dog vidste, at enhver Forbryder havde Krav paa, men det hjalp intet; da han ikke betalte eller gav Løfte om at ville gjøre Udvej til Sægermesterens Fyldestgjørelse, saa maatte han for denne sin Uerligheds Skyld tilbage til Bagten og der paany lære at finde sig i de kaade

Paafund, hvormed hvert nyt Bagthold søgte at overbyde det foregaaende.

En Smule Indtryk havde Simon Hartvigs Fremtræden dog gjort paa de velvise Hjerter, thi i samme Retsmøde udfærdigede Fredericias Magistrat til Ribes en Skrivelse, hvori denne blev opfordret til at sige, hvad Slags Mand den Tøde egentlig var. Svaret kom alt den 22de Januar og indeholdt alt, hvad der kunde tale til Skuldnerens Fordel: „at han der i Byen var bleven anset som en meget skikkelig og uden særlig Skyld meget forarmet Borger, hvis Fallit ingenlunde behøvede at være sket i nogen bedragerisk Hensigt, men ganske naturligt kunde være Følgen af de ham overgaaede Ulykker.“ Havde Magistraten turdet handle som den vilde, var Tøden sikkert bleven fri, men da det forekom den at være håbløs Gjerning at sætte sig op imod enagl. Skrivelse, der haandhævedes af Tægermesterens Procurator, saa kom den indankede Dom nu til at lyde paa Arrest, indtil Tægermesteren havde faaet fuld Betaling; dog tillod den høje Ræt sig at henstille tilagl. Maytt. Raade, om ikke Simon Hartvig kunde vorde forflyttet til Kjøbenhavn og der henjættes i civilt Tængsel. Skjøndt dette Træk ganske vist noget mildner den

Servilitet, med hvilken vi her gjøre Bekjendtskab, saa maa det ikke forlede os til derfra at slutte til nogen stor Medlidenhed med de fortrykte; Magistraten forsømte f. Ex. ikke i sin Dom at forøge den stakkels Hartwigs Gjæld med 20 Daler i Procesomkostninger.

Naar de her meddelte Træk af Sødernes Stilling i det ældste Fredericia formentlig begrunde vor Paastand om, at de hørte til det laveste Lag, saa kunde det have en modsvarende Interesse at se det bekjendte jødiske Talent til at finde sig til Rette i enhver Situation og til at drage Fordel selv af den værste, udviklet i en By, hvis Ledere saa' saa dybt ned paa dem. Det vilde dog føre os for vidt, og vi maa i saa Henseende nøjes med det rigtignok ganske betegnende Bink, der indeholdes i den fgl. Skrivelse af 19de Juni 1690, hvorved der blev givet Søderne et skarpt Tilhold om snarest muligt at bygge gode Kjøbstadsbygninger paa de dem stjeunkede Grunde. Søderne havde fortræffelig vidst at føre sig Privilegiernes Behageligheder til Nytte, medens de paa samme Tid unddrog sig for i alt Fald den mest byrdefulde Forpligtelse, der tvang Indvandrerne til at kaste Anker og gjorde, at Myndighederne kunde saa Hold paa deres nervus rerum.

. Kun i et Forhold je vi Tøderne staaende ganske paa samme Trin som andre, og det er ved Ankomsten til Byen; mærkeligt nok har man ikke forlangt nogen særlig Borgered af Tøderne, lige saa lidet som disse have gjort nogen Dphævelse ved at aflægge den almindelige. I det vi vende tilbage til den her først omtalte Tøde, slutte vi dette Afsnit med en Udskrift af Raadstuebogen, som tillige viser os, hvorledes det gik til ved Optagelsen i Byens Borgerstab:

„Den 18de Septbr. 1679. Moses Jacobsen Tøde for Ketten fremkommen og udi Hr. Borgmesters Jacob Petersens, Gustavus Jansens og Jørgen Behers, Raadmænds, præsens, begjærede hans Borgerstab her i Staden at vinde og lovede at stifte og forholde sig efter Borger-Eden og Rgl. Mahst. allernaadigste Privilegier, men dog hos sin Broder Abraham Jacobsen, ved hans Handel og Haandtering at forblive, indtil han sig selv nedsetter og driver nogen Handel. Aflagt Borger-Eden og bundet Borgerstab, efter derom sædvanlige Borger-Ed og Brev at meddele.“ — Denne Udskrift beviser derhos, at Abraham har været bosat i Fredericia førend Moses, og at det Trappste Udsagn er saa meget upaalideligere,

som denne (Abraham) har været nedsat der tidligere end Aar 1679.

II. Om Magistratens Forhold til det menige Borgerstab.

Efter at man i Aar 1660 havde taget fat paa Gjenopbyggelsen af den i 1659 grüedig ødelagte By Friedrichs-Øbde, hvis Bygninger havde været grupperede rundt om „dansk Kirke“, skulde Byen ophjælpes ved de gl. Privilegier af 19. Novbr. 1661. Amtmanden i Ribe, Datidens Helt, Rigets Felt-herre, Præsident i Krigs-Kollegiet, Assessor i Statsraadet, Oberst til Hest og Fods, Thyseren Hans Schack til Møgeltonder, var selvstreven til at føre dem ud i Livet, og fra August 1660 bestemtes det, at hans Regiment skulde garnisonere i Fredriksøbde.

Intet Under, at alt fik et militært Præg; af civile Embedsmænd synes han ikke at have havt mange til sin Raadighed, siden den første Raadstuebog, autoriseret i Kjøbenhavn den 22. Oktober 1662, ikke førend længere hen i Tiden omtaler nogen Præsident eller Borgmester, medens den første Raadmand, der maa gjøre Fyldest for begge, ikke er no-

gen anden end kgl. Majstt. Toldinspektør Andreas Røys eller Reif, i hvis Person altsaa hele Magistratens Magtfulde er samlet, thi Byfoged Thge Samuel Nielsen er blot Politimester og Dommer i Bythinget, hvor 2 Hold a 8 Borgere ere Bisiddere og Byftriveren fører Protokollen. Baade Magistrat og Bything maatte i den første Snes Aar tage Lejligheden som den faldt, og det var ikke let at bevare Rettens Værdighed i de tarvelige Rønner, hvor den laante Husly. Adskillig overstadig Morstab i Raadstuebogen vidner endnu om, hvor stor Betydning det har, at Omgivelse og Institution passe sammen. Den 22. April 1664, da Friedrichs-Ødde omdøbtes til Fredericia, havde Byen en Præsident, Christoffer Nielsen, og en Borgmester, Johan Gosmann, samt fire Raadmænd: Laurz Hansen, Laurz Jensen, Sten Hansen og Johan Grothom (Grothm); Tolderne Andres Reis og Jaacob Bedersen gjøre af og til Tjeneste i denne Magistrats-Forsamling, som i Løbet af en Menneskealder ses at have arbejdet sig op til stor Selvfølelse. Aar 1694 traadte Stadsbud Andreas Petersen frem for sin Øvrighed med Klage over Borger Ole Krug, der havde tilladt sig at gjøre Vøjer med den vigtige Andreas.

Klagen lød paa, at Krag havde bagtalt Andreas for hans lovlige Handling. I Stedet for at henvise Klageren til Byttinget, lod Magistraten øjeblikkelig Krag hente, og da denne, i Sandheds Medfør, kun kunde svare ja paa Spørgsmaalet om han havde moret sig over Andreas, saa dekreterede Magistraten og Raadstueskriveren protokollerede, „at Ole Krag øjeblikkelig indsættes i Stadens Arrest-Kammer udi 2 Timer, sig og andre til gavnlig Refleksje.“ — Det maa antages, at Hr. Krag har sagt Tak til, at man ikke sendte ham i militær Bagtarrest.

STUDENT
 FORENING

III. Om Magistratspersonernes indbyrdes Forhold.

Førend Byen havde faaet sit Raadhus, var det selvfølgelig trangt med Huslejlighed for Magistraten, der synes at have holdt sine Møder i Raadmændenes tarvelige Hjem, hvorfra disses Familie da sagtens blev fordrøven, naar Mødet var fuldtalligt med Præsident, Borgmester (sometider 2), 4 Raadmænd og Raadstueskriveren. Denne i dobbelt Henseende gencrende Omstændighed førte snart til, at man betragtede ikke-fuldtallige Magi-

stratsmøder som retsaglydige, og til at Hr. Præsidenten gjorde det til Regel, i al Fald at glimre ved sin Fraværelse. Da nu han var den eneste delvise udi Sura, saa var allerede den ilbespaaende for Mødernes juridiske Kvalitet; men jo færre Medlemmer der mødte, jo værre Udsigter fik Fru Justitia til at komme i Højsædet. Naar nu Hr. Præsident Nelson (til hvilken Form Raadstuefriveren yndede at forherlige Hr. Christoffer Nielsens Navn, idet han af og til udpyntede det med kaligrafisk skønne Snirkler og Sving) lod sig Raadstuebogen forelægge og fandt, at den nævnte, under hans Bærgemaal staaende Frue blev mindre net behandlet, saa gik det ham som god Overøvrighed til Hjerte, og han overlagde, hvorledes han paa bedste Maade kunde lære sine ulærde Kolleger Mores; han regnede da ud, at han paa værdig og syndig Maade burde vise de Herrer, at de havde at give Møde, selv om han, formedelst sine mangehaande Forretninger, kunde blive borte: den ene vilde da hjælpe paa den anden, og de vilde indbyrdes undse sig for hinanden, naar de toge Beslutning, saa at denne i det mindste ikke vilde blive fuldt saa gal, som naar den Raadmand, i hvis Hjem Mødet holdtes, sad alene og snaf-

bede gemhytligt med Raadstuefriveren. — Hr. Mellson greb et fortræffeligt Øjeblik, den 25. Januar 1672, da han i egen Person uventet indfandt sig til et loblig tilfagt Magistratsmøde, hvor ikke en Gang den Raadmand, i hvis Hus Mødet skulde holdes, var tilstede; Raadstuefriveren sad der alene og Raadstuetjeneren fungerede som den høvise Herres Lakaj. Denne beordredes strax ud paa Gader og Stræder, for at hente de første sex Borgere, han monne støde paa, og da disse vare komne tilstede blev Retten sat, dog ikke i nogen anden Anledning end den, at lade Raadstuefriveren indføre den sælsomme Kjendsgjerning i Bogen, tillige med dens Grund og Marsag: De lobligen tilfagte Magistratsmedlemmer vare udeblevne fra Mødet, skjøndt der til Behandling forelaa saa høvigtige Sager som en Consumptionsforordning, en Forordning om Standkvarteret og om Princesindestyret o: hele Landets Afgift til Kongen, naar en dansk Prinsesse skulde giftes. Saasnart de sex Borgere havde bevidnet Rettens vedhørlige Pleje, fik de Lov at gaa. Ved den Offenlighed, deres Fortælling om det påseede skaffede Sagen, opnaaede den siffige Hr. Præsident jo paa læmpeligste Maade at faa skærpet den Synner til de udeblevne, som nu

har indført i Protokollen. En af de Raad-
 mænd, hvem denne Snyder især var møntet
 paa, var den Sten Hansen, hvem vi alt
 i Juli 1665 have truffet som Raadmand;
 han var altsaa gjenvalgt, og vi tør vel deraf
 slutte, at han har hørt til Fredericias Bedste-
 Borgere. I 1671 havde han overtaget
 Fredericias Postvæsen i Forpagtning og han
 laa just nu i Januar 1672 i Underhandling
 med den kgl. Statsraad og General-Postmester,
 Hamborgeren Poul Klingenberg, om de
 nærmere Betingelser for Køgt og Pleje af
 det Væsen, som den Gang var i spædeste
 Alder. Dette var for hin Tid en meget
 vidtløstlig Sag, især da Størstedelen ikke blot
 af Danmarks, men ogsaa af Sverigs Post-
 forsendelser til det sydlige Europa gik over
 Fredericia. Et saadant Arbejde burde vist-
 nok rettest have fritaget Sten Hansen for
 alle andre borgerlige Dmbud, men dette var
 ikke Hr. Præsidentens Mening. Det hjalp
 ikke en Gang, at Sten Hansen i Mødet den
 9de Maj 1672 lod læse sit Bestillingsbrev,
 der paalagde ham ganske særligt Indseende med
 de kgl. Brevstabers hurtigst mulige Befordring,
 og at han paaviste, hvorledes hans Raad-
 mandsplichter kolliderede med Postmesterplig-
 terne; ej heller at han paaviste, hvorlunde

Hr. Præsidentens myndige Optræden egenlig talt gjorde Borgmester og Raad til Nikkebukker, som blot spildte Tiden ved at sidde i de talrige Magistratsmøder som Vidner til, at Raadstuestriveren sad og skrev; thi naar dette en Gang imellem var af nogen Vigtighed, maatte Hr. Præsidentens „Eragtning“ indhentes hjemme hos ham selv. Dette sidste smagte stærkt af nogen Næsevisshed, og Sagen havde altsaa sit Forblivende ved Præsidentens Kjendelse, at Sten Hansen havde at møde, saa længe han var Raadmand. Som Byens Banebryder i Postfaget, der jo lige indtil for en Menneskealder siden udmærkede sig ved sin Mangel paa civil Behandling af Publikum, var Sten Hansen meget udsat for at komme paa Kant med Folk. Man stiklede paa Misligheder ved hans Besørgelse af Postfagerne, ret som om han kunde bære Ansvar for, at f. Ex. en Stafet til Kolding fortsatte sin Rejse paa egen Haand ad Holsten*) til med alle de Penge, han skulde have afleveret til Embedsmanden paa Kol-

*) Endnu til for en Menneskealder siden forstod Menigmand i Fredericia ved „Holsten“ det hele Land imellem Elben og Kongeaen, hvor meget mere da i det 17de Aarhundrede. Flere Borgerstabsanmeldelser angive nordflesvigste Landsbyer, f. Ex. Sommersted, som liggende i Holsten.

dinghus; og da nu Sten Hansen som Medlem af Magistraten følte det upassende i at tage sig selv tilrette, saa gik han Rettens Vej og fik derved en hel Del Retsfager paa Halsen, deriblandt en og anden, der drejede sig om værre Ting end simple Udvemsord. Sligt afholdt ham dog ikke fra at gaa til Magistratsmøderne, naar han ellers ikke blev hindret, og han kom der saaledes den 8de Juni 1672. Her traf han foruden Præsidenten den nye Borgmester Jacob Pedersen og Raadmand Jacob Grothom*), men overraskedes ved, at Præsidenten, der nys saa ivrigt havde fordret hans Tilstedeværelse nu protesterede imod den, „efterdi Sten Hansen paa Bythinget er beskylt for Handlinger, der man nedsætte ham i den offentlige Anseelse“. At Sten Hansen ikke har været ganske uforberedt paa denne Dosis, se vi deraf, at han strax op af sinomme traf sit Raadmandsbrev, dateret Kjøbenhavns Slot den 15de November 1670; han overgav det til Raadstuefriværen med Anmodning om at faa det oplæst. Det skete som Raadmanden ønskede,

*) Dette Navn, der ogsaa skrives Grothum, er upaatvilelig den plattyske Form for „Groß Oheim“ = „Grandonkel“. Den 21de Decbr. 1676 tog Albrit Grothom af Hamborg Borgerkab i Fredericia.

hvorefter denne til Præsidenten henvendte en bestemt Erklæring om, at han ingenlunde agtede at vige sit Sæde, derimod at hævede det af al Magt, trods allehaande løse Paa- sagn, hvad enten disse kom fra høje eller lave. Han talte med saadant Fjnd, at baade Borgmester og Raadmand fik Mod til at gjøre fælles Sag med ham, idet de erklærede, ikke at kunne indse nogen Grund til at fjerne ham, saa som det jo var Sten Hansen selv, der havde indstævnet vedkommende Ure- Skjændere, medens der, dem vitterligt, ikke forelaa Magistraten nogen Sag, hvoraf kunde formodes, at hans Ure var angreben; selv om Sten Hansen kunde faa Anledning til at indanke en Bythingsdom for Magi- straten, saa vilde det jo være nok, om han veg sit Sæde medens den paatjendtes, men meget for meget, om han alt nu skulde sus- penderes fra den ham af kgl. Mahtt. over- dragne Bestilling; kort sagt, Hr. Præsidenten blev saaledes gennemheglet af sine to ulærde Kolleger, at hans uredte Tanketraade omsider kom ilave. Han indsaa, hvorledes han var kommen til at forløbe sig, og at der for ham ikke var andet at gjøre end skyndsomst at drage sig ud af sin uholdbare Stilling. Der blev da ført til Protokols, at Præsidenten

indrømmede, at han ikke med Kong Christian den 4des Necess ihænde havde Ret til at fjærne Sten Hansen, efter som denne selv havde beghndt Processen imod sin Uretskjænder. Herpaa udtalte Sten Hansen, at løs Tale og daarlig Snak ikke skulde faa Magt til at drive ham bort, og at det var hans faste Haab, at der ingenfinde skulde overgaa ham nogen Retsskjendelse, ved hvilken han saaledes kunde vorde ydmyget, og derefter deltog han i den Forhandling, som var paa Dagsordenen. Hvorledes det er gaaet med hans Processer i det hele, kunne vi ikke meddele, men at i det mindste en af hans Sager, og rimeligvis netop den, der er af størst Interesse her, er gaaet ham imod ved Bythinget, se vi deraf, at han indankede den for Højesteret; men her vandt han den den 11te Juli 1673.

Dette Billede viser os Præsident Christoffer Nielsen som en myndig Stivnakke, for hvem det ikke har været rigtig sundt at staa som en lille Suveræn paa sin isolerede Højde; heldigt for ham, at han kunde trække sig tilbage inden for Fornuftens Grænser, naar han mærkede, at Stoltheden havde ført ham udenfor dem, thi ellers var det neppe gaaet ham saa vel som det gik ham i Slut-

ningen af Maret 1672, da han lovede sig til at rejse til Kjøbenhavn. Her var det ham nemlig af Bigtighed, at kunne staa frem for sin Herre og Arvefonge som en Mand, der fortjente den ham viste Tillid, men han følte jo nok, at hans Uvenner kunde sværte ham ved Hove og fortælle et og andet om hans Embedsførelse. Det Middel han brugte for at tage Braaden fra de Rygter, som hans Modstandere sagtens vilde lade worde hans Forløbere, er saa karakteristisk, at det ikke bør overspringes, især da det tillige viser os et Par lidet kjendte Træk af Datidens offentlige Liv.

Et Par Dage førend Præsidenten var bleven rejsefærdig, traf det sig saa heldigt, at der fra Kjøbenhavn indløb Befaling til, at Landets Borgere skulde gøres bekjendte med en af 42 Punkter bestaaende Traktat imellem Majestæterne Christian den 5te af Danmark-Norge og Carl den 2den af Storbrittanien. — Præsidenten lod følgelig hele det menige Borgerstab indkalde til en offentlig Forsamling, for hvilken Traktaten blev oplæst. Derefter tog han selv Ordet og opfordrede alle gode Borgere til at fremsætte deres Ønsker, for saa vidt som de sigtede til Byens Opløst og egnede sig til af ham at worde foredragne

paa allerhøjeste Sted. Da ingen var belabet paa noget saadant, blev denne Dpfordring kun til et lille Mellemspil, ved hvis Hjælp man gled over i den væsentlige Del af Højtideligheden; Præsidenten kunde jo nok i den herskende Tausshed se et Bevis for, at han nogenlunde havde forstaaet at imødekomme Borgerstabet's Ønsker, selv inden de vare udtalte, men det vilde dog være ham behageligt at høre en direkte Erklæring i den Retning eller bedre, om nogen her tilstedeværende skulde have noget paa hant at kære eller klage. Da Borgerstabet var aller mindst forberedt herpaa, stod følgelig ingen frem, og ~~det~~ blev Præsidenten selv, som afbrød den **almindelige Tausshed** ved at fortolke den i de minderværdige Ord, som han vist har skyndt sig med at lade føre til Bogs: „At ingen med Ræremaal fremstod, medens derimod alle endrægteligen bevidnede ham deres Agtelse.“ Med dette gode Skudsmaal afgik han til Kjøbenhavn, hvor han sikkert har havt sin Del i Tilblivelsen af de tgl. Privilegier af 1682. Han oplevede at se dem ført ud i Livet, men heller ikke mere, thi han døde i 1684.*) Af det lille Optrin se

*) Bilse, S. 38, sætter hans Dødsaar til 1665; men endnu den Dag, da Magistraten holdt sit første

vi først, at det „meenige Borgerskab“ endnu i Suberænitetens Barndomstid havde en offentlig Rolle at spille, vel ikke mindende om Oldtidens fribaarne, der mødte paa Thinge for at stifte djærve Ord og manste Hug med hvem som helst, men snarest mindende om hine Amagerbønder, som i Hast indkaldtes til den højtidelige Arvehyfding paa Christiansborgs Slotsplads Nar 1660, hvor man blot for Fornens Skyld ønskede Bondens Indvilligelse i Statskupet, thi det andet, vi lære af Optrinnet, er det, at den fornemme endnu ikke den Gang følte sig højt løftet over Menigmands Omdømme. Dette bekræftes ved et andet Exempel, optegnet under 29. April 1672, da Præsten ved „dansk Kirke“, Magister Peder Jørgensen Dorshæus (ogsaa kaldet Dorsh) mødte for Magistraten med ikke færre end 37 menige Borgere, hvis gode Vidnesbyrd han paakaldte for at erhverve sig en gunstig Retskjendelse for sit præstelige Forhold. Vi kunne ikke se, hvortil han vilde bruge en saadan Kjendelse, men at det ikke har været for at bilægge den sin

Møde i det nye Raadhus, den 13. Februar 1682, skrev Raadshuekskriveren hans Navn med særlig udpyntet Skrift „paa voris Raadstue“.

Ansøgning om at vorde Provst, skjønte vi deraf, at han alt nogle Aar i Forvejen var bleven Provst for Elbo Herred. I et højtideligt Magistratsmøde under Præsidium af Borgmester Jacob Petersen (i Eht. Nielsens Fraværelse) og i Dørværelse af Raadmændene Grotzhm, Sten Hansen og Loumand, samt af to fgl. Kommissærer, de velbaarne Herrer Jens Rodsten Knudsen og Ebbe Gyldestjerne, gave Vidnerne enstemmig Magisteren det bedste Lov og tilsagde ham at ville vedstaa deres Udsagn, naar og hvor det gjordes Behov, men mærkeligt nok omtalte ingen ved denne gode Lejlighed det af Hammerich freinhæbede hæderlige Træk af Peder Dorfch, da han ikke af de svenske Sejherrer vilde lade sig tvinge til at bede for Carl X Gustaf. Et ganske endnu stærkere Bevis paa, hvor megen Pris de fornemme kunde sætte paa de lavestillede gode Domsomme, finde vi i Magistratsmødet den 25. November 1670, da nævnte Provst og Magister Dorfch, i Forening med et Par af Byens ældste Borgere, stod frem for at aflægge retsgyldigt Vidnesbyrd om Christian von Blumentrost, der havde været Kommandant i Fredriksodde og nu kaldtes Oberst. I Rætten fremlagde bemeldte Oberst den

Ordre, i Følge hvilken han i 1660 havde overtaget Kommandantskabet. Da Byen paa denne Tid var uden Huse og Fæstningsværkernes Gjenopførelse krævede en meget stor Arbejdsstyrkes Nærværelse, har Kommandanten vissefelig kunnet have Arbejde nok med Ordens Overholdelse og faaet mindre end tarvelig Udhvilen efter Arbejdet. Vidnerne udsagde: „at Obersten havde været meget flittig og ufortrøden i sit strænge Arbejde, og at hans nuværende store Svagthed væsentlig kom af, at han maatte bo i en ussel Hytte, saa at han tilsidst mere død end levende var bleven ført over til Fyen i en Baad.“ Denne Oberst Blumentrost er altsaa det nuværende Fredericias tidligste Kommandant; mærkelig nok have vi ikke andet Steds fundet ham nævnt i denne Egenstabs, men han er muligvis identisk med den Kaptejn Blumentrost, som i Aaret 1657 førte 1ste Kompagni i Fod-Regimentet „Rnud Ulfeldt“. Naar vi have lært at kjende det Forhold, i hvilket Militarismen stillede sig til Borgerne, paa hvem den i det 17de, ja til langt ind i det 19de Aarhundrede saa ned fra ubegribelige Højder, saa ville vi komme til, bedre end nu at fatte, hvor meget denne Obersts Optræden i Netten har haft at bethde som Anerkjend-

delje af Menigmands Omdømme. Vi skulle derfor nu gaa over til at vise:

IV. Officerernes Ringagt for Borgerne.

Den 28de Decbr. 1665 søgte Borger i Fredericia „store Peter Hansen Bull“ om Oprejsning for at være bleven bortført fra sit Hus Juleaften, „Kjönt han sig ingen U-Ret bevidst var, ej heller noget Ondt bedrevet havde, der forskyldte en saadan Medfart.“ — Hvad var der sket? — Juleaften var der kommet en Soldat i Besøg til ham, og da han vilde traktere denne med et godt Krus Øl og andet Mundgodt i Anledning af den hellige Fest, sendte han sin Datter ned i Kjælderen for at tappe Øllet af det der liggende Anker, og for en Sikkerheds Skyld lod han sin Pige tage Ølset og følge hende. Under deres Bevægelse ned ad Trappen flimrede Ølset saa stærkt, at Datteren kom til at tage fejl af et Trin; med et Strig styrtede hun ned ad Trappen og blev liggende som død paa Kjældergulvet. Moderen hørte Skriget og ilede til, men da hun saa' sit kjære Barn saa ynkelig tilredt, maasse dødt: og borte, saa gav hun sig ligeledes til at skrigte og endte med at daane ned ved Datterens Side. Hendes Skrig lød langt videre

end op i Stuen, hvor hendes Mand sad, thi just som store Peter Hansen havde rejst sig for at hde sine Kvindfolk sthldig Hjælp, traadte der ind til ham en Trommeslager med Ordre fra Major von der Woyda om, at Bull strax skulde komme ind til ham, som var hans Nabo. — „Det har vel ikke saadan Hast“, svarede Bull, idet han ilede forbi Trommeslageren med sin Vygte i Haanden hen til Kjælderens, paa hvis Gulv han ganste rigtig fandt dem, han søgte; „der kan Du selv se . . .“ henvendte han sig til Trommeslageren; men denne var allerede gaaet sin Vej, fortørnet over Civilistens Indvending imod Hr. Majorens Befaling, og med tjenstlig Melbing til sin strænge foresatte om den forefaldne „Nuthwilligkeit“. — Understøttet af sin Gjæst og Pigen fik Bull omsider sin Hustru og Datter op af Dybet og ind paa deres Senge, men næppe var det sket, førend Døren blev revet op, og ind traadte en Løjtnant, en Fænrif og en Del Soldater fra Bagten, som uden videre arresterede Bull og førte ham til den militære Hovedvagt, hvor han fik Lov til at nyde Sulems Glæder i Ensomhed lige til første Suledags Eftermiddag, da det behagede Majoren at give ham fri. Vi kunne desværre ikke oplhse, om Ro-

nen har sendt Klage til Magistraten og om det er dennes Klage til Kommandanten, som foranledigede Majorens Raade, men vist er det, at ingen af Datidens Retsbøger giver mindste Bink om, at Bull har faaet nogen Opvejning for den Tort, han har lidt, ikke en Gang et underdanigt misbilligende Ord fra Præsidenten om Majorens Fremfærd.

At Bull slog Knips i Lommen, naar han talte med sine Medborgere om Juleaftens-
Glæderne i Bagt-Arresten, var jo ganske naturligt, men egentlig ikke nogen Tilfredsstillelse; det hjalp blot til at holde Harmens Blød ulmende. Da saa Borgerne første Gang i det nye Aar, samledes til Exercits uden for Citadellet, kom, blandt mange andre Ting, ogsaa store Peter Hansens Sag til Dmtale i Hviletiden; man fandt Majorens Udfærd skammelig, men værre end den var dog Magistratens, naar den var saa pjaltet, ej en Gang i saa klar en Sag at kunne skaffe en ærlig Borger retfærdig Opvejning. Man talte sig saa varm, at Naturen gif over Op-
tugtelsen og man glemte, hvorlunde man her under Øvelsen godt kunde blive tiltalt og straffet efter den dagjældende barbariske, militære Straffelov. Det ene Ord tog det andet; Borgerne overbød hverandre i at ud-

stjælde Præsident, Borgmester og Raad saa hestigt, at de ikke en Gang ændrede Stads-
majoren, der havde nærmet sig og forgjæves
paabød Stilhed. Denne brave Mand, fhv.
Ritmester Midort, fortjener vel at mindes,
fordi han tog Sagen saa fornuftigt: Ingen
blev „arquebuseret“, ingen hængt, ja der kom
ikke en Gang nogen til at ride paa Træhesten
eller dingle paa Bælen eller til at løbe
Spidsrod (Straffe, hvormed man ellers var
meget rundhaandet ved al Exercits), men han
nøjedes med at indmelde det forefaldne til
Magistraten, for hvem denne Nød blev svær
at knække. Gjøre Bøen folketom gif ikke an;
det havde været svært nok at saa Folk til at
nedsætte sig der; man hørte jo egentlig ogsaa
selv med til Borgerne; men at lade det fore-
faldne gaa upaatakt hen, at lade de stygge
Ukvemsord sidde uhævnede paa sig, gif heller
ikke an. Efter modneste Overvejelse kom de
velvise til det Resultat, at deres udfkjældende
Medborgere burde bede dem om Forladelse,
og denne kloge Moderation fik sin fortjente
Løn. Den 18de Juli 1666 mødte for
Magistraten Afsendinge for alle fire Borger-
Kompagnier, som „paa egne og Medborgeres
Begne bad om Forladelse for de ubetænksumme
og urigtige Ord, de havde ladet falde under

Exercitsen." Efter denne offentlige Afbigt „pardonneredes de skyldige for denne Gang“, men deres Navne prange endnu i Bogen. Da imidlertid næppe nogen nulevende vil bebrejde de brave Borgere deres Mytteri, faa forøge vi jo ikke deres Straf ved at nævne Pönitenterne, af hvilke en og anden maaske kan have genealogisk Værd. De vare: Vernt Dyfermann, Christian Tauson, Jens Larsen Bilthugger, Christian Severin, Jacob Kof, Willum Herbst, Hans Wagner, Rehmer Arendsen, Hans Nielsen, Brandt, Jens Fester, Jochum Richter, Johannes Heller, Anders Michelsen og Peter Sönnichsen. Disse 15 Mænds Afbigt har selvfølgelig været offentlig i Ordets alleregenligste Betydning, thi i Aaret 1666 har ganske vist ingen Raadmands- Lejlighed været stor nok til at rumme baade Magistraten og dem, men Offenligheden var ogsaa den Gang et meget væsentlig Moment i Straffe-Lovgivningen. Derfor regnedes „pinligt Forhør“, Tortur, hvis Pönslers Intensitet langt oversteg de egenlige Straffes, slet ikke med som Del af den forskyldte Straf. Enhver anklaget, paa hvem en stærk Mistanke hvilede, var udsat for at faa Fingre og Fødder kvæstede, Ryggen opflænget, Brystet svedet med Svovl, alle Lemmer trukne

af Led og fatte i Led flere Gange efter hverandre, Munden opspilet og Vand hældt i, lige til Kvælning forestod, Mustler gennemfilede med tynde Snore osv. Først i Slutningen af det 18de Aarhundrede holdtes det sidste pinlige Forhør i Flensborg over tre Tøder, og Fremgangsmaaden derved er belyst med al den Klarhed, som et samtidigt retsligt Aktstykke kan give*). I Fredericia har man ganske sikkert ogsaa øvet lignende Grusomheder, men Retzbøgerne tale ikke derom, fordi de gik for sig inden fire Vægge**); Skarpretter Christian Zeiler (senere, i Midten af det 18de Aarhundrede, Vitus Wagner), begge formodenlig Tyskere (jfr. L. Hølbergs Epistel 521), med hans Stab af Hjælpere har sikkert tjent ganske gode Penge, thi han ejede en af Byens større Gaarde (25 Fag, Hjørnet af Slesvigsgade ved Tødekivlegaarden). Den militære Rettergang tilstedte ganske vist ogsaa „pinligt Forhør“, men dens i Reglen forbausende hurtige, for ej at sige letfærdige,

*) Justitsraad Wolff i Zeitschrift der Geschichte für die Herzogthümer Schlesw. Holst. Lauenb.; Bd. 1—4.

***) Jvfr. Wilse S. 39, hvor der meddeles, „at i Hospitalet er i Nødsfald Indretning til et lidet Lugthus“ og „i sidste 30 Aar mindes en nogen at have her lidt Dødsstraf.“ Men Skarpretternes bedste Indtægt var jo — Sportlerne!

Fremgangsmaade gjorde vistnok Torturen mindre anvendelig paa Soldater. Til Gjen-
 gjæld hørte Over- og Under-Gewaldigere,
 Stofmestre og Profosser til Hærafdelinger-
 nes faste Stof, ligesom en „Justitie“ var et
 aldeles nødvendigt Rekvirit i en Garnisonsby.
 Det var nærmest, hvad vi vilde kalde „et
 Staffot“, hvorpaa der var rejst Galger og
 nogle Bæle, hvoraf den enes Fodende var
 omgivet med Jernspidser. Ligesom Stærp-
 retteren og hans Hjælpere, ihvor velstaaende
 de end vare, havde ondt ved at leve i Om-
 gang med „ærlige“ Borgere, saaledes stemplede
 hin Tids Tankegang endog det rent haand-
 værksagtige Tømrerarbejde, som foresaldt,
 naar et Staffot eller en Justitie skulde rejses
 eller repareres, som „uærligt“ : som noget,
 hvormed ingen, der havde sin Vre kjær,
 burde befatte sig. Da nu Militærstanden
 altid i særlig høj Grad har været om over
 sin og sine Medlemmers „Vre“, saa forstaa
 vi, at de forresten ikke ganske faa Tømrere,
 der forterede under Fredericias Kommandant,
 kunde ømme sig ved at have med Justitiens
 Rejsning og Reparation at bestille, samt at
 Kommandanten, den naturlige Bogter for
 Garnisonens Standvær, gav sine underord-
 nede Tømrere Medhold i hin Uvillie. S

Juni Maaned 1694 traf det sig nu saa, at en af Fredericias velbekjendte Storme havde omblaest Garnisonens Justitie paa Excer-pladsen. Paa den Tid var Oberstløjtnant Christian Wilden Fæstningens Kommandant, en stram Soldat, der ikke kunde undvære en Justitie en eneste Dag og dog med for megen Standsære i Livet til at paalægge Garnisonens Tømrere det infame Arbejde; men hvad der var uærligt for dem, trøstede han sig, behøvede jo ikke at være det for de borgerlige Tømrere, og i Kraft heraf sendte han sin Garnisonsadjutant Emmerich til Magistraten med mundtlig Ordre til denne om „næste Dag, den 30. Juni, at lade Stadsens Tømmere indfinde sig betimeligt paa Paradepladsen for dersteds at forfærdige en ny Justitie i Stedet for den gamle, som var omblaest.“*) Det havde ikke været for

*) Anm.: Om den Forlegenhed, hvori Fredericias Magistrat er bleven sat ved Kommandant Wildens Ordre kunne vi danne os et Begreb ved at gjøre os bekjendte med, hvad det kostede at saa Skaffotter rejste i Hertugdømmerne. *Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schlesw. Holst. Lauenb.* 1860. III. Bd. S 81 meddele et Par Regninger fra Tømrerlavet i Oldesloe, for Bygning af en Justitie i Pölich (en Landsby ca. 1/2 Mil syd for Oldesloe). Den første, som er fra Aaret 1739, viser en Arbejdsløn af ikke mindre end 64 Mark Iphft, fordelt paa følgende Poster: Til Tømrerne 36

meget, om Magistraten havde besvaret denne uforkammede Befaling med en spottende Bemærkning om, at det vist ikke kunde hjælpe

Mark, 21 16 M., Hvedebrød 2 M., Rusk 6 M., en ny Øge 3 M., to Par Handsker 1 M. Den anden Regning for samme Arbejde er fra Aar 1775, og giver 131 Mark i Arbejds løn, saaledes fordelt: Til Lømrerne 80 Mark, Rusk 12 M., Fortøring 39 M. Da man spurgte Oldermændene for Lømrereløbet om Grunden til denne paafaldende Fordyrelse, svarede han, at der nu i 1775 var mange flere Folk i Løbet end i 1739. Meningen med dette Svar var den, at det var nødvendigt at have alle Stedets Lømrere med til dette Arbejde, thi naar nogle ublev eller ikke toges med, vilde disse ikke undlade at plage og spotte de arbejdende for deres Delagtighed i det „uærlige Arbejde“. Overigheden havde rigtignok sat svære Bøder for dem, som haanede en Mand, der havde arbejdet paa en Justitie — lige indtil en Mark Guld —, men sligt havde ikke hjulpet det mindste til at faa Arbejds lønnen nedsat; det eneste Middel til at faa Skafot rejst var det at gjøre alle vedkommende saa delagtige deri, at ingen kunde lade den anden noget høre, men saa maatte man ogsaa punge dygtigt ud; den grusomme Straffelovgivning mod arbejdedes saaledes ved de for Smaabyerne utaalelige, vøgende Udgifter. — For hin sidste Tortur af de tre Jøder i Flensborg oppebar Skarpreteren, som man havde maattet forskrive fra Rendsborg, et Extrahonorar af 30 Daler foruden den Berømmelse, at han var en særdeles duelig Mand i sit Fag (Skjønt han ved 2 Timers stigende Finsel af hver Mand kun havde opnaaet at faa den ene til at befjende). Om vi end af Oldeskoer-Regningen tør slutte, at Fredericia Magistrat har kunnet rejse Kommandant Witten's Justitie for maaste kun 30 Mark lybsk, siden det var i 1694, saa har dog en saadan Extraudgift været sødelig nok for den fattige By.

at bringe den militære Ketsfærds-Gubinde paa Benene, naar det viste sig, at hun i den Grad stod paa svage Fødder, men over for Hr. Emmerich og den Ordre, han bragte, havde Magistraten kun at være lydig; den havde nemlig gennemgaaet et Kursus i Subordination hos Oberstløjtnant Wilden, som havde vist de Herrer Præsidenter, først Lassen, saa Winterberg, hvor Stabet skulde staa, og, til Trods for alle deres Protester, sat igjennem, at hele Borgerstabet havde at møde væbnet paa Exercerpladsen, naar det behagede Kommandantskabet at lade Generalmarschen slaa. Enevældet stod jo den Gang i fuldt Flor og kun den Glans var ægte, som udstraalede fra dets Naadesol; over hele Landet krummedes der Ryg, først for de indvandrede nobiliterede, dernæst for alle indvandrede militære Befalingsmænd; paa denne Tid befæstedes ogsaa den i 1664 begyndte Tvedeling af Fredericia i „dansk“ og „tysk“ Sogn. Det sidste, som nærmest var blevet til for den tysktalende Garnisons Skyld, blev nu Byens „Westend“, hvor det alene var fashionabelt at bo. Underligt er det i denne Periode at se en Officer, men rigtignok kun en Løjtnant, dog til Gjengjæld, efter Navnet at dømmes, en Tysker, Peter

Johansen Stich, at bejle til Borgernes Penge; vi finde, at han den 18. Juli 1672 præsenterede i Retten et kongeligt Benaadningsbrev, i Følge hvilket han havde Lov til at besøge Godtsfolk og bede dem om Pengehjælp, samt til at lade Bækken sætte for Kirke dørene, at „deri maa vorde indsamlet noget, ved hvis Hjælp han kan udløse sin Broder af Slaveriet i Algier, hvor denne i syv Aar har døjet forsmædeligt Fangenskab.“ Men dette var vel kun en af de Undtagelser, som bekræftede Reglen.

V. Om Haandværker-Lavene.

Man skulde med Føje tænke, at en saa lille og forholdsvis saa stærkt vegetet By som Fredericia var i dens første 50 Aar, vilde Borgerne der have skyndt sig at danne Lav, for ved Sammenhold og Organisation at danne Modvægt mod det store Pres fra oven. Det synes dog ikke at være sket; dels have de indfødte set noget skjævt til de indvandrede, som vilde indføre deres Fædrelands Skik og mødte med Pretensioner, da de saa' sig understøttede af Magthaverne, dels have de ældste Borgere sjælden ladet sig nøje med et

enkelt Haandværk*): Skomageren var meget ofte tillige Sadelmager og Agerdyrker; Skræderne handlede med Klæde, Traad, Garn, Knapper og lignende Manufakturvarer, medens vi igjennem en Del Borgerstabs-Anmeldelser og Ræmnerlister erfare, at Størstedien af hin Tid's Haandværkere som Vi-Erhverv drev „almindelig Husnæring“. Desuden har Fredericia i Tiden før 1760 vist aldrig havt over 100 egenligere Haandværkere, flest Skomagere og Skrædere, saa at der allerede heri ligger Grund nok til at renoncere paa den Modstandskraft, en saadan Byes Lav kunde yde. Vilse peger ogsaa ganske rigtig hen paa Tøbernes Evne til at trænge sig ind i ethvert Fag, hvor der var en Forretning at gjøre; jo ringere Ansæelse de nød, jo mindre Lyst kunde deres Medborgere have til at træde i nærmere Samfund med dem. Den første, aldeles uomtvistelige Begyndelse til at danne Lav finde vi under 2den April 1685, paa hvilken Dag Byens Bagere havde sluttet sig sammen for at indgaa med Klage over Rjæbmændene, der ikke blot solgte, men ogsaa bagte Brød. Den 2den August 1688 ønskede

*) A n m. : Aar 1527 vare alle Gilder og Lav ophævede, men de florerede dog hist og her, hvor Trang var dertil.

og fik dog en af de større Kjøbmænd, senere Raadmand Claus Dithmar, Magistratens Tilladelse til at lade bage saavel fint Hvedebrød som Sigtebrød, en Tilladelse, som ikke har været godt for Lavdannelsers Betydning. At Bagerne i øvrigt nok kunde have trængt til lidt Imødekommen faa vi et Bink om ved at se Bager Franz Griesse den 28. Septbr. 1676 indgaa med Bøn om, at hans to Sønner, Christian og Solum, maa faa Ansættelse som Trommeslagere ved Byens fire Kompagnier med aarlig Løn af 20 Daler. Den 9. Oktober 1686 se vi derimod 23 Borgere, hvoriblandt Rnud Bagh, Willum Burrichter, Niels Bull, Jens Sveigell, Jørgen Sværtfejer og Povl Grum, fremkomme med Andragende om at maatte danne „et ordenligt Bognmandslav“, og dette indrømmes dem.

Men foruden disse to Korporationer (eller tre, naar vi ville medtage det i 1685 oprettede af 2, skriver to, Mand bestaaende Natvægterforps, som vaagede over den vidtstrakte Byes Sikkerhed ved at raabe om Natten Kl. 10, 12, 2 og 4!) finde vi ingen Anthydning af flere lignende Dannelser — ikke en Gang af et Møllerlav, og Bagerne kunne dog umulig have hentet Mel langvejs fra.

Møller bleve da ogsaa tidligt indrettede i Byen 3: Hestemøller, og Kommissarius Heinrich Ehlers fremlagde den 27. Maj 1669 i Retten „Kopie af General Krigs Kommissær Otto Powisch's Haand af fgl. Mahtt. Bevillings-Brev paa en Vandmølle her vesten for Staden at lade bygge“; Wilfses Privilegie-Udtog Pkt. 9 viser dog, at Ehlers endnu i 1682 ikke havde gjort Brug af sin Bevilling. Derimod viser en Sag, som den 24. Maj 1672 blev anlagt af Konsumtionsbetjent Samuel Lobedan (han tog ikke Borgerstab før 18. Oktbr. 1677) imod Borgmester Jacob Petersen og dennes Tjenere paa „Hestemøllen“, hvor mange Møller Byen har haft i det Aar. Sagen blev anlagt, fordi Lobedan fandt Toldseglet brudt, og under Proceduren forklarer L., at han kom fra Rasmus Møllers Mølle og gik til Hr. Borgmesters Mølle, hvor Duge Petersen (Møllerformand Lage P.?) foregav, „at han forgjæves havde søgt Samuel i hans Logemente og i de fire andre Møller, førend han brød Toldseglet.“ Gammel Mølle, en Mil vest for Byen, var dog nok det vigtigste Formalingssted.

At der i en By med saa stor Strand og betydelig Færgefart hverken dannede sig noget

Stipper= eller Færgelab, maa være enhver paafaldende. Paa de ældste Ræmnerlister finde vi ingen Skipperer blandt de statydende Borgere, kun 2 Fiskere, som boede paa Søbjerg, og af Raadstuebøgerne til Mar 1700 have vi blandt Borgerstabsstagerne kun fundet 2 Seylingsmænd. I Børnhtiden skulde man have ment, at Frisørerne vare blevne saa talrige, at de havde dannet et Lav, men heller ikke de gjorde det, sjønt de tælle Navne som Habakuk Jacobsen Koch og Adam Levin Knuth, begge fra Jhen.

VI. Om Sproget og Klædebragten.

Danmarks Ulykke i Krigen mod Carl Gustaf og navnlig Frederiksboddes Indtagelse gav et mægtigt Stød til den danske Adels Undergang; denne førte til Kongens Enevælde; dette tilføjede sin gamle jeje Modstander al Ulykke ved Hjælp af fremmede, som det løftede op i de Urefæder, hvorfra Adlen var blevet fortrængt; derved led det danske Sprog, af hvis Bevarelse Adlen havde megen Fortjeneste, stor Overlast. Ganske vist have alle de oldenborgske Konger adskillig Brøde paa deres Samvittighed, men med den nationale

Adel som Mellemmand imellem dem og Folket, gif dettes Sprog-Forandring (=Fordævelse eller =Udvikling [!]) dog kun faare langsomt; til Gjengjæld faa meget deshurtigere efter at de indvandrede nobiliterede vare blevne Kongens Organer. For de underordnede Embedsmænd blev det en Livsag at radbrække sproget efter det Mønster, deres foresatte gav dem, og vi have nu, da vi kunne overskue den lange Række af de i Enevældets 188 Aare gjorde Forsyndelser mod sproget, stor Grund til at undre os over, at vi endnu tale et Sprog, som, om end kun fjernt, minder om den gamle Stamme, minder om hin „danske Tunge“, som var fælles for de nordiske Folk, den Gang de havde Magt og nød Anseelse i Verden. Men hvor i Danmark skulde man vel have større Grund til at undres over at høre dansk Folkesprog end i Fredericia, den kunstigt opstaaede By, som ikke blot under Enevældet var bleven begavet med en Overflod af tyske Embedsmænd, men som ogsaa skulde være et Slags Hovedkvarter for „de geworbne“, til hvilke Enevældet støttede sig, og som, for at bestaa, maatte tages under Armene med noget saa overordenligt som den jus asyli, Privilegierne forlænedes den med —, en Rettighed (thi en

Forret: skulle vi vogte os for at kalde den), som truede med at gjøre Byen til et Sprogforvirringens Babel, et Samlingssted for Alverdens Manddrabere, Mordbrændere og Tyvekægter, der baade havde lettest ved og størst Fordel af, at ringeagte de indfødtes Ejendommeligheder, medens de optog den magt-havende Klasse. Heldigvis blev denne Ret-tighed brugt i langt ringere Grad end man havde havt Grund til at vente; men Garni-sonen, Indvandrerne og Embedsmændene gjorde Sprogets Livsvilkaar drøje nok. Der er Anledning til at spørge om, hvorfor Retshøgerne ikke førtes paa tyff. Svaret bliver en Henvisning til, at de i væsenlig Grad førtes for Menigmands Skyld; at det offentlige Skolevæsen maa have været tarveligt, og ikke har kunnet overkomme at lære Almuens-Børn tyff*) siden det stod saa slet til med Skrivekunsten, at man ganske almindeligt brugte Bomærker i Stedet for Navne; den underlige Rilestrift, der virkelig minder om det gamle Ninive og Babel, og som paa mangfoldige Steder i Retshøgerne overraske Læseren, ere talende Beviser for, hvad der er den dybeste Grund

*) I 1666 havde Byen dog en tyff Skolemester: **Diedrich Berg.**

til, at Fredericia undgik total Fortyhstelse. Stod det saa slet til med Borgernes Skrivekunst, at de ikke en Gang kunde skrive deres Navne, saa stod det vel ikke stort bedre til med deres Evne til at læse. Derfor kunde det ikke nytte synderligt at opslaa skrevne Love og Anordninger paa Kirker og Gadehjørner — vilde man kundgjøre dem for Befolkningen maatte de op'æses for det sammendebte Borgerkab; under Dplæsningen stod dette opmærksomt og lyttede efter Indholdets Realitet, medens Sprogfejl og andre Formaliteter glæde forbi, vel ikke ganske, men næsten virkningsløst. Man havde naaet til at betragte Ord som: betragte, erfare, eragte, forjare, gelejde, gehørig, Gestæft og gestæftig, Gebühr, tilgedan, tilforladelig osv. som gode danske, men man lod den velvise Øvrighed være ene om at bruge Sætninger som følgende, der træffes hyppigt: „Agl. Mahtt. Tolder N. N.“, eller „Hr. Borgermester N. N. erschinneth i Kette och haffuer sig erbødetth til at widne . . .“ eller „ . . . erbyder sig at widne“; Ordet „tidzhafftig“ for „bosat eller bosiddende“ have vi heller ikke fundet brugt af andre end „de fornemme“. Derimod er det glædeligt at se, hvorledes det

ældgamle nordiske Udtryk „at vinde *Ed**,” holder sig i sin rette Brug, lige ind i 1670'erne i den hyppigt forekommende Formel: „Han vandt sin Borger=*Ed* og er Borger vorden”; derefter taber „at vinde” sin oprindelige Betydning (at gjøre, eller at udføre) og kommer til at gjælde „Borger~~skab~~” som det, der vinderes ved Handlingen. Den 5te August 1681 skrives dog om en Mand, at han har erlagt sin *Ed**).

I dette Kapitel være det os tilladt at indskyde et Par sproglige Bemærkninger, som mindre have Hensyn til Fredericia i Tilblivelsestiden end til Byens ældste Beskrivelse; dog, Anledningen kunde vel ikke være der, naar den ikke var opstaaet i den ældste Befolkning. Ved at beskrive, hvad Mennesket har gjort ud af den halve Kvadratmil Jord,

*) Anm.: Graagaas Kap. 35, Slutningen, har: „Ef madr hefir sakir i fleiri doma enn einn, oc er honom eigi at heldr skylt optar at vinna eid enn um sinn.“ (Hvis en Mand har Sager at føre i flere end en Ret, saa er han ikke pligtig at vinde *Ed* mere end en Gang). Her er Ordet „at vinna“ i dettes angivne Betydning som at gjøre eller udføre, aldeles indlysende, ligesom i det deraf dannede Ord: „Vinofibelighed”, hvor „Vind“ ikke er noget lustigt, men Arbejdsydelse, og . . . fibelighed kommer af „at skipa“ : at afdele med Nøjsøgtighed. Hele Ordets Betydning bliver altsaa „Ordenlighed i det ydede Arbejde“ men ikke som nu ofte „Arbejdsomhed“.

jom hører til Byen (hvoraf kun $\frac{1}{100}$ stod under Vand og $\frac{1}{12}$ optoges af Fæstningsværkerne) kommer Wilse S. 201 til at omtale en Ring af 440 Haber, der vistnok kun for en ringe Del ere brugte efter Bestemmelsen, men saa meget desto mere til Tobaksdyrking. En lille Mark nord for Byen ved Stranden kalder han „Harringen“ og andet Steds i sin Bog (S. 151) nævner han endog en Skov „Harringbustene“. Da vi intet Steds i de læste Kildeskrifter have fundet dette eller disse Navne, antage vi, at det ældste Kort (Georg. Hofman's af 1650) har betegnet det anførte Bælte af Haber, som ikke maatte bebygges for at Fæstningen altid kunde have frit Sted saa langt ud, for „Haveringen“, og at de tykke Embedsmænd, som ej forstode eller brøde sig om Meningen med dette Navn, ændrede det til „Harringen“, som de tillagde hin lille Mark, der maaste paa hint Kort er kommen til at bære den Beskrivning, der gjaldt hele Haveringen. — Uden for dette Havebælte (der sikkert har haft haft sit tilsvarende øvre paa Amaliæborg*) o: det fynste Pendant til Frederiksdode —

*) Orden kaldtes Sophie-Øde, men Fæstningen Amaliæborg — paa den Naade fik man Dronningen optaldt fuldstændigt.

og altsaa i det Hele virkelig har udgjort en Ring om hele Fæstningen) afftaar man en 40 Ellen bred indgrøftet Vej, som Wilsse snart kalder „Forterne“ (S. 39) snart (naar Dykkeriet løber af med ham) „Pfortene“ (S. 200), hvori han dog erkjender sig fejlsende, efter at han i en Beskrivelse af „Grindaa“ (Grenaa) har truffet den samme Benaevnelse for visse Jorder. Vi møde upaatvibelig her Ordet „Fortov“ i dets gamle og gode Betydning af en Vej eller Sti foran en Række af Lodder, saaledes som vi bl. a. kjende den af Kongebrevet til Manderup Parsberg og Christen Steel af Mar 1589, hvori disse Mænd faa Ordre til at gjøre sig kjendte med den Jord af Horsens Bys Forde og Alminding, som Borgerne paastaa, at Borgmestre og Raad uberettiget have indhegnet sig selv til Nytte og menige Borgerstab til Skade*).

Endelig er der det mærkelige Navn „Høled“ paa Engene vest for Fæstningen (Overfømmelsen). Hvis her havde været Eng i den Tid, da Byen Allerup stod paa Bakkerne SW. for Vasebroen, saa havde Bønderne viselig hentet deres Behov af Hø der og Nav-

*) G. E. Secher: „Danmark“ II, 803.

net lod sig da let tyde som Høvejen, efter-
 som „leid“ betyder Vej (bevaret i Talemaaden:
 drage sig langt af Ved = gaa langt af Vejen).
 Men her har næppe været Eng, snarere en
 dyb Sø med Udløb i en Vig af Bæltet, den
 Gang Ullerup og Søbjerget laa paa hver sin
 Bred af den og da Fæstningsværkerne ej vare
 til, saa lidt som Erritzø-Vejens Strand-
 Dæmning. Et saadant Dyb i en Strømning
 kaldes ofte i dansk Tunge „hylr“, et Ord,
 som er dannet af Verbet „at hylja“ = at
 indhylle, hvis 2det Particip hedder hulit
 (udtales hølet, med Tonen paa første Sta-
 velse) = indhyllet; Vand indhyllede denne
 Del af Ullerup Mark. Hvis denne Tydning
 er rigtig, saa har Navnets oprindelige Me-
 ning havt let ved at gaa over til at blive
 „Høvej“, den Gang Fæstningsgravene optog
 det meste Vand, som løb af fra Højhøjs
 højtliggende Marker, paa samme Tid som
 Erritzøvejen lagdes over hin Beltvig og for-
 vandlede Søen, hylr, til en Eng, hvor Frede-
 riksoddes Borgere sloge deres bedste Hø*). —
 Fortyftningen af Navnet paa den under
 Damgaard liggende Ladegaard Henneberg

*) Jfr. Wille S. 220, hvor det ses, at Høslæt paa
 14,000 Kvadratalen af denne Engbund lun gav 3
 Daler i aarlig Leje til Byens Kasse.

er dog foregaaet efter Wilse's Tid o: efter Aar 1767, thi han kalder den Side 21 o. fl. Høneberg og i Raadstuebogen skrives den 11te Jannar 1672: „Major Diedrich von Buchern, zidzhafftig paa Huneborrig Ladegaard“*) Den gamle Huneborg, som omtales i Kong Christjern den Andens Tid (jvfr. J. B. Trap's statistisk topografisk Haandbog VI. 268 under Damgaard) laa vistnok paa det Sted ved Lillebælt, som nu kaldes Hafonørre (Haganør).

I samme Grad som Sproget er Udtryk for et Folks Tankeliv, er Klædedragten et Udtryk for dets fysiske Tilstand. Vi have derfor nogen Føje til at betragte Sprog og Dragt under et. Da Frederiksboddes ældste Stamme af Indbyggere var indflyttet fra Højby, Ullerup og Hannerup var deres Dragt selvfølgelig Datidsbondens almindelige: Badmels Kittel og Hoser, som endte under Knæet, hvor de spændtes fast over lange, tykke Uldstrømper; Træsko eller Lædersko (af Bunt-

*) Endnu paa den Tid, ca. 12 Aar efter Krigen, var der saa ringe Husrum at faa i Fredericia, at Fæstningens Garnison laa spredt over det sydsrlige Jylland, kun 1 Kompagni laa i Byen; men selv efter at denne havde faaet Huse nok til Garnisonen, vedblev Huneborg Ladegaard at have Indkvartering af Soldater.

læder), eller højstafede Transtøvler, bredstygget Filtthæt eller en ulden strikket Hue (Que) som en spidst tilløbende Pose. Jo finere Byen blev, jo flere fornemme den fik, og jo mere det danske Hof's Efterabelse af det franske Selvherskerbæsen trængte igjennem til Befolkningen, jo mere Indgang fik ogsaa der det fra de Holbergste Komedier kjendte Apparat af Baryter, gallonerede Kjortler, Camisols, højhælede Sko med Spænder, Hofte- og andre Buder, storknappede Stofke à la Regiments-tambour, trekantede Hatter, Raarder, for ej at tale om Kvindernes Adriener, Bocher, Slæb, som bares af Drengene, Vifter, Hovedvandsæg, Sæt, Fontanger osv., hvilket alt maatte bidrage til at gjøre denne Byes Befolkning endnu mere utilbøjelig end den af Naturen monne være til at bevæge sig i de lange, styggeløse, vindhaarde Gader, hvor et Stykke fløt Brolægning med Stentoppene opad idelig afveylede med ubrolagt Vej foran de øde Tomter, eller foran de mange Huse, hvis Ejere ikke havde havt Raad til at gjøre noget for Gaden. Den Karakteristik, som Holberg giver af de Danske i Modsetning til de Franske (Epistel Nr. 536) maa i særlig Grad have paasæt paa Fredericias Borgere: „Regemets Bevægelse, som er en Bel-

Ihst for de Franste, er en Bønittence for nordiske Folk. Hine slide paa deres Fødder for at erholde sunde Begemer, disse slide paa deres Bænestole, hvorved Skjørbug og andre Svagheder tilbejbringes, Hine lade sig ofte nøje med en Ret, disse ikke uden med mange; thi naar udi vort Norden Venner bydes paa et Smørrebød, bethyder det et Aftensmaaltid af en halv Snes Retter og hvad som her kaldes en Ret af Suppe, deraf gjøres 3 Retter i Frankrig: Bouillon, Kjød og Voller" osv. Herimod kunde indvendes, at den lavere Borgerstand i Fredericia, henvist, som den var, til væsenlig at leve som Aulsbruger, umuligt har kunnet tillade sig at følge Moden i en saadan Grad, at Karakteristiken har kunnet passe paa den; men den endnu existerende Beregning over, hvad Barykffatten indbragte i Fredericia Aar 1711, da „den nordiske Krig" med Carl den Tolvte stillede saa store Krav til Danmarks Finanser, at man ikke blot lagde Skat paa hvert Hoved og hver Baryk, som dækkede disse Hoveder, men ogsaa paa de Karosser og det Tjende, hvoraf man betjente sig, modbeviser Indvendinger temmelig godt; alene for Baryker indkom: 576 Rbd 4 ℓ 13 R , og paa denne Tid

var der ca. 350 skatteyndende Borgere*) I hvilket Forhold denne Skat er opkrævet vise følgende Uddrag af Listen:

„Wilken, Wittwe von Krabbe**): Mich Selbst das Ich Fontanche traaget. Meine Schwester im Gleichen. Mein Sons Hofmeister trägt Barück. Mein Metchen trägt fontance, Krigt Kein Lon†). Thellerup Lon ein Jahr 16 Rdlr. Diner Lon im Jahr 6 Sldr. Ruchin 6 Sldr. Rudsher 10 Sldr. Ein Rudtsch habe auch. das dieses Richtig testire Wilken.

Rector Blichfeldt for sig en Peruque 3 Daler, hans Søster en Fontange 3 Daler;

*) Ræmnerlisten af 1705 udviser 327 Borgere, som i ordinær Skat og Raadstuejeneres Løn samt i Kvittangiarums Indfrielse fra Rentelammeret paa Kopskat" svare 196 Slettebalere 14 β , men samme Liste for 1707 viser en Nedgang til 316 Borgere, der svare 176 Slettebalere.

I 1714 maa 347 Borgere derimod udrede 2243 Slettebalere 2 \mathcal{A} .

***) Rimeligvis en Officers Enke; under 14. Januar 1686 have vi vel fundet en Murermeister Oluf Krabbe, som da udnævntes til at være en af de 16 Bisidderne i Byttinget, men hans Enke var næppe saa fornem som denne, der endog gjør sin Fontange mere adelig end hendes Piges.

†) Præsident Winterbergs Enke gav dog sin Pige hele 2 Daler halvaarlig; og Grevinde Wedell gav sin Egen-Pige, Køllepigen, Lakajen og Rudsten hver 5 Daler aarlig, hvoraf Skatten beløb sig til 3 Daler $5\frac{1}{3}$ β .

En Pige fæstet halvaarsvis 0 Daler 2 $\frac{1}{2}$ 5 $\frac{1}{2}$ β = 6 Daler 2 $\frac{1}{2}$ 5 $\frac{1}{2}$ β .

Hans Væver, en gammel aldrede Mand, for en Peruque 1 Daler, hans Kjærifte for hend. & Søtt 1 Daler = 2 Daler."

VII. Om Sognenes Grænser og Størrelser i 1705, Beboerne m. m.

Danff Sogn*): Vejrmøllen**) har 2 skatydende Borgere, Dronningensgade 21, Kongensgade 28, Kongensstræde 4, Bjergegade 22, Kjøbmagergade 23, Danmarksgade 39, Princesindegade 22, Ryttergade 23; i alt 184 skatydende Borgere.

Tyff Sogn: Søbjerget har 19 skatydende Borgere, Boynenborgs Gaard 8, Norgesgade 10, Kirkestræde 9, Vendersgade 44, Danmarkstræde 11, Princesindegade 9,

*) Til danff Sogn regnes i senere Kæmnerlister Beboerne af Teglgården v: Teglværket under Højby Fælled eller „Kaltofts Haveplads“, som i Følge Auktions-Skjøde Fol. 251 med Teglgården og dens Privilegier i 1742 folgtes til Fredericias Indbyggere.

**) Da Vejrmøllen ved nub. Reformert Kirke vistnok var den eneste Vejrmølle Aar 1704 maa den være ment her. Mølleren hed Henrik Møller, hans Kuff var den anden skatydende Borger.

Gothersgade 22, Danmarksgade 11; i alt 143 statyvende Borgere.

Heraf tør selvfølgelig ikke sluttes, at Fredericia i Maret 1705 kun talte 327 Borgere, thi der var sikkert adskillige saadanne, der ikke svarede Skat. Vi ville ikke dvæle ved Officererne, af hvilke Ræmnerlisten kun har 3—4 Statydere (formodentlig saadanne Undtagelser, som havde privat Formue), men som i det Hele maa have sognet til thst Kirke; derimod maa vi, ved at læse Navnene paa denne ældste Ræmnerliste, forundret spørge, hvor de mange Folk med romanste Navne, som vi kjende fra Raadstuebøgernes Borgerstabsaandmeldelser indtil Slutningen af det 17de Aarhundrede, ere blevne af i Begyndelsen af det 18de? Vi forstaa vel, at Ræmneren helst har undgaaet at indføre saadanne Navne paa sin Liste og at han paa flere Steder kan have baaret sig ad som han bevislig har gjort paa et Sted, hvor den Jean Baptist de Wita (eller de Witt), som (i Følge Auktions-Ekster Fol. 135) Aar 1716 jolgte sin Gaard i Danmarkstræde til Mads Sverfen og som den 26de Juli 1704 fik thinglæst en Kaution, som han havde udstedt i Fællesskab med Major og Kommandant von Würdern, gjøres til Johan Baptist.

Endbidere har omtalte Ræmnerliste nogle ulæselige Navne, hvoraf kanste nogle ere opstaaede ved de Forvrængninger, som hine Navne nødvendigst maa underkaste sig, naar de skulle opfattes og gjengives af en jyst Almuesmand. Sluttelig kunne ogsaa nogle romanske indvandrede være skjulte i Betegnelser som „Bliffenslageren“ under Listens Nr. 183 i Nyttergade, hvor vi vistnok tør indsætt. den Nicolao Severino, født i Ornavasøe (?) i Stalien, som den 13de November Aar 1710 vandt sin Ed og blev Borger, efter at have som sin Haandtering opgivet at være Randestøber; endbidere træffe vi under Nr. 237 i Danmarksstræde: „Dend fremmed Bødfer i Judens Hus“ og under Nr. 281 i Wentis Gade (Vendersgade): „En Haderslever“; — desuden mange „Tøder“ uden Efternavne. Da man alt i Slutningen af det 17de Aarhundrede havde grebet til den Udvej at bygge Baracker paa Byens tomme Pladser, tilbøls vel for at skaffe den paa Landet spredte Garnison Kvarter inden for Boldene, og da disses Beboere ikke findes medtagne paa hin Ræmnerliste, saa vil Tallet af Byens Folk ogsaa derved faa nogen Tilvæxt. — At der paa den Tid ikke kan have været Mangel paa tomme Pladser i Byen se

vi deraf, at Hans Marcussen Aar 1693 kan begjære Skjøde paa en saa fashionabelt liggende øde Plads som den Østen til i Wendisgade*), og at samme Hans Marcussens Enke endnu Aar 1722 sad hen med en ubebygget Grund paa Hjørnet af Danmarks- og Bendersgade; det var den, som „den fgl. Oberconducteur, Captajn-Løjtnant Timmsen den 19de Decbr. begjærede udlagt til sig, ligesom ogsaa den, efter Kortet dertil hørende Gte Plads i Hiulle Gade, der strækker sig hen

*) Imellem Johan Lihmes og Jens Udsons Huse; den 31te Maj 1694 hed den fgl. Proviantforvalter Lihme, og han var Svoger til Fru Selvig Brodenhus, Nabostabet altsaa fint.

At det har været længe, inden de ovennævnte og endnu tildeels gjældende Gadenavne i Fredericia trængte igjennem til Menigmand kunne vi sjonne af de ældste Magistratsbøger; for ej at tale om „Ryttergade“, der endnu kan høres i Stedet for Ridbergade, og Søbjerget samt Princesindegade, omtales den 29de Juni 1664 Skaae- og Bagergade, i hvis Skjæring Plads til et Torv skulde udlægges; den 28de Juli 1665 nævnes Dorschergade; den 10de August 1665 viser det sig, at den første Borgevæbningschef, Ritmester Ribortt, ejede en Gaard i Bagergade; den 15de Maj 1668 nævnes Jens Hansen paa Rendebanen og samme Sted Mads Mortensen, forhen Borger her af Staden, „boende i Jaakaldet Sotomergade“; den 7de Martz 1709 omtales to Byggepladser ved den nordre Side af Danmarks- og med den vestre ud til Ervidsstræde; den 18de December 1684 jaar Magister Dorschæus Skjøde paa Lod 13 i Magistratsbangen osv.

i Bergraverens, for hvis Skyld den ej kan bebygges.”.

Værdien af de færdige Huse varierede selvfølgelig stærkt. Den 2den Novbr. 1664 udnævntes Bager Niels Jørgensen og Peder Pedersen Medfær til at vurdere en Hytte, som udgjorde hele Bebyggelsen af en den 10de December 1657 udstiftet Byggeplads, og Lægeringen løb kun op til 10 Daler. Den 1aa Besten til i Ryttergade. Den 12te Septbr. 1689 klagede Gamle Jens Jensen Kajsler over Karen Murmesters Hyttes store Skøbelighed: „den er tækket med Halm, affivet med Støtter og har en falskfærdig Skorsten.“ Den var nok neppe 10 Daler værd. Derimod købte Løjtnant Kirchmann (efter Kapt. Hach) den 19de Decbr. 1695 en lille Gaard i Princesindegade for 351 Slettedaler og solgte den strax efter for den samme Pris til vor gamle Ven, Oberstl. og Kommandant Wilken; i 1705 boede en Madam Wilken i Princesindegade, kanske hans Enke, siden Navnet ellers ikke er fundet. Hvis den stormægtige Kommandant har boet i Gaarden til 351 Daler, har Prisen just ikke været høj, thi nøjsom var han vist ikke.

Af de mindre almindelige Navne, som

forekomme i Ræmnerlisten af 1705, hid sætte vi følgende i Bogstavorden:

Ummidsbøll (vgl. Byfoged); Aring.

(Sr. Haus) Bang; Baptiste; (Magister og Provst) Borl¹⁾; Bohnenberg; Brandt; Burrichter; Bull.

Crone.

Dehn; Dein; (Raadmand) Dithmar²⁾; Doncamp; (Præste-Enke) Dorsch³⁾

Evertz.

Faldenberg⁴⁾; Festler; (Borgmester) Fjindsen;

¹⁾ Magister og Provst Christen Borl examinerede paa Raadhuset den 24de Februar 1711 Studiosus Jørgen Jensen Cronnius, som derpaa antoges til at være dantsk Skolemester.

²⁾ Den 14de Juni 1703 blev Peder Iversen Stielde første Gang Raadmand tiligemed Claus Dithmar; den 14de April 1707 blev Peder Stielde Borgmester; den 26de September 1720 viser det sig at Claus Dithmar er Borgmester sammen med Johan Damionus.

³⁾ Magister Dorschæus fik 18de Decbr. 1684 Skjøde paa Lod 13 i Magistratsbvangen; han var død i 1691.

⁴⁾ Nr. 112 i Ræmnerlisten, Danmarksgade, er Laurig Nielsen Faldenberg; i 1718 folgte han en Gaard til Byfoged Ummidsbøll (Aukt.-Skjøde Fol. 181); er mulig den Solaptejn Laurig Nielsen Faldenberg, som den 9de Maj 1696 fik estergivet sin resterende Husleje af Konsumtionshuset i Christianssand — for at lette hans Bosættelse i Fredericia?

Christopher Flemming¹); (Stræder) Nicolai de France²).

(Præsident) Gedsted³); (Kapt.) Geisler.

Gartmand; (Borgmester) Hülfsenberg⁴); (Apotheker) Hinge; (Prokurator) Holdtande; Hveigel.

(Regiments=Kvartier=Mester) Junius; Juul.

Keil; (Enke, efter Byskriver [† 1703]) Kellinghusen; Keyser; Kinchler; Koch; Kraft; (Vinhandler) Kross; Kullemand; Köhler.

Kiliendahl; (Tobakspantør) Lindemand; (Oberstinde) Lambsdorff; (Pengeemand) Lobedank.

Magnus; Meinert; Melsing; Mav⁵)

Maag⁶).

Meimer; (Raadmand) Richter; Ronde.

Samson; (Raadmand) Skelde, Borgmester fra 1707; Skuldt: Skov; Sthrup; Sündicker.

¹) fik Borgerstab den 28de Juli 1687.

²) Dette Navn blev i 1693 skrevet Nicolai de frang; i 1684 Nic. de Franco; i 1690 N. des Frans; i 1719 folgte Spenborg de France et Luß til Anna Byrup.

³) den 16de April 1696 fik J Gedsted Bestalling som Inspektør ved det kgl. Ridder-Arkiv (udstedtes gratis); d. 16de Martz 1703 læstes hans Bestallingsbrev som Præsident dat. Kbhvn. 16. Oktbr. 1703. Jacob Gedsted † 1708. Jvfr. Wilse S. 23.

⁴) Dette Navn findes ogsaa skrevet Helsingborg.

⁵) eller Mau (i 1709).

⁶) eller Bag, Bagh, Bahg.

Treibrød.

(Kapitain) **W**agtmeſter; (Hr. Nicolaj) **W**ichmand; (Madame) **W**ilcken; (Enke efter Præſident) **W**interberg; (Major von) **W**ürchern.

Af **B**æſſe, ſom vare indvandrede før **N**ar 1705 nævne vi her **C**arl le **R**oy, **B**orgerſtab $10/4$ 1675; tog af ſin **E**ds-Aflæggeſe **A**nledning til at fordre **O**prejsning, fordi han ſtrax ved ſin **A**ntoſt til **S**taden ubilligt, uhæderligt og ulovligt var bleven arreſteret. — **D.** 28. **J**anuar ſ. **A.** tog **M**arcus **F**rancoes **B**orgerſtab. — **D**en 25de **A**ugſt 1687 **M.** **S**amuel **P**oli. — **D**en 13de **D**ecember 1688 **H**ans **T**hibi af **C**hampagne. — 1696 **J**ean **J**acques **S**ansſoucie (ſkrives **J**ohan **J**acob **S**anſofie). — **D**en 28de **J**uli 1677 **J**acob **D**umont (ſkrives **D**ymunt), **V**aloner; **S**koſſipper. — **D**en 9de **S**eptember 1697 **A**nthonius **W**inandi af **B**rabant.

VIII. Om det geiſtliche og **S**kolevæſnet.

Kong **C**hriſtian den 4des velbegavede **S**jæl havde den religiøſe **U**dfæd viſtnot fundet en god **F**ordbund; hans religiøſe **G**rund-

stemning kan man spore igjennem næsten hele hans Liv, om end hans stærkt udviklede Sænselighed jævnlig gav den saa barocke Udtryk, at man har ondt ved at kalde den ægte; den formede sig i al Fald snarere efter katholske end efter protestantiske Forbilleder. Hans Raabud af, at Folket skulde holde Bededage, naar han eller Landet havde Modgang at lide, ere i saa Henseende lige saa bekjendte som hans Forordninger angaaende Kirketugt, f. Ex. Skrivelsen*) til de fynske Lehnsmænd af 19. Juni 1645 og til de jyske af 17. Maj 1646: „Efter som overalt med Sagen udi Kirkerne stor Desordre begaas, da ville Vi naadigst, at Du udi hvert Sogn udi Dit Len Nogle skal tilforordne, som kan gaa rundt om i Kirkerne med lange Kjæpper at slaa dennem paa Hovedet, som sover, og saaledes holde Folket narvaagen til at høre des flittigere Prædiken.“ Den gamle Konges Anseelse og myndige Optraeden havde præget Folkets offentlige Gudsdyrkelse i den Grad, at General-Superintendent og Professor Paul Røber i Wittenberg, næstefter at berømme Danmarks Skjønhed og Frugtbarhed, Kongens og Universitetets Gudsfrugt,

*) Fynske og jyske Læn.

ikke kan finde Ord stærke nok til at prise den offentlige Gudstjeneste i Danmark: „Naar Tilhørerne komme ind i Kirken, pleje de at falde paa Knæ og holde Bøn, og de holde længe ud i denne andægtige og ydmyge Stilling.“*) Det var i Midten af 1630erne at her saa' saaledes ud i en velstent Tjsters Dne. Senere, i Frederik den 3dies Tid, gik de officielle Haandgribeligheder i Kirken noget af Brug, maaske fordi Superintendent Klotz havde Kongens Dre, og fordi de begge ejede Anlæg for det aandelige i Protestantismen. — Vi skulle ikke fordybe os heri, men blot nævne et blandt mange Overgangsfænomener: Paa hine lange Kjæppe blev der nu (i en Metalbøjle med en lille Klokke) ophængt en Pose, hvori Kirtegængerne under Salmefangen af Klokken manedes til at yde Kirken en Ekjærb, og paa den Maade skaffede man altsaa Kirkerne en Indtægt paa samme Tid som man tog det odiøse fra Bækkelsen. Det var vistnok et Fremskridt, men selvfølgelig ikke større, end det kunde ventes af den forhenbcerende Hertug-Erkebisp af Bremen, der

*) Lachmann, Einleitung zur schlesw.-holst. Historie IV. 450 (Aar 1742) Poul Røber var Hospræst for det store Brudetog, som den 17. Aug. 1634 fulgte Magdalena Sybilla til Kjøbenhavn fra Sachsen.

havde ført Forhandlinger med det hellige romerske Keiserhof om sin egen Giftermaals-Tilladelse; vi ville heller ikke bestynde hverken Kongen eller Klostet for at være første Opfindere af Klingbeutler, men kun antyde, at vi først under deres Regimente finde disse protestantiske Instrumenter omtalte, ligesom vi, i al Fald for Fredericias Vedkommende, finde ingen Antydning af hine Stoffemænd (navnlig ingen Kirke-Udgift til de lange Kjæppe), derimod en bestemt aarlig Udnævnelse af 4 Mænd (2 for hvert af Sogene) til at bringe Klingbeutlerne rundt blandt dem, der besøgte Gudstjenesten. Det er indlysende, at dette borgerlige Ombud har hørt til de alt andet end behagelige, især da det krævede vedkommendes Nærværelse i Kirken omtrent hver eneste Søn- og Helligdag (de mange Bededage inklusive) og det til hele tre Gudstjenester næsten hver saadan Dag. Det var formodentlig derfor, at Magistraten ofte tog nys indvandrede Borgere*) til denne Bestilling,

*) Saaledes udnævnte Magistraten den 8. Januar 1685 Jacob Bierfreundt til at gaa med Klingbeutleren i samme Aar; han var fra Faderlev og af Profession Grovsmed, altsaa næppe geistlig anlagt; han tog Borgerstab den 21. August 1684, havde altsaa ikke været $\frac{1}{2}$ Aar i Byen som ret Borger.

der altjaa var en protestantist tour de fatigue, imod hvilken der dog ikke lod sig protestere — uden ved at blive borte fra den. Det var Kirkeværgens Sæg at passe paa den Indtægtskilde, som disse kirkelige Ombuds-mænd repræsenterede; han meldte derfor de udeblivende, hvem det kunde blive en dyr Spas, naar Magistraten skulde dømme saadan, næsten hellig Brøde. Dansk Kirkes Bærg, Hans Martensen, anklagede saaledes den 30. Januar 1673 en Stafet, Hinrich von Ahlen og en Knivsmed*), Jofum Ernst, for Forsømmelighed i Opfyldelsen af deres Borgerpligt som Ombærere af Klingbeutler. Da man ikke bør forudsætte nogen lav fløgtig Beregning hos kirkelige Embedsmænd, var det vel Samvittighedsnag, som, idet han modtog sin Straf, bragte Stafetten til ydmygt at tilbyde som Gave en Messing-Dysearm, saavel til Prædikestolen som til Kirkestibet, hvilken Gave naadigst modtoges, maaske med en faderlig Absolution som Gjengjæld, thi forklædt Katholicisme har spøget længe efter, at det romerske Nag var afryistet. Vi finde den ikke blot i den omtalte Kirketugt med aabenbar Skrifte og anden Bøni-

*) Emedene lade dog til at have været anlagte for Kirketjeneste — af den Art.

tens, ikke blot i de geistliges Delagtighed i deres samtidiges Foragt for Jøderne, deres fanatiske rasen mod Trolddom og Hæxe, men den har ogsaa sat sit umiskjendelige Spor i den Persons Anseelse, der kommer til Synne i Kirkebogs Tilførslerne, hvor Almuesfolk sjelden faa Efternavn og ofte ikke en Gang Fornavn; vi have saaledes fundet baade: „Decbr. 16 . . begravet en fattig Kone, navnlig Margretha“ og „Maj 1715 begravet 3 fattige Kvinder, tilhuse ved Kristine Madsens, Karen Dffermands og Sidze Kochs; og 5. August 1719 begravet den Soldat, som druknede af Hr. Capitain v. Fischers Compagnie“ eller endog følgende: „begravet en Soldat af Welbaarne Hr. Oberstlieutenant von Warnstedts Regiment og Capitain v. d. Høndes Compagnie“, hvor altsaa enhver Oplysning om den begravne forsvinder i Glansen af hans foresattes Titulaturer; kun hos „de fornemme“ — dette Begreb, som endnu gaar igjen i Norge under Navn af „de conditionerte“ — var der Tale om Individualisering. De geistliges pekuniære Afhængighed af de mere velhavende har naturligvis hidraget sit til at fremme hin gjøren Forskiel paa Folk, selv i Døden, hvorom den store Lig-

prædiken=Literatur*) vidner mere end alt andet; men Tilbøjeligheden til at gjøre sig afhængig af Mammon var sikkert nok en væsenlig Del af de gamle Lapper, som den nye Protestantisme tog i Arv efter sin Forgænger. Fredericias geistlige havde til at begynde med ikke stort mere fast, offentlig Indtægt, end den eller de Dalsre, som Nybyggerne maatte give for de dem gratis udviste Grunde**), samt de Tiender, der ved Kirkenes Oprettelse tillagdes Embederne. Vi have ikke fundet antydet, at Sognepræsterne i Byen fik nogen Embedsjord; ej heller, at Kaldsretten berodde hos nogen anden end Kongen — et Bink om, at Fæstningens Kommandant har havt noget at gjøre med en Kaldelse, er for ubetydeligt til at blive mere end løselig omtalt. I Byens Særstilling som Grundbetingelse for, at Fæstningen kunde have Garnison, kunde der jo ligge Motiv til at give Præsterne et Forhold til Kommandantskabet, svarende til det, som i de gamle

*) Dog bør det ikke her forties, at Historien har Grund til at være Præstemændene taknemlig for deres store materielle og ringe aandelige Sans, som deri aabenbarer sig.

***) Kgl. Anordning i Frebr. Raadstuebog under 28. Maj 1668 bestemmer, at hver Mand's Jord skal yde 1 Eldsr. til Præsterne.

Fæstninger fandt Sted imellem Slotskapel-
lanen og Slotsherren. Det var jo ogsaa
Rigsmarsk Anders Bille, der indsamlede de
jyfte, fynske og langelandste Kirkers halve
Beholdning for at kunne opføre Kirken i
Fredriksodde¹⁾, et Hverv, der rigtignof senere
overdroges til daværende Lehnsmænd paa
Niberhus, Otte Krug²⁾. Lehnsmændene paa
Koldinghus, Sten Bille, var den, som over-
drog de to Tiender til Kirken og to andre
til Skolen i Fredriksodde³⁾ samt indsamlede
2 Daler fra hver jyst Præst til Kirken og
Skolen⁴⁾. Den første Præst, vi have truffet
i Naadstuebøgerne, er den ovennævnte Ma-
gister, senere Provst for Elbo Herred, Peder
Jørgensen Dorshæus, der nævnes første
Gang 1668 og sidste Gang 1690. Samtidig
nævnes den tyfste Præst, Bommeraneren Im-
manuel Cirsobius, første Gang 1668,
med en tyfste Kapellan, Johannes Lovedanck,
^{31/10} 1672. Som Rektor ved „Skolen“ o: Latin-
skolen finde vi under 30. Maj 1672 Magister
Laurus Alling, 31. Oktober 1681 Chr.
Høhsgaard og i 1699 Gert Morville⁵⁾

¹⁾ Jyfte Legn 7. Oktbr. 1652.

²⁾ Jyfte Legn 24. Maj 1655.

³⁾ Jyfte Legn 7. Juli 1656.

⁴⁾ Jyfte Legn 10. Juli 1656.

⁵⁾ Wilse og C. C. Secher, Danm. II. 705, have
Dr. Matthias Ankersen fra 1701—1706, han

Som Lærer o: Skoleholder for tyffe Skole have vi nævnt Didrich Berg i 1666; som do. for danst Skole finde vi under 21. Oktbr. 1676 Niels Ludvigsen og 1711 Søren Jensen Cronnius, 1715 Anders Petersen Winterberg; ved tyff Skole finde vi 1673 Jacob Hagelsten, 1681 Christian Heupfner, 1684 Ulrich Pfeil, 1709 Jacob Gregersen Landbeck og 1723 Joachim Georg Krebs (som den 15. Decbr. 1723 examineredes paa Raadstuen af Provsten (Henrich Pontoppidan)*). — Hvorledes de

blev senere Bisop. Ræmnerlisten fra 1711 har Blichfeldt. Wilse, S. 228, nævner Rector Bøtcher som afdød Aar 1767 og S. 53 nævner Rector Neuch & fra 1767.

- o) Vi kunne ikke forlade dette Afsnit om Fredericias ældste Skolevæsen uden at henpege paa det af E. C. Werlauff i hist. Antegn. til L. Holbergs Lystspil Side 462 nævnte kulturhistoriske Træk fra Aar 1733, hvorefter en skr. Discipel i Fredericia Skole i det Aar blev dømt til Døden for at have indgaaet „Pagt med Djævelen“. — Hans Straf blev dog formildet til Vis paa Kroppen, aabenbar Skrifte og Livstidsarbejde paa Bremerholm. Det viser utvivlsomt hen til, at ogsaa Fredericia var angreben af den i Ribe fra 1572—1652 grafferende Hezesforfølgelse, der fik en saa gyselig Fortsættelse i Lhibstet Aar 1697, i Eberig 1668—76, i Nylsøbing paa Falster Aar 1693 og paa Hindsholm (Fyen) Aar 1708.

Det vilde heller ikke være rimeligt, at en international Plet, som Fredericia ved sit jus asyli var, kunde holde sig fri for en Epidemi, der angreb næsten hele Europa: Fra 1623—31 var der blevet

andre religiøse Samfund have været stillede, have vi kun svagt kunnet skimte gennem de gamle Retsbøger; hertil bidrager vistnok betydeligt, at den katolske Menighed i Fredericia lige fra 1683 af har jorteret under Episkopatet Münster, og at Jødernes Samfund stod i Afhængighed af Rabbineren i Altona. Hvad angaar det tredie af de i Fredericia taalte, religiøse Samfund, de reformerte, saa opsætte vi at give vore Dplysninger om dem til et følgende Uffnit; i Følge Planen for dette Arbejde burde vi rettest forbigaa Dmtale af et Samfund, som først dannede sig efter 1720, men i Betragtning af den Betydning, man har tillagt det i Henseende til Byens Opkomst, i Betragtning

-
- brændt 900, dels for Hegeri, dels for anden Dm- gang med Djævelen, i Bispedømmet Würzburg; Bispedømmet Trier var næsten blevet ode; i 1622—
- 23 lod Bissen i Bamberg 600 Menneſker brænde, og en Dømmer i Hulda-Kredsen roste sig af at have bragt 700 Menneſker paa Baalet. I det Brunſvigſke ſtoze paa mange Steder Brandpælene ſaa tæt ſom en Skov; mange Dage bleve 10—12 Menneſker brændte. — Som alt før ſagt ere Starpretterne i Fredericia ikke blevne ſaa velſtaaende, ſom de beviſelig vare, uden at de havde Arbejde, ſom laſtede gode Sporiller af ſig; Taxten for at brænde et Menneſke var 10 Dlr. og for at nedgrave Aſten 3 Dlr., alſaa næſten lige ſaa høj ſom for Rabbrækning, nemlig 14 Daler; for en Viſning ved Ragen fik Starpretteren 5 Daler og deſuden extra for hvert Riſ, med hvilket der kun maatte gives tre Slag.

af den Reflex, det kaster over Fredericias Tilblivelsestid, og endelig fordi det giver Anledning til paa et Sted at samle en Del genealogiske Henviisninger, som vistnok kunne komme til Nytte i en Tid, der synes at faa mere og mere Sans for Familie-Historie, have vi bestemt os til at afvige fra Plancen i dette Stykke.

IX. Om de reformerte.

Det var Danmarks allierede i Aaret 1659, navnlig Kurfyrsten af Brandenburgs Hær, som bragte Svenskerne til at opgive deres i Oktober 1657 gjorte Erobring af Frederiksodde: de efterlode kun en afbrændt By og tildels sprængte Fæstningsværker, men Danmark fik dog Grund til at være tilfreds, fordi Frederiksoddes Gjenerhvervelse førte til, at de nyhævede danske Generaler (Schack over Kiel—Kjerteminde, Eberstein over Snoghøj—Hindsgavl) kunde presse Svenskerne sammen ved Nyborg og slaa dem der (24. Novbr. 1659) saa grundigt, at Fyens Erobring derefter var sikret; dette Slag blev som bekjendt en Hovedårsag til Carl Gustafs Død (23. Febr. 1660, ved hvilken de hol-

landske, engelske og franske Diplomater endelig befriedes for den værste Modstander af det Fredsværk, som kom i Stand den 6te Juni 1660 tæt udenfor Kjøbenhavn. Kurfyrsten var imidlertid, inden Nyborgslaget leveredes, bleven fjed af at ligge i Danmark og havde i August 1659 trukket sin Hovedstyrke tilbage til Tyskland; foruden at den som anført havde renset Halvøen for Fjender og navnlig gjengivet Danmark Frederiksbode (som den 29de Juni 1659 blev besat af Regimentet Lauritz Bogvisch), gav den et Kontingent til Ebersteins Hær (ca. 9000 Mand, hvoraf ca. 2000 danske), som fort før Fredslutningen i Kjøbenhavn tilbøds gif tilbage til Tyskland (Regimentet Fuchs afløste L. Bogvisch den 5. Maj 1660). Da nu Skaane, Halland, Bleking og Bahus uigjenfaldelig tabtes ved Kjøbenhavnfreden, var Hovedstaden kommet til at ligge paa Rigets Ørøense i Stedet for i dets Centrum, og denne Omstændighed talte folgelig stærkt for, at gjøre Frederiksbode, Danmarks nuværende Centrum, til Hovedstad, i al Fald til Hovedfæstning. Men Landets Finanser vare ud-tømte; de allierede havde ødelagt Tyslands Skatte-Tvne værre end Svenskerne Tjens og Sjællands; Hæren maatte som snarest ind-

strænkes bethdeligt, men de aftakkede antoges i stor Maalestok ved Fæstningsarbejdet paa Fredriksodde. Udfillige Brandenborgere eller tyske fra Kurfyrstens Hær have derfor været med til at rejse Boldene og til at danne en tysk Stamkoloni i den nye By, af hvilken de derhos have giort sig fortjent ved der at indføre Tobaksdyrkning. Forresten vare de lige saa fattige som Levningerne af den brændte Byes Befolkning og trængte til Kongens Hjælp. — Det var den fra Harburgs Befæstning berømte Hollænder, Henrik Ruse til Sawert, som havde Oberledelsen af hele Danmarks Fæstningsvæsen; men han lagde Hovedvægten paa Kjøbenhavn, ikke som Rigsmarisk Anders Wille paa Fredriksodde; her var han derfor ikke altid og kunde ikke som denne lede Fjerdens Udflytning, men maatte have en Oberingeniør under sig paa hvert Sted. Igjennem denne sendtes Begjæringer om Grunde til Ruse, der atter indsendte dem til det nydannede Krigs-Kollegium, hvor endelig Afgjørelse blev truffet; Statsarbejdets Deling og Ordning var, trods alt dermed følgende Gjøg og Dmsvøb, en god Frugt af det nye Regimente, men der maatte hengaa Aar, førend den kunde vise sin Nytte i Statshusholdningen, thi ved den trylledes der ikke Penge

frem i de lige tomme Kasser: Kongens og Landsdelenes Kister. Der var næppe nok Penge til at købe Saakorn for og store Strækninger af Landets frugtbareste Egne laa derfor brak; den flette Jøde aplede mange Steder stor Dødelighed, saaledes ogsaa i Fredriksodde, der ellers er saa sjelden jundt beliggende; den var i disse Aar, nærmest efter Kjøbenhavnfreden, en komplet Fattigkoloni, i hvilken vi have set selv Kommandanten saa sin Hælsot paa Grund af den store Elendighed, som ogsaa kommer til Orde i en Ansøgning af 30. Septbr. 1662 fra Fæstningsarbejds Ovingenior, Kapt. Gotfred Hoffmann*), til Hs. Excell. Feltherre Schack om, at denne vil behage at tænke paa ham i den store Nød, hvori han er stedet: „Han tør ikke afkræve de mange Fattigfolk, der staa i Gjæld til ham, nogen Tilbagebetaling, førend de have faaet Tag over Hovedet og Sæd paa Marken; selv ejer han Gaard i Frederiksodde og har Lod i Marken — har derfra personlig Erfaring for, hvor svært

*) Geh. Arch. Indl. Sager til Krigs-Kollegiet 1662. — Det var denne Mand, som i 1675—79 led. de Belejringsarbejderne foran Helsingborg, Landskrona, Carlshamn, Christiansstad, Wismar og Bisborg, og hvem disse Fæstningers Erobring i væsentlig Grad skyldes.

det er nu at arbejde sig frem dersteds." — Naar den, der staar for Styret, maa føre saadant Tiggerisprog, er det ikke svært at skjønne de lavere stillede Tilstand. Fæstningsarbejdet og Salget af Aulsbrugsprodukter vare Koloniens Indtægtskilder, men begge flød lige smaat; at det ijer var de tarveligt vante Brandenborgere, som holdt Pinen ud, indtil de fik Afsetning paa deres overflødige Korn og Tobak, kunne vi skjønne af de mange tykke Ansøgninger om Udvisning af Plads i Frederiksodde og af de mange Sager om svigefuld Toldangivelse ved Tobaks-Udførsel, der forekomme i Byens ældste Raadstuebøger. Nød drev dem til Svig. Kongen som næppe nok kunde betale for Fæstningsarbejdet, kunde kun hjælpe dem ved at udstede Privilegier, men det af 19. Novbr. 1661 var ikke i Stand til at lokke Kapitalister derover; han tænkte paa ved et stort Havneanlæg at gjøre Fredriksodde til en Søhandelsstad, men ligesom da han i 1654 havde villet noget lignende ved Hjælp af Vejles Indbyggere, saaledes traadte ogsaa nu disse hindrende i Vejen*). Planen til at flytte Danmarks Hovedstad til Villedelt var skrænket med det

*) Hist. Tidsskrift 1811. II.

famme, thi dels vilde Kjøbenhavns nobiliterede Borgere betaffe sig langt stærkere end Vejles for at flytte ud af deres velforsvarede „Rede“, dels maatte jo saavel de som Krigsflaaden have en god Havn i Udsigt, naar de skulde kunne loffes bort fra det truende jvænste Gjenbostab. Fredriksodde var og blev henvist til at gjøre det mest mulige ud af sit hyperlige Jordsnon; man opgav endog det projekterede Kanalsystem, som altid vilde have været noget Surrogat for en Havn; man søgte at gjøre Nedsættelse i Byen saa let og Bortflytning fra den saa vanskelig som mulig; man nøjedes med, f. Ex. 3. Juni 1675, at tage 3 Sletdaler i Borgerstabspenge, sommetider kun 2, ja endog med at give Borgerstabs paa Kredit eller gratis, imod at vedkommende forpligtede sig til inden 5 Mars Forløb at have bebygget den ham anviste Plads med „god og forsvarlig Kjøbstadsbygning“, medens Grunden i modsat Fald skulde være hjemfalden til Magistraten. Paa denne Maade tvang man Nybyggerne til at sætte deres Smule rede Penge fast, naar de da ikke havde Beslutjonhed til strax at sty Limpinden og rejse lige saa snart de havde set den Løvehule*), hvor Fodtrinene kun

*) Eglter til Byens Vaaben, en væbnet Løve i gult Felt.

førte ind, men aldrig frit tilbage. For de udbvandrendes Skyld opfandt man Rejssepas, uden hvilket ingen forhenværende Borgere af Fredriksobde eller Fredericia kunde vente at blive modtaget i nogen dansk By som andet end Rønningmand, og disse Rejssepas udstedte Magistraten selvfølgelig kun til saadanne Ansøgere, om hvilke det var bitterligt, at de intet skyldte.

De aarlig valgte Taxerborgere og Nodemestere holdt Magistrateu à jour med Tilstandene, og naar det mærkedes, at en og anden krympede sig ved at bygge, fik de Ordre til at purre ham saa længe, indtil han havde gjort Udvej. Paa den Maade kom Søderne til at spille en betydningsfuld Rolle i det ældste Fredericia som Laangivere mod Pant i Hus og Jord. Den Nybygger, som ikke kunde svare sin Rente for Laanet, maatte lade alt sit Eje gaa over til Laangiveren og kassete oven i Kjøbet trælle for denne, naar han ikke kunde eller vilde rømme bort. Tolderne og navnlig den før omtalte Samuel Lobedank, gjøre sig bemærkede som hjælpende Bengemænd, der i denne Henseende tage Konkurrencen op med Søderne. Det var jo imidlertid til Magistraten, at de insolventes Grund var hjemfalden, medens det derpaa

byggede Hus tilhørte Pantaveren, som kun bildte sig ind at have Pant i Grunden. Denne Paavisning af Dobbeltthed i Ejendomsforholdet maa være os tilstræffelig til at forstaa, hvorlunde Masser af Sager maatte optaarne sig for begge Byens Domstole og hvorledes det kunde blive en af den nye Byes første Fornødenheder at skaffe sig Prokuratorer, for at de ved Konkurrencen kunde vorde medgjørlige ogsaa for fattige. Her have vi altsaa Grunden til den Mærkelighed, at indvandrende Prokuratorer i Byens første Tid fritoges for at betale Borgerstabspenge. Hvilket Virvar maa der ikke være fremstaaet ved, at Magistraten efter 1660 har kunnet disponere over Grunde, som vare udstiftede før 1657, uden at denne Udskiftnings Lovlighed var tilintetgjort! Det kan derefter ikke uudre os at finde Borgerstabsopsigelserne i stærkt Tiltagende, saa stærkt, at ikke ret mange Magistratsmøder i Marts 1681 ere frie for disse sørgelige Vidnesbyrd om Borgernes Utilfredsshed med Livsvilkaarene i den fattige Bondeby med det stærke Pres af Regeringens fornemme Repræsentanter. Ganske vist finde vi, at nogle af de bortskiftede, f. Ex. Familierne Hjeronimus og Demwig, efter kort Tids Forløb vendte tilbage,

men deri er kun ringe Trost, fordi saadanne i Reglen kun vendte tilbage, naar de vare blevne Almisfelenner: De have kun forøget den Byrde, som hvilede paa Byen og dens Præsident, der behøvede hele en Christopher Melljons myndige Stivnakkethed for ikke at seque under den. Et Privilegier i ny og bedre Form udkom i 1682 var kun et Ord i rette Tid; de vare visjelig ikke, hvad man har søgt at gjøre dem til, Udtryk for en næsten sentimental kongelig Forkjærlighed for Fredericia, men simpelt hen det billigste Middel, hvormed man turde haabe at redde det hele kostbare Anlæg fra dets alt udbrudte, især ved Krig og Havnemangel foranledigede, Svindsot. Om de i de nærmest følgende Aar have svaret nogenlunde til Hensigten maa staa hen, men vist er det, at i 1682 og 83 fik Fredericia kun en Tilgang af en Snæs Borgere; at Tallet af Nybyggere dog var større, se vi af Magistratens gjentagne Baa- bud om, at saadanne skulde melde sig hos den og tage Borgerstab. Dette virkede til, at der for 1684 kan optælles over 40 nye Borgere, en Tilgang, som øjeblikkelig medførte Rist om de ledige Byggepladser*), men

*) Alene den 5. Februar 1685 begjærede saaledes Eljoder paa Pladser af lutter gamle Borgere, de

derhos vistnok ogsaa til, at Magistraten overburderede Privilegiernes ophjælpende Magt; thi den begyndte nu at have strengere Indseende med, at Borgerne efterkom deres Forpligtelser baade i Henseende til selve Bygningens Værd og Gadenes Broelægning, samt Renholdelse; vi skjønte det bedst igjennem det store Antal Ansøgere om Fritagelse for Bystat paa Grund af de havde store Udgifter til Grundgravning, Opfyldning, Broelægning, Brøndsætning, foruden til selve Bygningen, der i Reglen af Ansøgeren kaldes „en Ziir for Byen“. Dette strengere Opfyldning med Nybyggernes Overholdelse af deres Forpligtelser avlede en jevn Afgang; Borgerne begyndte atter at bede om Rejsepas i samme Forhold som Mængden af nye Borgerstabsanmeldelser aftog; den drøje Krigstid i Begyndelsen af det 18de Aarh. medførte ogsaa de omtalte svære Skattepaalæg, der bleve saa meget desmere trykkende, som der var Fattigdom i de Kredse, der skulde udrede dem. Fredericia lygnede mere efter, end før Krigen, og der maatte tænkes paa nye Midler til at

altsaa vilde spekulere i dem: Claus Dithmar, Sofren Samson, Samuel Lobedanz, Ivar og Lauritz Nielsen, Aage Petersen, Mads Hansen, Svend Andersen, Anders Karstensen og Jørgen Bilthugger.

hjælpe den op, thi Privilegierne af 1682 havde alt i alt vist en forsvindende ringe Virkning og vare efter en Snees Mars Forløb flet ikke mere i Stand til at lokke Nybyggere hid; ej heller havde det hjulpet, da man i April 1705 gav Borgerne Lov til at gjøre sig deres Haver og Pladser saa nyttige, som de blot evnede, thi i Novbr. *) 1707 maatte man atter gaa tilbage til det gamle Princip: enten skal Grunden bebygges med god Kjøbstadsbygning, eller ogsaa er den hjemfalden til ny Disposition. Privilegiernes jus asyli havde sikkert nok i væsenlig Grad skræmmet mange redelige Folk fra at gjøre sig til Medborgere med alskens uredelige Folk, selv om Tallet af dem, der indtil Maret 1719 angives som „Uhylander“ er paasaldende ringe. Vilde man skaffe Byen ny Tilgang af Borgere, kunde det ikke nytte at henvende sig til Indlandet. Om Regeringen har havt Tanke for den Hjælp, Brandenburg havde ydet til Fredriksoddes Gjenrejsning Mar 1659 kunne vi ikke oplysse, men hvis det er tilfældigt, at man Mar 1719 søgte den der, saa ser det unægtelig ud som en Tanke, da man i nyssnævnte Mar ikke direkte lod de i Frantrig hjemløs-

*) N. C. Wiborgs Samling af Reskripter m. m. for Fredericia 1697.

Blevne Protestanter opfordre til Nedsættelse i Fredericia, men at man med Oberst du Boulet som Mellemmand henvendte sig til de franske Protestanter, som havde nedsat sig i Brandenburg*). Oberstens Indbydelse i 1719, paa den danske Regerings Vegne, førte til, at følgende 39 Franskmænd og vækste flyttede med deres Familier til Fredericia. Næst efter, ja med Mellemrum, lige til Mæret 1730, finde vi Spor til, at Indbydelsen og de danske gode Løfter virkede til fortsat Indvandring, men denne bliver rigtignok med Hvert nyt Hold ringere; tilsidst kommer kun en enkelt Mand.

For at have disse Navne samlede paa et Sted, tage vi dem alle under et, med den Dato, under hvilken de have faaet Borgerstab:

Peter Abbestee, gub Mæ 1737
 Skjøde til Mads Nielsen Kaiser
 (Fol. 167). (Svfr. Werlauff's Ant.
 S. 39.)

- 9/4 1721: France André.
- 24/4 1721: Jacques la Barre.
- 24/4 1721: Abraham Barthle.
- 24/4 1721: Abraham du Bois.
- 9/4 1721: Daniel le Blom (formodet rigtigere Stavemaade: le Blond?) le

*) Nøjere Oplysning herom findes i Dalgas's Skrift om den reformerte Menighed i Fredericia.

- Blond fik Nar 1723 Auktionsstjøde
paa en Gaard i Dronningensgade.
- ⁹/₄ 1721: Honoré Bonnevie, fik Magistrats-
Beskikkelse som Profurør. Honora-
tus B. fik Nar 1720 Auktionsstjøde
paa en Gaard i Dronningensgade.
- ²⁴/₄ 1721: Jacques Colie.
- ⁶/₁₀ 1723: Jacob Collier.
Gaetano Colleta, fik Stjøde Nar
1761.
Joseph Carotta, fik Stjøde Nar
1759.
- ⁹/₄ 1721: Caspar Charny.
- ⁹/₄ 1721: Pierre du Cour.
- ⁹/₄ 1721: Christoph Demmes (Christophel
d'Emis?)
- ²⁴/₄ 1721: Burie Diedidt (?)
- ²⁴/₄ 1721: Jean Domon eller Dornon (d'Au-
mont eller d'Ornon?)
Ruel d'Esclauy, fik en Gaard til-
stjødet (Fol. 372).
- ²⁴/₄ 1721: Jean Faberie,
- ⁶/₁₀ 1723: Abraham de Fevre.
- ⁶/₁₀ 1723: Abraham Feber, (Lefebre) gav i
- 1751 Jacob Feber Stjøde paa
Gaard i Nylandsgade.
- ⁹/₄ 1721: Abraham le Faure.

- ⁹/₄ 1721: Estienne Feu, gav Mar 1723 Skjøde til Judith de Four (Fol. 52).
- ⁹/₄ 1721: Jacob Feu eller Feuth.
- ⁹/₄ 1721: Johan Fornæse, Sæbeshyder Jean Fournaise fik Skjøde 1758.
- ²⁴/₄ 1721: Lambert de Frenne eller du fraim.
- ⁶/₁₀ 1723: Dominique du Fresnes.
- ⁶/₁₀ 1723: Pierre Francais.
Dominious Genoque, (gav i 1755 Skjøde til Chr. Møller (Fol. 170).
- ²⁵/₂ 1723: Johan Harman af Dauphinée (Sean Armand?)
- ⁹/₄ 1721: Pierre Honoré, fik i 1736 Skjøde af Jacob de Bantie (Fol. 132).
- ⁹/₄ 1721: Henry Jordain (Jourdain?)
- ²⁴/₄ 1721: Jean de Ioren (de Lorraine?)
- ⁶/₁₀ 1723: Jean Laurethe. (Hans Deloret (Fol. 329) gav i 1748 Skjøde til Hans Willain; Ræmnerlisten af 1777 har en Abraham Delleroth, Tobakspanter, fik Skjøde i 1720.)
- ⁹/₄ 1721: Pierre de maree eller de Marie (de Marais).
- ⁹/₄ 1721: Abraham de Mane.
- ⁹/₄ 1721: Jacob Melon, Stomager og Tobakspanter.
Mfr. Jean Martin, Præst for de reformerte.

- ⁶/₁₀ 1723: Jacques de Marais eller Maree, Jacob Mareing fik 1727 Skjøde af Ifac Dippo (Fol. 329.)
- ²⁵/₂ 1723: Samuel la Mi af Brest (l'Ami?) M^r. David Montour, Præst for de reformerte, fik 1731 Skjøde af Trompeter Christopher Eckhard. Madme. Montagne.
- ⁹/₄ 1721: M^r. du Pont (Mathieu du Pont).
- ²⁴/₄ 1721: Pierre du Pont.
- ⁹/₄ 1721: J^ak du Pont, pantsætter en Gaard til reform. Kirke for 336 Daler.
- ⁹/₄ 1721: Abraham Potiack, kaldes i 1723 Betack og Betak, gav 1759 Skjøde til Daniel Delleroth.
- ⁹/₄ 1721: M^r. Louis Dviteau.
- ⁹/₄ 1721: Jacob Sarcen, Strømpemager.
- ⁹/₄ 1721: Jacob Sarth.
- ²⁴/₄ 1721: Abraham Suply.
- ⁹/₄ 1721: Abraham Talman.
- ⁹/₄ 1721: Caspar Tib:neau.
- ⁷/₆ 1722: Joseph Torreaux.
- ⁹/₄ 1721: Jacob de Bantier, fik 1720 Skjøde af Henrik Petersen Hoppensack (Fol. 212).
- ⁹/₄ 1721: Hieronimus Volante (Valente), fik

1719 Skjøde af Conrad Meinerts
Arvinger.

$1^{6}/4$ 1721: Jacques William og Willeng
(Willain?), Jacques Willeng pant-
fætter 1730 en Lod for 130 Daler.

$9/4$ 1721: Joseph Jon Diall (Saint-Yoll?)

$4^{2}/6$ 1723: Layran Briin (?)

Efter at de først ankomne havde faaet Tid til at samle sig efter Rejsen og til at finde sig til Rette i de fremmede Forhold, kom Stiftsbefalingsmanden over Ribe Stift, Etatsraad Hinrich Ernst Calnein den 26de Septbr. 1720 til Fredericia, hvor han lod dem fremstille for sig paa Raadhuset. Etatsraaden havde opfat en meget lang Række af Spørgsmaal, som Mfr. Honoré Bonnevie, i Kvalitet af de indvandrede Procuroer, opfordrede til at besvare paa alles Begne. Svarene vare lige saa kortfattede, som Listen var lang og Spørgsmaalene vidtløftige; alt blev protokolleret, men kun et eneste Punkt har Interesse for os: Paa Spørgsmaalet, om der var noget at klage over, svarede Bonnevie bl. a., „at ingen i nogen Henseende havde havt Grund til Klage, uden i det ene, „at Magistraten havde negtet de ankomne at drage uhindret bort fra Byen!“ Man kunde tro, at det var en

forbigaaende Misstemning, opstaaet ved Synet af en Virkelighed, der vist slet ikke har svaret til Indbydelsens Løfter om Guld og grønne Skove, hvorved denne lige saa talende som fint fremsatte Anke fremkaldtes; men saaledes forholdt det sig ikke. Det første Bekjendtskab med Fredericia bevægede de nysankomne til at foretrække det langt strengere Arbejde paa de brandenborgske Sandsletter for det Liv, der ventede dem her blandt Medborgere med et saa „interesseret, krybende Væsen“*) som naturlig Frugt af Fattigdom paa den ene og hovmodig Herfskyge paa den anden Side. Sagen kom for Kongen, og paa dennes Vegne maatte den sildigere Præsident i Fredericia, Jens Duce**), erklære, at det ingenslunde var Hs. Maytt. Willie, at de reformerte skulde hindres i at rejse — de kunde endog forvente at faa Rejsepenge af Kongens Kasse, naar Rejsens Maal f. Ex. var i Udlandet at søge sig den Slags Tjenestefolk, de kunde have Brug for —

*) Wilse8 Vestr. S. 82.

**) Hans Skrivelse er dateret 29. April 1721, formodentlig ny Stil, altsaa svarende til 19. April gl. St. Hvis Raadstuebogens Datering er gl. St., indeholder Duces Skr. antagelig Grund til, at 12 af de først ankomne ventede med at tage Borgerkab 14 Dage efter de andre, nemlig til den 24. April 1721.

men at det ganske vist ikke var Hs. Maytt. Ønske, at de skulde flytte bort fra Fredericia. Denne diplomatiske Afgjørelse vidner tilstrækkeligt om, hvor meget man lovede sig af det lille Samfund virkelige Arbejdere, som man havde bevæget til at gaa i Fælden, og som man derfor ikke var tilfunds at lade slippe ud af den.

De reformerte lode nu Haabet fare om at komme bort, toge imod de øde Grunde og Havepladser, som man gav Prokurøren Raa- dighed over, og besluttede ved ihærdigt Arbejde at skabe sig et hjemligt Samfund, saavidt muligt uafhængigt af og uden Berøring med de andre Borgere. I denne isolerende Bestræbelse understøttedes de af Privilegierne af 15. Novbr. 1720*) og især ved den der- ved indrømmede Ret til at have en egen Øvrighed.. — Prokurør-Bestillingen synes i øvrigt meget hurtigt at være gaact over fra Bonnevie til Præsten Jean Martin. Vi kunne desværre ikke oplyse, naar denne Mand kom til Danmark, men vi have nogen Grund til den Antagelse, at han er kommen efter Januar 1723 og før Mar 1726, i hvilket sidstnævnte Mar vi finde ham skrivende til

*) Wilse S, 118.

den danske Konge umiddelbart efter at være vendt tilbage til Fredericia fra en Udenlandsrejse, som han foretog i den Hensigt at føre sin Familie til Fredericia. I denne Skrivelse*) beklager han, at Rejsen har hindret ham i „som sædvanlig“ at være loblig Mellemand imellem Øvrigheden og hans Sognebørn, der ellers altid af andre have været betragtede som hørende til hans Familie, men nu har den stedlige Øvrighed benyttet sig af hans Fraværelse til at domfælde tre franske Familier, og han slutter med den skarpe Udtalelse, „at Kolonien snart vil blive ruineret af Ulykke og Chifaneri, dersom man vil ændre sin oprindelige Anstuelse af dens retslige Forhold, hvorefter han (Præsten) er selvskreven Mellemand.“ Dette Brev vidner i det hele om, at de ældre Borgere i Fredericia saa med alt andet end milde Øjne paa de særligt indbudne og begunstigede fremmede, for hvis Skyld man jo endog havde berøvet dem Grunde og Lodder; Franskmændenes ejendommelige Sæder, Stifte, Klædebragt, Sprog, Gudstjeneste og Rettergang gjorde det jo næsten umuligt at indlade sig med dem paa anden Maade end igjennem

*) Originalen i Fredericia Byes Arkiv.

Fortrædigelser og allehaande, alt andet end uftyldige Drillerier. Vi tør heraf slutte, at det næppe har været den eller de første Generationer af de reformerte, som kunne have meddelt den gamle Stamme af Borgere det Bræg af stille Flid og Vindstibeligbed, for hvilket de saa ofte ere bleve roste; og, som alt sagt, det er ingenlunde de imellem 1719—30 indvandrede Franskmænd, hvem Fredericia skylder sin Tobaks-Avling; da de alle lagde sig efter den, have de selvfølgelig forøget baade Mængden og Godheden af den i Fredericia avlede Tobak. Dette bevises da ogsaa af en Del Raadstueforhandlinger og Renteskammerbreve. Prisen for et Centner Tobaksblade var i 1723 indtil sex Rigsdaler. Den alt i 1670erne ansatte Tobaks-Inspektør, ved hvis Hjælp Tolderne kunde kontrollere Udførsels-Anmeldelsernes Rigtighed, saasom han havde baade Ret og Forpligtelse til at blande sig i alt, der vedkom Tobak-Avlingen, fik efter den Tid meget at bestille. Det fgl. Brev om Toldhug, dateret Rosenborg den 3. Juli 1723 er rimeligvis foranlediget ved hans Indberetninger om den Trafik, som hidtil var drevet imellem Peder Jensen i Slagelse og den store Tobaks-Optjober i Fredericia, Henrik Linnemann, Broder til Borgmester

Joh. L. i Vejle, Søn af en indvandret tyff (?) Tobakspanter, Thomas L., død 1731. Da de reformertes Privilegier nemlig gav dem Ret til i 20 Aar at udføre den af dem ved Fredericia aflede Tobak uden deraf at betale nogen Told- eller Afciise-Afgift, saa laa den Fristelse nær for en Opkjøber at lade al den Tobak, han anmeldte til Udførsel, gaa og gjælde som avlet af de reformerte. I tvende denne Sag vedrørende Rentekammer-Skrivelser af 27de Marts og 10de April 1723*) beordres Daniel le Blond, Jacob de Vantier, Mathieu du Pont og Abraham de Fevre**) til Examination paa Raadhuset den 22de Marts sammen med Henrik Linnemand (denne H. L. havde fungeret som Ræmner i 1722; han ejede en stor Gaard paa Hjørnet af Danmarks- og Vendersgade; desuden flere Steder), og i disse Breve kaldes Johan Martin „de nye Koloniers Kommissær og Pastor“. Den 15de April 1723 overbevistes H. L. ved le Blonds, de Vantiers og du Ponts Ed og Udfagn om, at han havde forlangt Passersjeddél for 16,000 π Blade, naar han i Virkeligheden kun kjøbte 8000 π

*) Nr. 12 og 13 af „Indkomne Breve“ i Fredericia Byg Arkiv.

**) I „Udgaende Breve“ nrkt. D. 4. kaldes den sidstnævnte de Feu.

til en Pris af 6 Daler pr. Centner*). Da hint nye omtalte Reskript angaaende Medvidere i Toldsvig udtrykkelig angives oplæst for samtlige Borgere i Fredericia, et Par Maaneder efter det sidstnævnte Raadstue-møde, saa tør deraf vistnok sluttes, at disse i særlig Grad trængte til saadan Advarsel, og at der ved de reformertes Hjælp er bragt Ting for Dagen, for hvilke der hurtigt maatte sættes Stopper. I saa Fald har det ikke bidraget til at bedre de vælfstes Forhold til deres Medborgere; idet de saaledes bleve yderligere isolerede fra disse, opnaede de at bevare deres udenlandske Præg saa stærkt, at det endnu, ca. 150 Aar efter, sjønt Sprogets og Skikkens Ejendommeligheder ere forbundne tilligemed Privilegiernes og Særstillingens Herligheder, er til at kjende. (Sefr. herom en Feuilleton-Artikel i „Fredericia Avis“ for April 1883: „De reformerte i Fredericia“, en Skitse af G. F. M., samt Pastor Dalgas's Skrift om de samme).

*) Fredericia Raadstuebog for 1723. — Rgr. Arkiv.

X. Jacob Roß.

Iblandt de fredericianſke Borgere, ſom Aar 1666 maatte gjøre offentlig Afbiqt for Optøjerne ved Borger-Exercitsen, finde vi det ovenſtaaende Navn, ſom derefter er et af dem, der forekommer hyppigſt i de gamle Retsbøger. Navnets Bærer ſynes at have været en almindelig Handelsmand med en ſæregen Begavelse for at komme paa Kant med Folk og en ikke ganſte almindelig Evne til at ſno ſig ud af de Forlegenheder og Ubehageligheder, hvori hin Begavelse førte ham. Den førnævnte vælſte Indvandrer, Carl le Roy, ønſtede ſaaledes iſær at ſaa Sag anlagt mod Jacob Roß ſom en af dem, der havde været ubehagelige imod ham ved hans Ankomſt til Fredericia.

I lignende Mening, hvori man kalder det godt at have Svømmefugle i et ſtilleſtaaende Vand, for at dette ikke ſkal raadne, priſe vi Tilværelſen af en Mand ſom Jacob Roß i det ældſte Fredericia, thi ingen af dettes Borgere kan maale ſig med ham i Henſeende til at holde begge Byens Domſtole i livlig Virkſomhed. Herved har man ſagtens ſaaet Djnene op for hans juridiske Capacitet. Aar 1680 blev han valgt til Borgmester ved Siden af Guſtavus Janſen, ſom alt i For-

vejen var det; maaske mente hans Medborgere at spille ham et Puds ved dette Valg*), hvorved han kunde faa Dommer-Embedets Besværlighed at føle, saa at han mulig derigjennem kunde lære at holde sin Øst til Processer i Tøjle, men i saa Fald have de brave Folk forregnet sig, thi han fortsatte trostigt som han havde begyndt, især efter at han Aar 1681 havde forpagtet Konsumptionen, i hvilken Stilling selv en fredsommelig Mand næppe vilde kunne undgaa Ribninger med sine Medborgere. Da Fredericia ikke har nogen egenlig Krigshelt at opvise i det lange Tidsrum fra 1660—1849, saa maa vi her tage til Takke med Billedet af en Helt fra den civile Krig for dermed at illustrere disse kulturhistoriske Bidrag. Sid Billedet maa blive Originalen værdig!

Hvis det er rigtigt, hvad vi have antaget, at det var stridbart Dithmarskerblod, som rullede i Ros's Aarer, saa have vi deri en Forklaring af, at han førte sine første Processer med Glückstadteren Willum Herbst, thi Frænde er altid Frænde værst; kun halvandet

*) Jvfr. Holbergs Epistel 45 om Manden, der mærkede mange Fejl udi Raadstuen, førend han selv blev et Lem deraf: „Jeg havde ej troet, det gif saa vel til, førend jeg selv blev Borgmester.“

Var efter, at Rof*) og Herbst i Fællestab havde staaet for Magistratens Skranke og gjort den ydmyge Afviget for deres usjommelige Paasagn, finde vi disse tyske Borgere af Fredericia for samme Skranke, men nu i Haarene paa hinanden, og det med solide Tag, som holdt ved ind i Aaret 1672. Efter denne grundige For-Ovelse i den ædle Procedure, fastede Rof sig i sidstnævnte Aar over en Bogumand, Jon Engell, og nu gif det for Alvor løs, saa at man har lettere ved at tælle de Retsdage, da Jacob Rof ikke havde Sog for Retten, end dem, paa hvilke han uhindret deraf kunde klæde sit Borgmester-Sæde. Saalænge Retten maatte laane sig Husly hos Raadmændene, led vel dens Værdighed ikke stort ved denne Borgmesters Stridslyst, men efter at den var

*) Chr. IV. indforstrev til Frederiksborg fra Dithmarsken en Odderjæger Rof. Tytte Tegnelser have under 15 Marts 1639 Befaling til Embedsmanden paa Reldinghus, Ernst Normand, om at stille Hans Roff, Odderfanger, over til Frederiksborg og Kronborg. — Hans Helgesens Historie fortæller ogsaa Nutiden om, hvor udviklet Odderjagten var i Marsfegnene indtil for en Menneftaalder siden. I Dithmarskens Historie træffe vi ofte dette Navn, snart som Roff, snart som Ruffe; Witte Johan Ruffe er en af Dithmarskens ældste Historiefriivere. — Nærmere om ham i Zeitschrift der Gesellschaft für Schlesw.-Holst.-Lauenb. Geschichte VII. 183.

kommen under eget Tag og Øvrigheden havde lidt mere end begyndt at føle sig hævet over „mecnige Borgerskab“, syntes endog en af Raadmændene, Jens Zuul*), at Kof's Fremfærd stemte saa daarligt overens med den borgmesterlige Værdighed, at han maatte tillade sig en ærbødig Paatale deraf. Derved opnaaede han dog kun nærmest at egge Borgmester Kof til Udgjælder, som gik langt ud over, hvad Præsident Christoffer Nielsen ansaa for det passende Grænser. Vi kjende jo Præsidenten godt nok til at forstaa, at han brændte af Iver for at bringe den gode kollegiale Tone tilbage, men det overraster at se ham gaa af Bejen for Kof og stifte Fred ved at tage dennes Parti, idet han lod indføre i Bogen den 20. Juni 1683: „Efter som Jens Zuul, Raadmand, forleden Aar af Borgmester Jacob Kof er stjældet paa Hans Verlig Navn og Rygte, som forgangen Aar, den 20. Juli, er ført videre hen til Raadstuen, saavel som noget tilforn til Bythinget, da formene vi tilstedeværende, Præsident Chr. Nielsen og Borgmester Gustavus Jansen, at Jens Zuul ej bør at klæde hans Raadmandspost, før end han samme

*) Blev Raadmand 16. Decbr. 1680. **STIND**

Sag med Lands Lov og Ret haver udført og sig derfor purgeret." Det besynderlige i denne Fjernelse af den fornærmede mildnes noget ved, at Fornærmeren ikke nævnes som Deltager i Resten af Aarets Magistratsmøder og især ved Læsningen af et kongeligt Brev til Magistraten, hvorved Rosf suspenderes fra Borgmester-Embedet, fordi han har tilladt sig grov og uhøvisk Tale ved et Magistratsmøde. Og at det ikke blev derved, faa vi at vide igjennem en snurrig Overflødighed af Raadstuestriveren; da denne den 15. Novbr. 1683 havde indført i Bogen, at det til denne Dag berammede Magistratsmøde hæves, fordi „alle Øfrigheder ere udeblevne“, saa var hans Pen kommen i for god Gang til, at den kunde unblade følgende Tilføjelse: „Borgmester Rosfis Sag udsættes til næste Møde." Magistraten synes deraf at have havt det Hverv yderligere at bearbejde den trættekjære; Præsidenten Nielsen har vistnok glædet sig til at tage ham for sig paa Kongens Vegne, men — hvorledes det er gaaet til, faa vi Midler til at oplysse — allerede den 11. Januar 1684 gjenindtager Jacob Rosf sit Borgmesterstæde, uden at nogen protesterer derimod; han maa selvfølgelig have erhvervet

fig et kongeligt Brev med Stadfæstelse paa sin Værdighed.

Hoffet i Kjøbenhavn lod sig jo paa hin Tid let ombestemme; det skulde uafladelig mores og var derfor i stadig Pengetrang; ved at paavirke dets Skare af tykke Yndlinge, som for den største Del stod under Enkedronning Sophie Amalies Kommando, fik man i Dag Kongen til at sige det ene, og ved at henvende sig til Komfru Moths Kammerpiger kunde man i Morgen faa ham til at sige noget ganske andet; Tungen paa den kongelige Rettsærds-Vægt var i uafladelig Vibration; Griffensfeldts Stjæbne er typisk for en Mængde af mindre iøjnefaldende: Han steg saa højt, fordi han smigrede Enkedronningen med Udsigt til at faa hendes Søn paa Polens Throne; han faldt saa dybt, fordi han glemte at kaste tilstrækkelig tunge Lodder i den Vægtstaa, som havde vippet ham saa højt til Vejs.

Men hvorfra fik vel Borgmester Ros saa meget Guld, som der hørte til et Lod paa hin Vægt? Han var Kjøbmand; efter de Summer at dømme, hvorom nogle af hans Retstrætter dreje sig, endog en ret driftig, ja en stor Kjøbmand i Forhold til de andre i Fredericia, men hvad kunde det forslaa til

Forlystelser for et Hof, som havde Statens Indtægter at tage til og som næsten havde udtømt en saadan Kilde? Som mere Hoffet trængte til Penge, jo fjærfomnere maatte de selvfølgerig være, især naar de ikke kostede andet end Afgjørelse af saadanne Ubethdeligheder som en Smule Kravileri imellem Fredericias Præsident og Borgmester.

I øvrigt viser det sig, at Kof ikke har sthet skarpe Midler for at lede sine Medborgere, hvorhen han vilde have dem og at han har afløst den tidligere omtalte Raadmand Sten Hansen som Fører for den lokale Opposition. Det vilde have været et interessant Træk i Præsident Nielsens Karakteristik, dersom man havde kunnet paavise, hvorledes han trak sin gamle Modstander, Sten Hansen til sig og gjorde ham til sin Ven, den Gang Jacob Kof begyndte at træde op, og hvorledes han opnaaede at faa disse to Mænd i Totterne paa hinanden. Skjøndt vi ikke have fundet noget Vidnesbyrd i den Retning, tør vi dog nok udtale en Formodning, der stemmer saa godt med den diplomatiske Kløgt, Præsidenten viste, da han i 1672 skulde rejse til Kjøbenhavn og ønskede at faa Borgernes gode Studsmaal med sig. I hvert Fald er det en Kjendsgjerning, at

Rofz og Sten Hansen havde Sag med hinanden og at Rofz i den overbevistes om, at have overtalt Borgere, som hverken kunde læse eller skrive, til at lade andre, paa deres Vegne, underskrive Dokumenter, om hvis Indhold de vare ganske ubidende; atter andre som kunde læse og skrive, havde han truet med Brygl, indtil de opgav deres Nølen og underskrev. Hans Partifælle, Claus Dithmar, havde ligefrem angrebet Modpartiet med Vold, idet han greb Jochum Richter saa haardt i Brystet at denne raabte: „Kinder, woll't Ihr uns denn hier vermorden?“, og idet han gif truende hen til Mogens Rønning med de haanlige Ord: „Was hast Du Kerl hier zu sagen?“ Magistratsdommen af 2. Oktbr. 1684 gif derfor Rofz imod, men den indanfede han saa meget trøstigere for Højesteret, som denne den 30. August 1684 havde underkjendt en ham overgaaet Magistratsdom, hvori Præsident Nielsen havde stemplet ham strengt; han maatte vel betale 100 Daler i Bøde, men Præsidentens Ytringer mortificeredes; vi undre os derfor ikke over, at vi den 15. Decbr. 1684 finde Borgmester Rofz uroffet i Borgmesterværdigheden, ja han præsiderer endog i Retten, da Præsident Nielsen enten er syg eller døende. Ved

denne Lejlighed fremlagde Roß et fgl. Brev af 29. Novbr. 1684, som Skrивeren oplæste og protokollerede: „Herefter haver Hs. Mahtt. for godt anset og befundet, at bemeldte Byes Magistrat ifkun af en Præsident, en Borgmester og 2 Raadmænd fremtidig skal bestaa, hvorhos Hr. Jacob Roß vorder beftattet og forordnet til at være Byens Borgmester.“ — Hvor meget har mon den Afgjørelse kostet?

Oplevede Præsident Nielsen at je det Kongebrev, har det sagtens været en Hovedarsag til hans Død; i hvert Fald har Jacob Roß nok været en Bind til hans Vigliste. Den vundne Sejr gav imidlertid denne Hovmodets Hensynsløshed, og Retsfagerne taaruede sig op om ham i en saadan Grad, at det er svært at holde de mange Traadender i Orden. Et af de stærkeste Træk i hans Virksomhed finde vi den 23. Maj 1685, da han som Byens midlertidige Præsident underkjendte en Dom, som Bythinget havde fældet, og som var til Fordel for Roß' Standsfæller, Fredericias Kjøbmænd; disse toge ham selvfølgelig denne Bedrift saare ilde op, men for at komme ham til Livs, maatte de gaa samme Vej, som vi formode, han gif, da han saa uformodet sejrede over Præsidenten, og da de vare mange mod en, er

det ikke faa underligt, at det Lod, hvortil de alle skillingede sammen, kunde faa Overvægt over dennes. De udbirkede et lgl. Brev af 6. Decbr. 1685*), hvis meget strenge Indhold oplæstes i et Magistratsmøde den 31te i. M.: Hele Borgmester Kof's Udfærd for- dømtes, og han selv blev affat som Borgmester**), men først et halvt Aar efter udnævntes Sten Hansen (Overberg) til hans Efterfølger. Det ser næsten ud, som om man har ventet paa, at Kof skulde overbyde sine Modstandere. Nu har han dog været for mat; de mange offentlige og private Sager have bestandig kostet ham Penge; hos sine Venner har han vel nok kunnet faa Kredit, men det var vist kun en af dem, den før omtalte Døfter, Claus Dithmar, som kunde laane ham rede Penge eller i al Fald skaffe ham dem hos sin Ven og Svoger, den for sit Forhold paa Bornholm af Kongen udmærkede Assessor Jens Lavrsøn Risom til Nibbegaard†). Det lykkedes ham virkelig

*) Originalen i Fredericia Byes Arkiv.

***) Fredericia Raadstuebog. Den 9. Marts 1685 læstes paa Raadstuen lgl. Bestallingsbrev for Præsident Andreas Winterberg af 15. Novbr. 1684.

†) Da denne den 18. Septbr. 1681 præsenteredes for Magistraten i Fredericia for af denne at modtage en skriftlig Udfærdigelse om Jacob Dithmar

endnu en Gang at nedthnge den fgl. Bægt til sin Fordel, men, som det synes, paa Betingelse af, at det ikke strax blev gjort vitterligt. I Kjøbenhavn havde man virkelig ventet paa et Overbud fra Jacob Kof, og man blev ikke stuffet, men man bovede vel ikke at trodse alle Kjøbmændenes enstemmig udtalte Fordømmelse og udnævnte, som sagt, den 3. Juni 1686 Sten Hansen til Borgmester; men den 8. Maj 1686 understrev Kongen et Brev (som dog ikke blev læst for Fredericias Magistrat førend den 28. April 1687), i Følge hvilket „hannem (d: Jacob Kof) atter som tilforn er bevilget, at han som øverste Borgmester har Gang og Sæde faavel udi Kirken som under Samkvem udenfor Raadstuen, og det fremdeles maa nyde og beholde, saa og derhos maa være forstaaet og fri for alle borgerlige og Byens Bestillinger.“ I sin herved befæstede Stilling afventede han sine Fjenders Stormløb og Følgerne af hans endnu langt fra helbredede Processyge eller, om man vil, af hans mis-

(Broder til Claus) og hans Børn, saa fremstod Jacob Kof og bekjendte at have staaet Fadder til hans Søn, Otto Dithmar, da denne blev døbt i Dansk Kirke 1667. — Det var Fr. III., der forenede Risom med Nebbegaard ved Randsfjorden.

lige Omgang med Deposita*) og det Misbrug af Myndighed, hvormed han f. Ex. bandt Sochum Richter til at yde 50 Daler frivilligt Bidrag til Byens Raadhus, uden at Richter dertil havde givet sit Minde. Han kunde dog ikke undgaa at hørte, hvad han havde saaet, og nu i sin fremrykkede Alder at mærke Frugtens Besthed dobbelt. I Løbet af et Par Aar regnede det ned med Domme over Hof, baade i offentlige og private Sager, næsten alle ugunstige for ham; men da han saa den 14. Marts 1689 blev dømt til at betale en Koster 1080 Daler foruden 60 Daler i Sags-Omkostninger, fordi Hof til en fremmed havde solgt den Rug, han forud havde solgt til Kosteren, saa evnede han ikke at klare for sig paa anden Maade end ved den 6te Juni 1689 at overdrage til sin Hustru deres Fællesbo og derefter erklære sig selv fallit. Fra dette Tidspunkt af se vi følgende Fru Borgmester**) Hoffis optræde i Sagerne; men derfor er Manden endnu ikke

*) Borgmester Gustavus Jansen maatte saaledes føre Proces med Hof om nogle offentlige Midler, denne ikke vilde stille sig ved, da han skulde neblægge sit Borgmesterskab.

**) Svfr. G. G. Werlauff's hist. Utegn. til L. Holbergs 18 første Lykspil, S. 31, hvor det vises ved et Exempel, at iblandt Borgerkoner „nød“ kun Borgmesterinderne Fruetiteln.

ude af Sagaen. Allerede den 4. Juli 1689 har en af hans Kreditorer i Middelfart indanket en Sag imod ham for Magistraten, fordi han har solgt Ting, som tilhørte hans opgivne Bo, og Hof dømtes nu til at betale 47 Daler 6 Stilling foruden 5 Daler i Sagsomkostninger. Denne Dom vilde en ny Raadmand, Jens Chronius, ikke være med til at underskrive, og Hof fik derved nyt Mod til at indanke ogsaa den for Højesteret, der nu saa ofte havde vist ham den Gunst at underkjennde de lavere Instansers ufordelagtige Domme. — Den 18. Juli 1689 dømte Magistraten Hof pligtig til at betale Næsesfor Jens Lavrsøn Risom 1238 Daler; atter ved denne Lejlighed se vi Raadmand Chronius nægte sin Underskrift paa Dommen, og vi tør vel deraf slutte, hvo der tog Oppositionens Ledelse i Arv efter Hof. Denne svigtede ikke sin Landsfælle; lige efter at Chronius havde protesteret mod Dommen, overrakte Hof Præsidenten et kongeligt Brev med Anmodning om at faa det læst i Retten, og man kan bedre tænke sig end beskrive de velvises Forbauselse ved at høre dette Brev af 11. Juni 1689 blive oplæst. Det indeholdt intet mindre end et kongeligt Forbud imod, at Borgmester Jacob Ross's udenlandste

Kreditorer fra Dags Dato i 6 Aar maa røre ham eller hans Gods, for at hans mange indenlandske Kreditorer først maa blive fornøjede. Desværre have vi ikke af Forhandlingerne kunnet skjønne, om Sæns Lavrsfjøn er bleven regnet som Udlænding qva Bornholmer og om Meningen har været, at Kof's Kreditorer i Fredericia først skulde fornøjes, saa Thyderne i ringere og større Afstand fra Fredericia, saa Fynboerne, saa Sjællænderne, saa Bornholmerne osv., men noget saadant maa have været Meningen med hans Overtækkelse af Kongebrevet, ellers vilde den jo være temmelig intetsigende. Efter denne Bedrift synes Kof at have haft Ro i nogle Aar, men endnu den 24. Maj 1694 dømmes han i en Sag, der var anlagt imod ham af hans gamle Modstander, fhv. Raadmand Tochum Richter; endelig tier Sagen om ham, og vor Fantasi faar Lov til at udmale sig den sidste Tid af den stridslystne Mand's Liv i Prokuratorernes forjættede Land. — Kof's Historie viser os bl. a., at det kan være tvivlsomt, om Prokuratorerne have fremkunstlet nogen større Mængde af de Sager, som fylde de lange Rækker af tæstrevne, tykke Retsbøger; have blot et Par Borgere fulgt Jacob Kof's Spor, have ingen

flere behøvet at gjøre sig Ulejlighed med at holde en Snes Sagførere i jevn Virksomhed*).

I Mangel af militær Krig har den civile Krigsførelse for Retterne vistnok bidraget til i det fattige Samfund at udvikle et af de største kommunale Goder, nemlig en vis almindelig Sands for Logik, som under ikke alt for uheldige Omstændigheder, aldrig undlader at bringe „den tredje Stand“ op paa den Plads i Samfundet, der tilkommer dettes Handelsmænd og industridrivende. Dette Gode fik stor Betydning, da Forholdene som bekendt udviklede sig saa, at Fredericia ikke kom til at spille nogen stor Rolle i Krigene.

Fæstningen med alt dertil hørende forfaldt, og ved Hærordningen af 3die August 1763 (hvorved bl. a. Ryttergodset kom bort fra Hærforvaltningen og bortsolgtes) var den Sejrsærk, hvori Fredericia var kommen til Verden, svundet ind til noget i militær Henseende saa ubetydeligt som Korsør, Hals, Gottorp og Steinburg: Nummer 1

*) Værk i saa Henseende R. Holbergs Epistel 41, hvor der bl. a. om vore smaa Kjøbstæder siges, at de ere vort Lands rette politiske og juridiske Skoler, især det sidste, thi der er Jura Borgernes største Belyst.

var bleven Nr. 5 fra nedden af, medens Byen var gaaet fremad, vel med meget smaa, men dog nogenlunde faste Skridt. Dog kunde selv en saa indgribende Kommission som den, der blev nedsat i 1742—3 for at indkomme med Forslag til Byens Fremhjælp, ikke staae den en god Havn, der altid var og vil blive en fuldt saa vigtig Livsbetingelse som Bjergsoddes gode Agerjord. Det Scheelske Havneprojekt, hvorved Citadelsodden vilde blive en Ø, synes endnu, trods al Jernbaneforbindelse, at være Byens bedste Ophjælpsmiddel, thi Borgerne ere forlængst komne ud over det ved Jacob Kjøf betegnede Standpunkt: selv om den civile Krig ligesom den militære medfører Goder, saa er den dog nærmest kraftfortærende. De bedste Borgeres Kraft har som bekjendt alt længe været i Storsindustriens Tjeneste, men denne kan umulig i Længden nøjes med det indenlandske Marked; skal den imidlertid kunne konkurrere paa det overjyske, saa maa Fredericia have sin rummelige, selvrensende Havn, sit Værft og sin Dok. Havnens nys stedfundne Udvidelse have vi hilst som det første Skridt henimod Virkeliggjørelsen af det Scheelske Projekt, og vi slutte nu med at udtale Ønsket om saa megen Fredstid, at der snart maa spores

Trang til de følgende Stridt. Er Havne-
løbet en Gang fortsat til Krudttaarnet ved
Østerstrand, saa er „Fæstningen“ sikkert med
det samme indskrænket til Citadels-Den; af
de nuværende Volde vil der da dannes lig-
nende Anlæg som dem, der nu findes paa
de kjøbenhavnske Voldes Plads, medens deta-
cherede Forter forsvare Overgangene over den
i Elbodalen gravede Kanal. Til Udviklingen
af Fredericias Storindustri knytte vi et Haab
om, at Rigsmarsk Anders Billes Tanker i
1648—50, da han, som den danske Adels
Repræsentant, lagde Planen til denne By og
Fæstning, en Gang maa realiseres, saa at
vort lille Lands unaturlig store og alt for
hderligt liggende Hovedstad maa faa sit
Supplement ved Lillebelt, nær ved Landets
modsatte Grænsesjæl, et Supplement, der kan
fritage Nørrejylland for Prisgivelse, hver
Gang vor Fjende trænger til en Modstander,
paa hvem han kan øve sig og prøve sine nye
Vaabens Evne, og som derhos kan fri Lan-
det fra at staa og falde med Kjøbenhavn.

Aktstykker, vedrørende Fredericia i det 17de Aarhundrede.

(Forkortelser: Chr. IV: Kong Christian den 4de af Danmark-Norge. D. S.: Danske Samlinger. D. M.: Dansk Magazin. J. L.: Jyske Tegnelser. F. L.: Fynske Tegnelser. Fr. III: Kong Frederik den 3die af Danmark-Norge. (D. Bourd): den danske og norske Færs Historie.)

Chr. IV Kalender-Optegnelser i D. S. V. 73 (ved C. F. Brida): under 17de Decbr. 1629 „drog jeg fra Haderslev til Hindsgavl og besaa den Plads, de forment skulde fortificeres mellem Rolding og Snoghøj“.

Samme Steds: under 9. Januar 1639 „drog jeg fra Haderslev til Rolding og den 10de Januar var jeg her ved Snoghøj og besaa, hvor Sjællands By og Befæstning skulde funderes“.

J. L.: under 15de Marts 1639 gav Kong Chr. IV. Ordre til Albert Stecl og Christen Thomsen om i Hast at befæste forskjellige Punkter i Kongeriget, fordi han befrygtede pludseligt Angreb. Deri hedder det: „Dog eragte Vi, at lige over for Medelfar er Intet bevidt; thi en Fjende kan gaa den forbi og holde den blo-

keret med saa Tropper og ruinere det ganske Land; det samme er hos Rolding at eragte, hvis Situation desforuden ingen Defens at gjøre tillader, hvorfor Vi eragter*) (tom Plads til Navnet) bedst bekvemligt dertil, dog at det holdes hemmeligt osv."

J. T.: under 26de Januar 1640 fik Ernst Normand Ordre til at sende to Kompagnier, som nylig vare forlagte til Rolding, videre til „Snoghøj, som ellers kaldes Jyllandshøj**), der sig at kampere; samme Dag fik Rigsmarst Jørgen Urne og Balle Rosenkrands lignende Ordre med Hensyn til Kampering af det fynste og jyske geworbne Fodfolk.

J. T.: under 18de Decbr. 1643 fik Rigs-

*) Dette er det mest afgjørende Bevis for, at Chr. IV. foretrak Snoghøj-Egnen til Anlæg af det militære Forbindelsesled mellem Jylland og Fyen. Herom siger Scheel i „Krigens Stueplads" S. 293: „Det Sted, som Kongen først havde udsat til jydsk Hovedfæstning ved Lillebælt, var Emmerents eller Emmenaas-Bjerget, der omflydes af den lille Stjærbaek, efter hvilken et Kirkesogn er opkaldt (er nok det samme som Taulov Sogn) Slange IV. 684 og 726. Fordelen af dette Sted bestod deri, at det laa nær ildløbet af Aaen ved et Paa paa Roldingvejen, hvor Havn kunde være anlagt i Gusevig" (Ovfr. J. N. Wilsø. Fredericias Bestr. S. 92.)

**) Naar Navnet for den Stad der paatænkes anlagt i Fæstningen ved Snaq-, Snaab- eller Snoghøj, synes at have været „Jyllandshøj", saa beviser det den Vigtighed, man tillagde Stedet, og Navnet er aabenbart dannet over samme Læst som „Holstenstadt" =: Kiel (Dr. Lappenberg: Hamburgisches Urkundenbuch).

marfch Anders Wille Ordre til fnaareft muligt at lade famle alt det geworbne Rykteri og Fodfolk, faa og Koftjæneften i Sylland tilligemed det gamle jyske Regiment, faa meget udi Sylland er og indkvartere det udi Snoghøj og der omkring, for om muligt at afværge et fjendtligt Indfald.

J. L.: 21de Decbr. 1643 fik Claus Schefted Ordre til at indrette Artilleripark og Munitionsoplag for Krigen i Medelfar.

J. L.: 14de Januar 1644 fik Rigmarsk Anders Wille Ordre til at lade Kommandanten i Skansen ved Snoghøj overgive den til de fvenfte, paa Betingelse af, at Bejæctningen med Sack og Paack kunde komme over til Fyn.

J. L.: 20de Februar 1644 fik Claus Schefted Ordre til at have Tilfyn med Skoven ved Medelfar, da Palisfader-Tommeret til den derværende Skanse er hugget vel stærkt.

A. Bjergsodde Skanse

J. L.: 30te Maj 1645 beordres Rigmarsk Anders Wille til at lade de Folt som ligge i Bjergsodde-Skanse underholde af Fynboerne, da Sylland er faa forarmet. Palisfader m. m. til Skansen bør tages af nærmeste Stov, enten paa jyst eller fynst Side af Lillebælt. - (Formen „Bjergsodde“, som her er valgt, fordi Oddens Navn uden Tvivl kommer af dens mest fremtrædende Gjenstand, nemlig den mægtige Verbanke „Søbjerget“, som har afgivet Jord til Fæstningens Vestfront og ti Snoghøjvejen (jvfr. S. N. Wilsø S. 13

findes ikke i samtidige Skrifter, derimod: Bierhødd:, Bierødde og Bersødde; sidstnævnte Form iær efter 1658, da Eric Dalberg havde tegnet sit Kort over Fæstningen og derpaa kaldet Stanspynten, hvor Citadellet senere anlagdes, for Bersødde).

- J. T.: 8de Decbr. 1645 fik de jyske Rigs-kommissærer Ordre til at belægge Bjergsødde-Stanse med jyske Folk, da Fynboerne bejværedes ved der at skulle proviantere fynske Folk.
- J. T.: 1ste Juni 1646 beordredes Rigsmarst Anders Wille m. fl., hvoriblandt Axel Urop, til at udvælge de jyske Pladser, som skulle fortificeres.
- J. T.: 26de Juni 1646 beordredes Rigsmarst Anders Wille, Tørgen Brahe, Falk Gjø og Laurids Ulfeldt til at udvælge de Pladser paa Fyn, som skulle fortificeres.
- J. T.: 20de Decbr. 1646 gives Axel Urop Ordre til at indsende Afrids paa den Plads tvert for Medelfar, han for nogen rum Tid siden gjort haver (Svfr. ¹⁵, 3 1639).
- J. T.: 20de Juli 1648 faar Rigsmarst Anders Wille Kong Fr. III's Ordre til at lade Christianspris demolere og sende det brugbare Materiel derafra til Værkerne paa Bjergsødde, eller og sælge det til bedste for samme.
- J. T.: 11te Oktober 1648 blev foranstaaende Ordre kontramanderet.
- J. T.: 4de September 1649: Niels Nielsen Amidsbøll skal erklære, om han vil holde

Snoghøj Bærtshus og Færge til billig Bærd for rejsende.

- J. L.: 26de September 1649 beordres Rigsmarst Anders Wille til ufortøvet og uformærket at udruste Fæstningerne.
- J. L.: 11te Decbr. 1649 beordres de jyste Lænsmænd til at lade gjøre Hjulbøre, Spader og Skovle, „eftersom Vi haver anordnet en Fæstning ved Bjergsodde i Sylland“.
- J. L.: 7de April 1650 udstedes følgende Ordre til Rigsmarst Anders Wille: „Eftersom vi naadl. erfare Eder at formene, at der skulde findes Middel til den Skanse ved Bjergsodde at lade forfærdige og reparere, da bede Vi Eder og naadl. v. lse, at I samme Skandse efter den desfin Vi Eder naadl. befalet haver, det bedst mu'ige med forderligste lader reparere og forfærdige“.
- J. L.: 30te Juli 1650 udstedes Ordre til Rigsmarst Anders Wille om at befale: „Førgen Hoffmann*), vor Mand, Tje-

*) Denne Førgen eller Georg Hofman, Houffmand eller Hoffmand viser i et Brev fra Lauben, at han har staaet i nærmere Forhold til Rigshofmester Johann Gerddorff (Gerddorffs Breve i Geh.-Ark.). Den ²⁰/_s 1657 er han Major i Johan Beselers Regiment, ¹⁰/_s 1657 Kommandant i Fredriksodde; den ²²/_s 1657 beordres Thyge Belov, Lænsmand paa Hindsgabl, at modtage det Fæ, som Georg Hofmand lader føre fra Fredriksodde til Fyen (F. L.).

¹³/₁ 1651 var Georg Hoffmann Chef for et af det jyste nationale Fødrements 7 Kompagnier. (D. Baupell).

ner og Kaptejn tilføds, paa Bore Vegne, at han sig med forderligste begiver til Bjergsodde og derpaa forfærdiger et rigtigt Kart paa hvis Værker sig der paa Stedet, efter den Designation Os derpaa allerede overleveret er, bedst kan bestemmes, det han og siden Os underdan. haver at overantvorde lader, paa det Vi det naadl. kan underskrive og Værkerne derefter at forfærdiges."

J. L.: 30te Juli 1650 beordres E b b e G y l d e n s t j e r n e til at gjøre Forflag om en Teglovn ved Bjergsodde skanse og en Skibsbro, samt til at foreslaa de Steder, hvor Tømmer og Materiale til de der fornødne Huse med mindst Skade tages kan, hvortil dog en Del af den Stov, som der paa Stedet findes og dog skal afhugges, kan bruges og anvendes.

J. L.: 24de August 1650 Ordre til Rigens Raader i Jylland: „Vider, at efterjom Vi til Landsens Defension naadl. for raadeligt og gavnligt anse, at den Fæstning ved Bjergsodde maatte med Alvor foretages at forfærdiges, da bede Vi Eder og naadl. ville, at I Udlen udi Vort Land Jylland, saadant som til dens eget Bedste er anseet, med Flid foreholde, at de det med deres Hjælp ville befordre; Vi ville og Stedet naadl. haade med Privilegier forshue og i andre Maader hjælpe og forfremme, saafremt Vi naadl. erfare, (at) de udi Landet boer, sig dertil tilbørligen ville angribe og forstaa."

D. M., 3. Række, 4. Bind, 1. Hefte, Christen Steels Dagbog: 13de November 1650 Friheder paa Bjergsodde. Under denne Overtskrift ses det, at Rigsmarft Anders Bille har foreslaenet Rigenes Raad at give Kolonisterne eller Nybyggerne dersteds 1) 40 Aars Frihed for Skat, Aftise og alle borgerlige onera. 2) Toldfri Handel med Heste og Kvæg, hvorimod ingen fremmed maatte tillades saadan. 3) Alt Vandprang (Kræmmeri deromkring) skulde være forbudt, og i det Distrikt maatte Korn ikke andet Steds ind- og udfibes. 4) Fremmede, som tage Borgerskab, komme til at nyde disse Friheder.

J. T.: 27. Decbr. 1650. De jydske Læns mænd, Kapitler og Rigsraader beordres til at lade Bønder arbejde paa Bjergsodde Stanse, eftersom Adlen har vedtaget at ville til Fæstningsarbejde fremskikke en Karl af hver 100 Tdr. Hartkorn og hannem paa en fire Maaneders Tid at underholde.

J. T.: 18. Febr. 1651. Ordre til Rigsmarft Anders Bille: „Efter som Tiden nu snart tilstunder, at med Fortifikationen her for Byen skal begyndes og i Særdeleshed med Pladsen og Haven at uddele og Gader at forfærdige strax, og Vi naadl. forfarer, at Gotfrid Hoffmand skal have alle Bestiftene i sin Forvaring, da bede Vi Eder og naadl. ville, at I hannem tilholder, at han enten stragen sig hid forføjer, eller og nogle dertil fra sig leverer til

Peter Gysfen*), at man fornævnte Bestik kan mægtig werde."

J. L.: 9. Juni 1651. Anders Wille, Oluf Parsberg, Gregers Krabbe, Mogens Høg og Henrik Kanzau beordres til at have Direction, Inspektion og Indseende med „den Fæstning, der skal bygges paa Bjergsodde, og hvorover Afrids gjort er."

J. L.: 1ste Juli 1651. Skrivelse til Anders Wille, Oluf Parsberg, Gregers Krabbe, Mogens Høg, Henrik Kanzau og Tørgen Secfeld:

„Vi bede Eder og naadl. ville, at I med forderligste forsøjer Eder til Bjergsodde og der tager den Grund udi Djenshyn, som hører til de tre næst derom liggende Landsbher**), vel iagt tagendes, hvor vidt deraf, til den Bys Frihed og Ejendom, som der bygges skal, kan mistes, saa og om en Del af Bønderne, som den mister, der ville henflytte, saa og hvorledes de andre bedst kan contenteres og fornøjes for hvis de mister, derom I og med forderligste Eders underdanige Erklæring og

*) J. L. 4/6 1651 beordres Rigsm. Anders Wille at yde et aarligt Traktament til de to Igl. Ingenierer Houfmann og Gysfeu.

**) Disse Landsbher vare: Højby, syd for Trelde Skov, tæt no d for nuværende Exercerplads og Leiren i 1863; Ullerup, hvis Kirke laa 1500 Alen SW. for Bassebroen (sfr. J. N. Wilse: Fredericia Befr. 1767, Side 91) og Cannerup, der vistnok har ligget B. for Ullerup og SW. for Stoustrup.

Relation udi Borez Cancellie have at indstikke."

- J. L.: 3die Juli 1651. Ordre til Jørgen Seefeld: „Viid, at efter som Vi Tømmer af Bor og Kronens Skove udi Dit Læn til Stibbro, Brokar og Palissader til den Fortification ved Bjergsodde naadl. haver bevilget, da bede Vi Dig og ville, at Du det paa Ansøgning, hvor det belejligt ske kan, sammesteds lader udvise og følgagtig være."
- J. L.: 3. Juli 1651 beordredes Jørgen Seefeld tillige til at anlægge et Teglblænderi paa Trelbenæs og lade det drive for Kronens Regning.

B. Frederiksodde.

- J. L.: 28. Juli 1651 beordres Erik Juul, til ligemed andre jyske Rigsraader og Udelsmænd, at have Indseende med Frederiksoddes Fæstnings Bygning.
- J. L.: 13. August 1651 skrives til Jørgen Seefeld: „Efter som Bore og Kronens Tjenere, boende udi Errisøe udi Dit Læn, lade anholde og begjære, at de maa forstaaes for Arbejde til Friederichsoddes Befæstning, fordi de, foruden andre Tegter, gjøre mest alle de Tegter, som falde imellem Snoghøj, Bor Kjøbstad Rolding og Bedsted, hvorfor dennem og udi Borez Skiel. tjære Sl. Faders Tid skal have været nogen Forstaaelse givne sub dato Kjøbhvns. Slot den 1. Novbr. 1632, Da er Vi naadl. dermed tilfreds, at de maa være forstaaet for Arbejde til forne.

- Friderichs=Odden Befæstning for de daglige Uegter, som de fra Sundet gjøre."
- F. L.: 14. Decbr. 1651. Ordre til Anders Wille og Hénrik Kanžau om at skaffe Høgetræer til Brokar*) i Frederiksodde.
- F. L.: 14. Decbr. 1651. De jyske Rigsraader beordres til „at forordne en Foged udi Frederiksodde, som kan dømme imellem Indbyggerne i Trætte og Tvistighed, indtil Byen saavidt tiltager, at anden Anordning ske kan, og at Ketten der ordenligvis ved Bything og 8 Mænd kan betjenes."
- F. L.: 13. April 1652. beordres Sorgen Seefeld til at lade nedbryde Ullerups Kirke og flytte den ind i Frederiksodde, samt at lade de Mølegaarde, som ligge indenfor Fæstningen, komme dens Indbyggere til Gavn, naar de nuværende Lejemaal have Ende.
- F. L.: 17de April 1652 beordres Sorgen Seefeld til, jaasnart tilsaact vorder, at tilholde de Bønder udi Eldherred at indflytte Ullerup Præstegaard udi Bor Fæstning Frederiksodde, jaavel som ogsaa Bønderne udi de 3de ved forne Fæstning næstliggende Herreder, at hjælpe Bønderne udi de 3 der hos liggende Landsbyer at indflytte deres Huse osv. De Bønder, der strax indflytte i Fredriksodde maa være fri for dette Mars Landgilde.

*) Nummer af svært Træ, hvori lastes det Fyld, hvorved man vil danne en Dæmning.

- Dansk Magazin 3die Række, 4de Bind, 228: den 20de April 1652 tales i Rigens Raad om Friedrichsodde, Hals, Lesjö, Listerhavn.
- J. L.: 7de Oktbr. 1652 beordres Anders Bille til at annamme den halve Beholdning fra Kirkerne i Sjælland, Fyn og Langeland til Bygning af en Kirke i Fredriksodde.
- J. L.: 15de Decbr. 1652 beordres Tørgen Seefeld til at lade Bønderne i Roldinghus Læn fore noget Egetømmer, der ligger ved Snoghøj og tilhører Otte Krag ind i Fredriksoddes Fæstning.
- J. L.: 24. Febr. 1653 udstædes Skrivelse til Ingeniør Erik Tørgensen, der har udtænkt nogle Forbedringer ved Befæstningen: „Efter som Du skal have givet tilkjende, at de to halve Bolværker, hver ved sin Side Søskanten udi Vor Fæstning Fredriksodde lade sig ansee Noget at kunne forbedres førend Værket videre bliver udført, da bede Vi Dig og naadl. ville, at Du Dig straxen med Afriids derpaa hid søjer til at gjøre mundtlig Deduction derom, saavel som om hvis videre af Dig der kunde fornøden cragtes, at Vi og naadl. Resolution derudi tage kan.“
- J. L.: 28de Juli 1653 beordres de jordegne Bønder i Roldinghus Læn til at hde gode Palsjader til Fredriksodde.
- J. L.: 16de August 1653 faa de jyske Rigsraader Ordre til at udvise Blads for Hans Willumsen af Odense, der har

tilbudt Kongen at anlægge et Teglværk ved Fredriksodde.

J. L.: 29de Decbr. 1653 beordres Steen Bille at udvise Plads til et Teglværk uden for Fredriksodde for Bysfoged Hans Madsen dersteds og Thomas Thgesen af Tønder.

J. L.: 18de Februar 1654 fik de jyske Rigsraader Ordre i samme Anledning.

J. L.: 17de Maj 1654. Erik Dvighow forestaar Anlægget af Stribsodde Værk (Amaliceborg; jvfr. Rigsraads-Roncillet fra Odense, Febr. 1657).

D'anske Magazin 3. N. 268: den 27de Juni 1654 taltes i Rigens Raad „om Fæstninger“:

„Til Fredriksodde behøves en Hob Penge til Forlaug, hvoraf Somme have erlagt og Andre staa tilbage dermed. Middel, at de, som saaledes staa tilbage med hvad der er lovet, maatte det udgive, og saa længe ikke med Alvor derpaa arbejdes, saa er det ganske forgjæves og man kommer ingensteds dermed.“

J. L.: 16de Juli 1654. Ordre til Thye Belov, Lænsmand paa Hindsgavl, om at levere til Fredriksodde 10 Skt Flæst med Bevis af Overste Baldemar Lyfte eller Commendanten.

J. L.: 19. Juli 1654. Skrivelse til de jyske Rigsraader: „Vi bede Eder og naad villig, at I med forderligste forskriver nogle af Borgmester og Raad og nogle af Borgerne i vor Kjøbstad Beyle og dennem foreholder, at

eftersom Vi naadl. have fornødent cragtet til Vor Fæstning Fredriksoddes Conservation og Forbedring den meste Traffiske kunde derhen at forvende, i Betragtning (af), at forrige Ufredstider have udvist, i hvad Usikkerhed de levede, som i de aabne imaa Steder, som paa Landevejen findes, sig opholde, og hvorledes samme Byer, en Fjende mere til Ophold og Kvarteer, end Undersaatterne til Bedste bliver brugt, — Da have Vi naadl. gavnlig cragtet denne saadant at lade føre til Sinde til den Ende, at de, som nogen Handel til Søs bruge vil, det udi Fredriksodde gjøre skulle, eftersom Vi naadl. tilfands er, al Søhandel paa bemeldte Bedell at forbyde, dog tilforn dennem advare, at de derefter deres Lejligheder des bekvemmere kunne rette og baade sig selv og deres Borgerstab itide dertil berede, hvortil I Eders største Flid haver at anvende, de fleste muligt derhen at disponere.”

J. L.: 8de April 1655. Rigens Hofmester skal beordre en Tolder til Fredriksodde.

J. L.: 8de Maj 1655. I Henhold til Rigmarsk Anders Billes Ansøgning beordres Steen Bille, Lænsmand paa Koldinghus, til at lade Træer hugge til Palissader paa Fredriksoddes Fæstning.

Insription paa den over dansk Kirkes søndre Dør indmurede Sten udsiger, at 29de Maj 1655 knælede Kong Fredrik

- III paa den, da Kirken blev funderet (efter Sigende noget SD. for det Sted, hvor nu Kampgravnen er. Jvfr. S. N. Wisse, Fredericias Beskr., S. 21.).
- J. T.: 19de Juni 1655 beordres Otte Krug til at annamme Penge af Fyns Kirker til Kirken i Fredriksodde, for hvilke Hans Madsen skal tvittere. (Jvfr. ²⁹/₁₂ 1653.)
- J. T.: 26de Juli 1655 fik Steen Wille Ordre til at lade Teglobnen i Fredriksodde arbejde for Byens Kirke.
- J. T.: 22de August 1655 beordres Mogens Høg og Henrik Kanzau til at forhøre Waldemar Nykkes Regnskaber for Fredriksoddes Bygning og tvittere, naar de findes rigtige. (Jvfr. 16de Juli 1654.)
- J. T.: 31te August 1655 beordres Rigsmarst Anders Wille til at lade et Udels Kompagni arbejde paa Fredriksodde fra D. D i 2 a 3 Maaneder.
- J. T.: 21de Oktober 1655 blev dette Kompagni hjemforlovet.
- J. T.: 26de August 1655 beordres Rigsmarst Anders Wille til at forberede Sjællands Forsvar imod uformodenligt Overfald.
- J. T.: 26de Decbr. 1655 opfordres Læns-mænd og Kapitler i Sjælland til at bevæge Udsen til at lade dens Folk arbejde paa Fredriksodde, hvilket endnu haardt tiltrænges.
- J. T.: 1ste Marts 1656 skrives til de ihjste Udels-Kommissærer: „Efter som I Bores

naabl. Willie haver været begjærendes at vide, om Canalen i Vor Fæstning Fredriksojde i forestaaende Sommer at lade paabegynde og forfærdige efter samme Afriids, da er Vi dermed tilfreds, dog saa, at med Fortifikationen der paa Fæstningen derover Intet bliver forsømt."

- S. L.: 17de Juni 1656. Til de iyste Kommissjærer Peter Lange, Sorgen Kruse og Manderup Due skrives: „Vi bede Eder og naabl. ville, at I lader levere og følgagtig være Os Elskelige Baldemar Lykke etc., efter hans Rvittering og videre Regnskab, hvis Penge Boris Elsk. Rigenes Raad udi Vort Land Nørre Jylland under deres Haand af Landkisten begjærer til Arbejdet ved Fortifikationen, saa vel som Canalen ved Vor Fæstning Fredriksojde af de Middel, som til Militien og Landsens Defension er ordineret."
- S. L.: 4de Juli 1656. Rigsmarsk Anders Bille beordres til at lade et Kompagni af Ablers Folk arbejde paa Fredriksojde i fire Maanedes fra D. D.
- S. L. 7de Juli 1656 gives Ordre til Steen Bille om at tillægge Kirken i Fredriksojde to Tiender og Skolen derstedes ogsaa to Tiender.
- S. L.: 10de Juli 1656. Hver Præst i Jylland skal svare to Daler til Fredriksojdes Kirke og Skole.
- S. L.: 1ste September 1656 beordres Steen Bille til at lade Teglovnen

ved Fredriksojde arbejde for Fæstningen.

- J. L.: 4de Oktober 1656 (J. L. $\frac{9}{10}$ 1656) beordres Ingeniør Erik (jvfr. $\frac{24}{2}$ 1653) fra Fredriksojde til Hals, for sammen med Ingeniør Selge Petersen fra Jhn at drøfte det derværende Fæstningsanlæg og derefter indsende Afriids over samme.
- J. L.: 5te Oktober 1656 beordres Bønder af Roldinghus Læn til at age Sten til Fredriksojde og 100 Stk. Risbøg skulle sendes hid fra Natjær.
- J. L.: 9de Oktober 1656 beordres Mogens Høg til at forhøre Baldemar Lykkes Regnskaber for Fredriksojdes Bygning.
- J. L.: 9de Oktober 1656 beordres Steen Wille til at udlægge Gaarde i Børkop, Velling og Gade, to Gaarde paa hvert Sted, efter den Anordning, som om Postvæsenet gjort er. (Disse Gaarde fritoges for Egter og lignende Tjenstydelse imod at besørge Posten imellem Fredriksojde og Vejle—Rolding.)
- J. L.: 20de Januar 1657 gives Ordre til Thygge Belov om to Mænd, som have paataget sig at besørge Færgen imellem Strib og Fredriksojde.
- (D. Baupell) 15de Februar 1657. A. Wille beordrer Adlens Soldater til at besætte Fredriksojde.
- (D. Baupell) 24de Februar 1657. Tøjmaster Peter Kalthoff sender 2000 Musfetter, 1200 Ryttervaaben, 1—2000 Halvpiker,

- 200 Sidegevær, samt Krudt og Vly til Fredriksodde.
- F. T.: 19de Marts 1657 beordres Iver Wind og Mogens Høg til at tage Ophold i Fredriksodde.
- F. T.: 6te Juni 1657 beordres Skibskaptejn Mathias Bolt paa Orlogskibet „Højehald“ at tage alle svenske Skibe i Bæltet.
- F. T.: 16de Juli 1657. De fynste Rjebstæder beordres til at sende Vittualier til Frederiksodde, og det fynste Landsfolk at gaa hid, naar Fjenden kommer.
- F. T.: 31te Juli 1657. De fynste Kommissærer beordres til at sekundere Fredriksodde.
- F. T.: 5te August 1657. Markus Rodsteen og Thygge Belov beordres til at følge Rytteriet fra Fredriksodde gjennem Fyen for at hindre Excesser.
- F. T.: 6te August 1657. Mathias Bolt beordres til at lade Skibene: „Gribben“, „den sorte Hund“ og „den Dyrkerter Bøjert“ blive i Bæltet ved „Medelfart.“
- F. T.: 16de August 1657. Thygge Belov beordres til at lade alle Studer og Færger fra Afsens og Medelfart løbe ned til Fredriksodde og til at iagttage Snoghøj Færge.
- F. T.: 16de August 1657. Iver Wind beordres fra Fredriksodde for at vaage over Fyns Defension.
- F. T.: 18de August 1657. Oberst Sorgen Rosenkrantz beordres med sit Regiment og 8 Dages Proviant til Fredriksodde;

Thyge Velov skal hjælpe ham med Provianten.

F. L.: 19de August 1657. Thyge Velov beordres til i Medelfart at oplægge Korn og Materialier fra Fredriksodde, og dem igjen did at stikke efter Ordre fra Mogens Høg og Henrik Ranzau.

F. L.: 19de August 1657. Borgmester og Raad i Odense beordres til at lade bage og brygge i Medelfart.

F. L.: 21de August 1657. Johan Chr. v. Rørby beordres til med forderligste at lade bestille 30 Soldatsfaner og dem med forderligste at lade fremstikke til Kommandanten i Vor Fæstning Fredriksodde (o: Georg Hofman, jvfr. 30te Juli 1650, Anm.)

F. L.: 24de August 1657 beordres Kaptejn Stibolt Peterjen paa „Gribben“ at give Peder Hansen sin Storbaad med to Falkonetter.

F. L.: 24de August 1657. Sivert Urne, Lænsmand paa Odensegaard, beordres til at sende nogle Tømmermænd og 10 til 12,000 Søm til Fredriksodde, men til Medelfart skal han sende 4 Amer fransk Vin.

F. L.: 24de August 1657. Henrik Ranzau har ladet Korn bringe fra Fredriksodde til Bogense, for at det der kan brygges til Øl og saaledes blive sendt til bage til Fredriksodde.

F. L.: 26de August 1657 beordres Hen-

ning Pomisch til at forsyne Fredriksodde med Proviant.

F. L.: 2den September 1657 beordres Peter Kalthof*) til at lade Stykker forfærdige i Medelfart og selv at gaa til Fredriksodde.

F. L.: Samme Dag beordres Steen Wille, som nu fører Befaling paa hysk Side af Lillebælt, til at konferere med Kommissærerne om Strandvagter, Munitio m. m., indtil Garnisonen i Fredriksodde kan vorde formindstet og noget af den blive brugt til Forstærkning af Strandvagterne.

F. L.: 2den Septb. 1657. Joh. Chr. v. Rørby skal besolde Artilleristerne i Fredriksodde efter Peter Kalthofs Designation.

F. L.: 7de Septb. 1657. Mathias Bolt beordres til med Orlogs-Galajen „Højehald“ at krydse imellem Als, Wø og Femern.

F. L.: 10de Septbr. 1657. Joh. Chr. v. Rørby skal lade forfærdige 240 Morgenstjerner og sende dem med forderligste til Fredriksodde.

F. L.: 16de Septbr. 1657. Henrik Ranzau skal lade lægge tre eller fire halve Kartover paa Stribss Stibsbro og den be-

*) Gersdorfs Breve i Geh.-Arkiv for April-Juni 1657 Nr. CXXV. har en Rekvizition af 16/10 1657 fra Peter Kalthof paa Palijsade-Vogne til to Stykker, enten til 4 eller 2 meget stærke Hestes. Forspanb.

fætte med 50 Mand Godfolk til Forsvar af Oversarten til Fredriksodde.

F. T.: 16de Septbr. 1657. Til Fredriksodde beordres leveret: Af Nyborg Læn 100 Dyer; af Odense St. Knuds Kloster 60 Dyer, af Iver Bind 50 Dyer og af Jørgen Brahe 60 Dyer.

F. T.: 20de Septbr. 1657 beordres Thygge Belov til at lade Skov hugge til Brændsel for Fredriksodde, paa Steder, hvor saadant til mindst Skade kommer.

(D. Baupell): 12. Oktb. 1657 udnævnes Erik Dvighov til Kommandant i Fredriksodde.

F. T.: 13de Oktober 1657 beordres Sivert Urne og de andre fynske Læns mænd til, i Henshold til Hr. Anders Willes og de andre fynske Rigsraaders Skrivelse, at være dem behjælpelige med Palissader og andet, som de maatte have behov til Landsens Forsvar og Militiens Fornødenhed.

F. T.: 17de Oktbr. 1657 faar Henrik Ranzau Meddelelse om, at Jørgen Rytter skal være Kaptejn paa „Gribben“ i Medelfartsund, og at den forrige Kaptejn Stibolt Petersen skal overlevere ham den og selv rejse til Kjøbenhavn.

F. T.: 21de Oktober 1657. Ordre til Gunde Rosenkrantz om at affomodere Kaptejn Martin Esferot og hans Officerer, der have været ansatte ved hans afgangne Søns, det Rosenkrantziske Regiment. (Svfr. 18. August 1657.)

F. T.: 26. Oktbr. 1657 beordres Jørgen

Bræde til at lade de svenske Bønder*) fælde Ved og hver Uge kjøre det til Striksodde og 74 Læs Bøgeded til Brygning i Fredriksodde. Derhos skal der i Alsens bages 50, i Baagshered 50 Tdr. Rug i Ravring eller Skoftebrød, beregnet til, at hver Tønde Rug giver 9 Lpd. Ravring eller 13½ Lpd. Skoftebrød, hvilket Brød skal føres til Striksodde velforvaret i Sætte. — Samme Dag udgaar lignende Ordre til Sivert Urne og Thygge Belov om Bagning og Brygning i Odense, Bogenfse og Medelfart for Fredriksoddes Behov. (Jvfr. Bedel-Simonsen, Rugaards Historie II., 2. Uffn., hvor der omtales en tgl. Befaling til Bogenfse om, at den By ugenlig skal levere til de 6000 Mand i Fredriksodde: 60 Tdr. Rug bagt i Ravringbrød og 50 Tdr. Malt brygget til Al.)

F. T.: 26. Oktbr. 1657. Mogens Høg, Henrik Kanzau og Thygge Belov skulle sørge for Transporten af Ved og andet til og fra Fredriksodde.

F. T.: 27. Oktbr. 1657. Generalproviandmester i Fredriksodde, Hans Willumfse**), faar hver Uge 294 Daler 5 Mrk. af Odense Konsumtion.

F. T.: 28. Oktbr. 1657. Henrik Kanzau

*) Saaledes kaldtes Bønderne paa de danske Godser, som vare i svenske Vætters Eje, f. Eg. Bjelle, Bræde; Føgeder paa disse Godser nævnes stadig som „den svenske Føget.“

**) Jvfr. 16/s 1653.

beordres til at indkvartere Rytteriet i Søstæderne og ved de farligste Avenuer. Bramme og Baade, som for Fredriksodde ere blevne liggende og komne i Fjendens Bold, skal han enten søge at vinde tilbage, eller faa dem ødelagte ved Ild eller paa anden Maade.

- F. T.: 31. Oktbr. 1657 faar Otte Rrag Ordre til at iagttage Fjns Defension og residere paa Nyborg, sørge for dens Palissadering og for at montere en Skanse paa Slipshavn med 8 Stykker 18 Pdgr., „eftersom Vort Land Fyn ikke ringe Fare overhænger, formedelst Fredriksoddes Overgang.“
- F. T.: 9 Novbr. 1657. Ingeniøren Peter Gylfen, der er fangen, kan løskjøbes for 120 Daler, som anvises. (Svfr. 18. Februar 1651.)
- F. T.: 9. Novbr. 1657. Mathias Bolt skal agte paa Fjendens Intention i Medelfartfund.
- F. T.: 13. Novbr. 1657. Ulrik Christian Gylldenløve befuldmægtiges til at oprette Cartel med Feltmarsk Wrangel samt at udveyle Stykmajoren, der fangedes i Fredriksodde, med nogle svenske Officerer, der sidde i Odense, da vi mangle Artilleri-Officerer.
- F. T.: 24. Novbr. 1657. Ulrik Chr. Gylldenløve beordres til at udveyle Stykmajor Barnekow*) med den svenske

*) I Gersdorfs Breve (Geh.-Art.) for Juni

- Major i Odense, fra hvem der dog først skal udstedes Revers om ej at ville brænde i Jylland, hvormed han skal have truet.
- F. T.: 18. Novbr. 1657. Otte Rrag faar Ordre til at lade de Officerer og Soldater, som daglig ankomme fra Fredriksodde, gjøre Tjeneste i Nyborg.
- F. T.: 18. Novbr. 1657. Peter Bredal beordres til at gjøre sig al Flid for at erobre de svenske Skibe i Medelfartfund, men naar Frosten kommer, bør han gaa til Skipshavn, for der at afværge, hvad Fjenden videre vil foretage mod Landet.
- F. T.: 12te December 1657. Peter Bredal maa gjerne med sine Skibe gaa forbi Fredriksodde, lige som allevegne, hvor han kan vente at gjøre Fjenden Skade.
- F. T.: 16de December 1657. Joh. Chr. v. Rørby beordres til at sende en Maanedes Sold til de sex franske Officerer, der sidde fangne i Fredriksodde.
- F. T.: 17de Januar 1658. Ulrik Chr. Gylbenløve beordres at sende Officerer til Fredriksodde, for der, efter Fru Sophie Rosenkrantz's Ansøgning og

findes et, dateret 29. Juni 1657, Glückstadt, fra Løjtnant Christian Friis til Rigens Hofmester J. Gersdorf; det er skrevet Kl. 12 om Natten. Deri omtales Major Bernelov som virksom for at skaffe det nødvendige Skjts til Veje fra vedkommende Autoritet i Glückstadt, der fordrer mere specificeret Ubleveringsordre. (Palke 5 Nr. LXIV.) 5. Maj 1660. Bernelov bliver i Fr-Orde med Fuchs' Regmt. (D. Waupell.)

- Begjæring at afhente Kigens Marst, Hr. Anders Willes Lig.
- Geh. Arkiv. Indkomne Sager, Maj 1662 søge Indbyggerne i Fredriksodde: Peter Jürgens, Lauritz Jensen, Hans Otte og Bertel Christensen Brok gennem General-Ingeniør Hendrik Ruse om „ledige Pladser i Kongensgade, der ej have været bebyggede fra Byens Anfang.“
- Geh. Arkiv. Indkomne Sager, 23de Maj 1662 søger Andreiß Reiß, Inspektør ved Toldvæsenet i Fredriksodde om en Byggeplads i Kongensgade. (21de Septbr. 1664 nævner Fredericia Raadstuebog (i Kongeriget's Arkiv) som Byens første Raadmand den kongelige Toldinspektør Andres Roys eller Reiß.)
- Geh. Arkiv. Indkomne Sager, Juli 1662. En Liste viser, at Fredriksodde paa den Tid kun var belagt med Oberst Melkien, som forplejedes af Standerborg Amt og Kompagniet under Kaptejn Howitz, hvoraf en Del forplejedes af Standerborg, en anden af Rolding Amt. Til Garnisonen hørte dog 6 andre Kompagnier, men de vare (for Byens Fattigdoms Skyld?) indkvarterede i nærmeste Byer og Landsbyer, hvilket ses af en anden hosliggende Liste. I Følge Raadstuebogen var i 1662 Oberstløjtnant Didrik Busch, Fæstningens Kommandant.

Navneregister.

- Haffner 130.
 Halsegaard 124.
 Ahlen, Hinr. v., Stafet, 70.
 Alm. Husnøring 44.
 Aling, Laurt, Rektor, 73.
 Amaliæborg, paa Strib, 52,
 126.
 Amidsbøll, N. N., 118.
 Ammidsbøll, Byfoged, 64.
 Arendsen, Rejmer 37.
 Aring, Borger, 64.
 Assens 135.
 Aspplanter 86.
 Baagshered 135.
 Bagergade 62.
 Bang, Præst, 64.
 Barneflov, Major, 136.
 Belov, Thyge, Lænsmand,
 119, 126, 130—35.
 Berg, D., Lærer, 49, 74.
 Befelers Regmt. 119.
 Beyer, Jørg., Raadm., 17.
 Bierfreund, Jacob. 69.
 Biers-Bierf-Bers-Obde 118
 Bille, Anders, Rigsmarsk,
 5, 73, 117—138.
 Bille, Steen, Lænsmd, 73,
 126.
 Biltbugger, Jørgen, 85.
 Biltbugger, Jens L., 37.
 Bjergsbøde Standse 117.
 Blichfeldt, Rektor, 58.
 Blumentrost, Chr., Oberst,
 6, 31.
 Bogense 132.
 Bolt, Mathias 131.
 Bonnevie H., Procur., 91.
 Bomærker 49.
 Borchergade 62.
 Borgere i Fredericia 64.
 Borgerstabsagelse 12, 17,
 51, 81.
 Bork (Mag. Provst) 64.
 Boulet, du, Oberst, 87.
 Boynenburg 59.
 Brahe, Jørgen, Lænsm.,
 118, 135.
 Brahe, de svenske, 135.
 Brandenburg 76, 87.
 Brandt, Borger, 37.
 Bredal, Beiter, 137.
 Brockdorf, Gerhard 11.
 Brockenhus, Fru Helvig, 62.
 Brof, B. C., Borger, 138.
 Bull, Niels, Bognm., 45.
 Bull, Peder Hansen, 33.
 Burrichter, Billum 45.
 Busch, D., Komdt., 6, 138.
 Bythinget 19.
 Bønder, svenske, 135.
 Borkop 130.
 Calnein, Hinr. Ernst 91.
 Canal i Fredericia 81, 129.
 Carl II. af England 28.
 Carl X. Gustav af Sverig 76.
 Carl XII. af Sverig 57.
 Christian IV. af D.-N. 66,
 115.
 Christian V. af D.-N. 28,
 103.
 Christianspris 118.
 Chronius, J., Raadm. 110.
 Cicignon, Comdt., 6.
 Cirsovius, J., Præst, 73.
 Clouberg, Comdt., 6.
 Crone 64-
 Cronnius, Jørg. Jensen 74.

- Dalberg, G., sv. Ob., 118.
 Dalgas, Præst, 87.
 Demig, Borger, 83.
 Dithmar, Claus 45, 105.
 Dithmar, Jacob 107.
 Dithmar, Otto 108.
 Dorshæus, P. J., Provst,
 30, 62, 73.
 Duce, Jens, Præsident, 92,
 Due, Manderup 129.
 Dynkerker Boyert 131.
 Eberherz, Comdt., 6.
 Eberstein, General, 76.
 Eldherred, -Elbo S., 31,
 73, 124.
 Elebrecht, Comdt., 6.
 Emmerich, Adjubt., 40.
 Enevældet 42, 47.
 Engell, Jon, Bogm., 100.
 Ernst, Sofum, Smed, 70
 Erridsstræde 62.
 Erifs 123.
 Esferot, M., Captn., 134.
 Eplers, S., Comm., 46.
 Femern 133.
 Festler, Jens (Borger) 37.
 Flensborg 41.
 Foged i Fredrodd 124.
 Foged, den svenske, 135.
 Forterne 53,
 Fredericia, Navneaar, 19.
 Fredriksodde 18, 52, 77, 123.
 Fredrik III af D.-N. 68,
 108, 115, 127.
 Friis, Chr., Løjester, 137.
 Fuchs's Regmt. 77.
 Fyns Defension 136.
 Færgen i Fredrodd 46, 130.
 Gade, Landsby, 130.
 Gader, i Fredrodd, 62.
 Do. i Fredericia, 59.
 Gedsted, Jac., Præs. 65.
 Gerdsdorf, Sofum, 119.
 Gjø, Falk, 118.
 Glückstadt 137.
 Gosmann, J., Bogm., 19.
 Gottorp 112.
 Griese, Franz, Bager, 45.
 Gribben, Drlogskib, 131.
 Griffensfeldt 103.
 Gvithum, Joh., Raadmb.,
 19, 25, 31.
 Grum, Povl. Bogm., 45.
 Gubernorer i Fredericia 6.
 Gudsbøvig 116.
 Gyldenlove, U. C., 136.
 Gyldenstjerne, G., 31, 120.
 Gysen, P., Ingeniør, 122.
 Gaderslev 61, 115.
 Hagelsteen, Chr., 8.
 Hagelsteen, Jacob, 74.
 Hagenor 55.
 Hals 112, 125.
 Hannerup 55, 122.
 Hansen, Laur, 19.
 Hansen, S., 19, 23, 31, 104.
 Hansen, P., Sømand, 132.
 Harringen 52.
 Hærtvig, Simon, 10.
 Heller, Johannes, 37.
 Henneberg 55.
 Herbst. Willum, 37, 39.
 Hilerød 4.
 Hindegavl 115, 119.
 Hiulegade 62.
 Hieronimus 83.
 Hoffmann, Gotfrid, 79, 121.
 Hoffmann, Jørgen, 6, 119.
 Holsten 24.
 Holstenstadt o: Kiel, 116.

- Holberg, Epistler, 38, 56,
 99, 112.
 Hold, Baron v, 6.
 Hospitalet i Fr. 38.
 Homig, Captn., 138.
 Lund, den sorte, Skib, 131.
 Huneborg se Henneberg.
 Hveigell, Jens, 45.
 Høg, Mogens, 122, 131.
 Højby 55, 122.
 Højesteret 27.
 Højenhald, Skib, 131.
 Høled 53.
 Høvsgaard, Chr. 73.

 Jacobsen, Mads, 17.
 Jacobsen, Abraham, 17.
 Jansen, Gust., 17, 101, 109.
 Jensen, Laurt, 19, 138.
 Juel, Erik, 123.
 Justitie 39—42.
 Juul, Jens, 101.
 Jürgens, Peter, 137.
 Jyllandshøj 115, 116.
 Jørgensen, Erik, 125.

 Kagen, 10.
 Keyser, J. J., 63.
 Kirchmann, 63.
 Kirken, 18, 73, 125—129.
 Kjøbenhavn 15, 20, 28, 77,
 123.
 Klingbeutler, 68.
 Klingenberg, Povl, 23.
 Klog, Superintdt., 68.
 Knud, St., Kloster, 134.
 Knuth, A. L., Barytm., 47.
 Kolding 24, 115, 123, 138.
 Koltshof, Peter, 130, 133.
 Koltshof, Haveplads, 59.
 Kort over Frødd, 52, 118.
 Krabbe, Gregers, 122.
 Krabbe, Oluf, 58.
 Krabbe, Wilden, 58.
 Krag, Ole, 19.
 Krag, Otte, 73, 128.
 Kruse, Jørgen, 129.
 Krøbiq. J. C. v., 132, 137.

 Lackmann, Historiker, 68.
 Lange, P., Adelsm., 129.
 Lappenberg, Historiker, 116.
 Lassen, President, 42.
 Leget, Chr. L. Komdt., 6.
 Lessø, 125.
 Lihme, Joh., Borger, 62.
 Linnemann, Joh. 96.
 Linnemann, Thomas, 65.
 Listerhavn, 125.
 Lobedang, Sam., 46, 82, 85.
 Lobedang, Præst, 73.
 Loumand, Raadm., 31.
 Lylke, Vald., Oberst, 126.
 Lærere i Fredericia, 74.

 Madsen, S., Byf., 126.
 Magistratsvang, 62.
 Marcusen, Hans, 62.
 Martensen, Hans, 70.
 Martin, Jean, Præst, 93.
 Medelfar, -sund, 115, 136.
 Meinert, Conrad, 8, 91.
 Meldrum, Thomas, 6.
 Melhien, Valentin, 6, 138.
 Michelsen, Anders, 37.
 Morville, Gert, 73.
 Moses, Nathan, 11.
 Moth, "Jomfru", 103.
 Möller, Henrik, 59.
 Möller, Rasmus, 46.

 Ravnliste, fra 1705, 64,
 66.

- Rabeliste, romanff, 60, 66, 87, 91.
 Ribbegaard, 107.
 Ribe, 4.
 Ridort, 36.
 Rielsen, Chr., Bræs., 19, 27, 29, 84, 101, 105.
 Rielsen, Th., Bysoged, 19.
 Rielsen, Hans, 37.
 Normand, Ernst, 100, 116.
 Nyborg, 76, 136.

 Odense, 132.
 Oldesloe, 40.
 Opfermann, Bernt, 37.
 Otte, Hans, 138.

 Pag, Knud, 45, 65.
 Patisfadevogne, 133.
 Parsberg, Oluf, 122.
 Parylstat, 57.
 Pedsted, 123.
 Pedersbatter, Maren, 9.
 Pedersen, Jacob, 17, 19, 25, 31, 46.
 Petersen, Selge, 130.
 Petersen, Stibolt, 132.
 Petersen, Duge, 46.
 Pogwisch, Laurig, 77.
 Pontoppidan, H., 8, 74.
 Postvæsen 23, 130.
 Powisch, Henning, 133.
 Powisch, Otto, 46.
 Princesindegade, 59, 63.
 Privilegier, af 1650, 120—1.
 Privilegier, af 1661, 18, 80.
 Privilegier, af 1682, 29, 46, 84.
 Procuratorer, 12, 83, 111.
 Præster, 73, 129.
 Pøblig, 40.
- Qvigov, Erif, 6, 126, 134.

 Raadsbuebog, 18, 92.
 Raadhus, 10.
 Ranjau, Henrik, 122, 132.
 Reimers, Dorte, 8, 65.
 Reif, Andreas, 19, 138.
 Rejssepas, 82.
 Rendsborg, 41.
 Rendebanen, 62.
 Retsordning, 18.
 Ribe, 10.
 Richter, Jochum, 37, 105, 109, 111.
 Risom, Jens, L., 107, 108.
 Robenestrc, 82.
 Rodsteen, J. K., 31.
 Ros, Jacob, 37.
 Rosentrang, Jørg., 131.
 Rosentrang, Palle, 116.
 Rosentrang, Sophie, 137.
 Ruse, Henrif, 6, 78, 138.
 Ruffe, W. S., 100.
 Rytter, Jørgen, 134.
 Ryttergade, 8.
 Røber, Povl, 67.
 Rønning, M., 105.

 Schack, Hans, 18, 79.
 Scheel, Jorf., 113, 116.
 Schulz, S. W., 6.
 Seefeldt, Jørgen, 122.
 Sehested, Claus, 117.
 Severin, Chr. 37.
 Severino, Nic., 61.
 Servilitet, 6, 92.
 Silkeborg, 4.
 Standerborg, 138.
 Steel, Albert, 115.
 Steel, Christen, 121.
 Skjærbaal, 116.
 Skolen, 73, 129.

- Skomagergade, 62.
 Skånegade, 62.
 Skibbro, 120.
 Slipshavn, 137.
 Snogvej, 115, 119, 123, 125.
 Sognebeling, 42, 59.
 Sommersted, 24.
 Sophia Amalia, 103.
 Steinburg, 112.
 Stich, Peter J., 43.
 Striksodde, 52, 126, 135.
 Stoustrup, 122.
 Sværtfejer, Jørgen, 45.
 Søbjerget, 54, 62, 117.
 Sønnichsen, Peter, 37.

 Tauson, Chr., 37.
 Tavlov Sogn, 116.
 Tægeborgere, 63, 82.
 Teglgården, 59.
 Teglværker, 126.
 Thomsen, Chr., 115.
 Thygelsen, Thomas, 125.
 Tilhold om at bygge, 16.
 Timmsen, Capt. Lt. 62.
 Tobaks Inspektør, 95.
 Toldere, 19, 82, 127.
 Tortur, 37.
 Trelde, 123.

 Udson, Jens, 62.
 Ulfeldt, Knud, 32.
 Ulfeldt, Laurits, 118.
 Ullerup, 53, 122.
 Urne, Jørgen, 116.

 Urne, Eib., 135.
 Urop, Ugel, 118.

 Vagtarrest, 13, 14, 35.
 Vasebroen, 53.
 Vaupell, D., Forf., 115.
 Vejrmølle, 59.
 Velling, 130.
 Ventsigade, 62.
 Vejle-Bedell, 80, 127.
 Villumsen, Hans, 125, 135.
 Vind, Jber, 131.
 Vita, Jean Bapt. de, 60.
 Viborg, N. C., Forf., 86.
 Vindskibelighed, 51, 95.
 Væver, Hans, 59.
 Vægtene, 45.

 Wagner, Hans, 37.
 Wagner, Vitus, 38.
 Wedell, Grebinde, 58.
 Wilden, Chr., Rndt., 6, 40, 63.
 Wilse, J. N., Forf., 4.
 Winterberg, Præsid., 42, 58, 107.
 Wolff, Justitsraad, 38.
 Woyda, v. d., Major, 34.
 Wrangel, sv. Feltn. 136.
 Würckern, v., Cndt., 6, 60.

 Zeiler, Chr. 38.

 Zoro, 133.

Indhold:

Om Fødernes sociale Stilling	Side 7.
„ Magistraten overfor Borgerkabet . . .	„ 18.
„ Magistratspersonernes indd. Forhold .	„ 20.
„ Officererne overfor Borgerne	„ 33.
„ Haandværker- og andre Lav	„ 43.
„ Sproget og Klædedragten	„ 47.
„ Sognenes Grænser og Størrelse m. m.	„ 59.
„ Gejstlighed og Skolevæsen	„ 66.
„ den reformerte Koloni	„ 76.
„ Jacob Kof	„ 98.
Nogle Aftstykker	„ 115.

STUDENTERFORENINGEN.

Rettelser.

- Side 44, Linie 10 f. o.: 100 egenligere, læs 100
egenlige.
- „ 54, Linie 2 f. n.; denne Engbund, læs in-
denbys Engbund.
- „ 84, nederst paa Siden: de, læs der.
- „ 86, nederst paa Siden: 1697, læs 1797.